

ADVERBIA VERBA BASA JAWI
WONTEN ING *RUBRIK* CERKAK JAGAD JAWA KORAN SOLOPOS
WEDALAN SEPTEMBER-DESEMBER 2013

SKRIPSI

Katuraken dhumateng Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah
Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta
Minangka Jejangkeping Pandadaran Anggayuh
Gelar Sarjana Pendidikan

Dening :
Latifa Nur Rizqi Utami
NIM 10205241008

PROGRAM STUDI PENDIDIKAN BAHASA JAWA
JURUSAN PENDIDIKAN BAHASA DAERAH
FAKULTAS BAHASA DAN SENI
UNIVERSITAS NEGERI YOGYAKARTA
2015

PASARUJUKAN

Skripsi kanthi irah-irahan *Adverbia Verba* Basa Jawi Wonten ing *Rubrik Cerkak Jagad Jawa Koran Solopos* Wedalan September-Desember 2013 menika sampun pikantuk palilah dening *pembimbing* sarta sampun samekta ing pandadaran.

Yogyakarta, 13 Januari 2015

Pembimbing,

Dr. Mulyana, M. Hum

NIP 19661003 199203 1 002

PANGESAHAN

Skripsi kanthi irah-irahan “*Adverbia Verba* Bahasa Jawi Wonten ing *Rubrik* *Cerkak Jagad Jawa* Koran *Solopos* Wedalan September-Desember 2013” menika sampun dipunandharaken wonten ing pendadaran sangajenging Dewan Penguji tanggal 3 Februari 2015 saha dipuntetepaken lulus.

Asma	Jabatan	Tapak Asma	Tanggal
Prof. Dr. Suwardi, M.Hum.	Ketua Penguji		13-2-2015
Nurhidayati, S.Pd., M. Hum.	Sekretaris Penguji		13-2-2015
Drs. Hardiyanto, M.Hum.	Penguji Utama		13-2-2015
Dr. Mulyana, M. Hum.	Penguji Pendamping		13-2-2015

Yogyakarta, 16 Februari 2015

Fakultas Bahasa Dan Seni

Universitas Negeri Yogyakarta

Prof. Dr. Zamzani, M. Pd.,

NIP 19550505 198011 1 001

WEDHARAN

Ingkang tandha tangan ing ngandhap menika, kula :

Nama : **Latifa Nur Rizqi Utami**

NIM : 10205241008

Progrm Studi : Pendidikan Bahasa Jawa

Fakultas : Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta

ngandharaken bilih *karya ilmiah* menika asli panaliten kula piyambak. Samangertos kula, *karya ilmiah* menika boten ngewrat *materi* ingkang kaserat dening priyantun sanes, kajawi perangan-perangan tartamtu ingkang kula pethik sarana kangge dhasar panyeratan kanthi nggatosaken tata cara saha paugeran panyeratan *karya ilmiah* ingkang limrah.

Seratan ing wedharan menika kaserat kanthi saestu. Menawi kasunyatanipun kabukten bilih wedharan menika boten leres, bab menika dados tanggel jaweb kula minangka pribadi.

Yogyakarta, 13 Januari 2015

Panyerat,

Latifa Nur Rizqi Utami

SESANTI

“Kawula mung saderma, mobah-mosiking kersaning Maha Kawasa” (Pitutur)

PISUNGSUNG

Linambaran kanthi pamuji syukur dhateng ngarsaning Allah SWT, skripsi
menika kula pisungsungaken dhumateng tiyang sepuh kekalih ingkang sampun
paring panyengkuyung, pandonga, bea, saha sih katresnan.

PRAWACANA

Alhamdulillahirobbil'alamin, panyerat ngaturaken rasa sukur dhumateng ngarsanipun Gusti Allah ingkang Maha Agung, ingkang sampun paring lumubering rahmat saha hidayahipun dhateng panyerat saengga skripsi kanthi irah-irahan “***Adverbia Verba Basa Jawi Wonten ing Rubrik Cerkak Jagad Jawa Koran Solopos Wedalan September-Desember 2013***” menika saged kaimpun kanthi nir ing sambekala. Skripsi menika kaserat kangge jejangkeping pandadaran anggayuh gelar sarjana pendidikan.

Panyerat ugi ngaturaken agunging panuwun dhateng sadaya pihak ingkang sampun paring pambiyantu saha panyengkuyungipun awit saking purwaka dumugi paripurnanipun skripsi menika. Kanthi raos ingkang tulus panyerat ngaturaken agunging panuwun dhumateng :

1. Bapak Prof. Dr. Rochmad Wahab, M.Pd, M.A. minangka Rektor Universitas Negeri Yogyakarta ingkang sampun paring wekdal kangge sinau wonten ing Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah menika.
2. Bapak Prof. Dr. Zamzani, M.Pd. minangka Dekan Fakultas Bahasa dan Seni ingkang sampun paring kalodhangan anggen kula nyerat skripsi menika.
3. Bapak Prof. Dr. Suwardi Endraswara, M. Hum. minangka Pangarsa Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah ingkang sampun paring idin kangge nindakaken panaliten saha pandom salebeting kula sinau wonten ing Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah.
4. Bapak Dr. Mulyana, M. Hum. minangka *Dosen Pembimbing* ingkang sampun kersa paring bimbingan, piwulang, saha pandonga dhateng panyerat.
5. Ibu Prof. Dr. Endang Nurhayati, M. Hum. minangka Penasehat Akademik ingkang sampun paring piwulang ing salaminipun sinau wonten ing Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah.
6. Bapak saha Ibu Dosen Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah ingkang sampun paring ngelmu, piwulang, miwah panjurung dhateng panyerat.
7. *Staf administrasi* jurusan Pendidikan Bahasa Daerah awit sadaya pambiyantunipun.

8. Tiyang sepuh kekalih, Bapak Suparman saha Ibu Sri Widayatmi ingkang boten nate kendhat paring pandonga, panyengkuyung, saha katresnanipun.
9. Kanca-kanca saking Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah angkatan 2010 mliginipun kanca-kanca kelas A sarta sedaya pihak ingkangmboten saged kula sebataken setunggal mbaka setunggal, ingkang sampun paring panyengkuyung saha paring panjurung dhateng kula.
10. Sedaya pihak ingkang sampun paring panyengkuyung saha pambiyantu ingkang boten saged dipunsebataken sedaya, satemah skripsi menika saged paripurna.

Skripsi menika temtu kemawon taksih dereng saged kawastan sae saha jangkep menapa malih sampurna. Pramila saking menika sadaya pamanggih saha panyaruwe ingkang tumuju murih langkung sae, jangkep, saha kasampurnaning skripsi menika tansah katampi kanthi raos bingah saha atur panuwun. Mugi-mugi skripsi menika tansah saged murakabi tumrap para pamaos. Wasana nyuwun agunging pangapunten saha maturnuwun.

Yogyakarta, 13 Januari 2015

Panyerat,

Latifa Nur Rizqi Utami

PRATELAN ISI

	Kaca
IRAH-IRAHAN	i
PASARUJUKAN	ii
PANGESAHAN	iii
WEDHARAN	iv
SESANTI	v
PISUNGSUNG	vi
PRAWACANA	vii
PRATELAN ISI	ix
PRATELAN TABEL	xi
PRATELAN LAMPIRAN	xii
PRATELAN TETENGER	xiii
PRATELAN CEKAKAN	xiv
SARINING PANALITEN	xv
BAB I PURWAKA	1
A. Dhasaring Panaliten.....	1
B. Underaning Perkawis	3
C. Watesaning Perkawis	4
D. Wosing Perkawis.....	4
E. Ancasing Panaliten.....	4
F. Paedahing Panaliten.....	5
G. Pangertosan Tembung	5
BAB II GEGARAN TEORI	7
A. <i>Morfologi</i>	7
1. Pangertosan	7
2. <i>Proses Morfologi</i>	8
B. Jinising Tembung	12
C. <i>Adverbia Verba</i>	20
1. <i>Adverbia Verba Monomorfemis</i>	20

2. <i>Adverbia Verba Polimorfemis</i>	21
D. Nalaring Pikir	29
E. Panaliten ingkang Jumbuh	30
BAB III CARA PANALITEN	32
A. Jinising Panaliten	32
B. Data saha Sumbering Data	32
C. Caranipun Ngempalaken Data	33
D. Caranipun Nganalisis Data	33
E. Pirantining Panaliten	36
F. Caranipun Ngesahaken Data	37
BAB IV ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGANIPUN	39
A. Asiling Panaliten	39
B. Pirembagan	43
1. Wujud saha Tegesing <i>Adverbia Verba</i> wonten ing Cerkak Jagad Jawa Solopos	44
a. <i>Adverbia verba</i> ingkang awujud <i>monomorfemis</i>	44
1.) <i>Adverbia verba monomorfemis</i> awujud <i>morfem</i> asal	45
2.) <i>Adverbia verba monomorfemis</i> awujud <i>morfem</i> unik	69
b. <i>Adverbia verba</i> ingkang awujud <i>polomorfemis</i>	74
1.) <i>Adverbia verba</i> awujud <i>polimorfemis</i> berafiks	75
2.) <i>Adverbia verba polimorfemis</i> awujud <i>ulang</i>	92
3.) <i>Adverbia verba</i> awujud <i>polimorfemis</i> gabung	101
4.) <i>Adverbia verba</i> awujud <i>polimorfemis</i> kombinasi	109
BAB V PANUTUP	111
A. Dudutan	111
B. Implikasi	112
C. Pamrayogi	112
KAPUSTAKAN	113
LAMPIRAN	115

PRATELAN TABEL

	Kaca
Tabel 1 : Format Tabel <i>Analisis</i> Pangrembaging Wujud saha Tegesing Tembung <i>Adverbia Verba</i>	35
Tabel 2 : Kartu Panyerat <i>Data</i> Wujud saha Tegesing Tembung <i>Adverbia Verba</i>	36
Tabel 3 : Wujud saha Tegesing <i>Adverbia verba</i> Basa Jawi wonten ing <i>Rubrik</i> <i>Cerkak Jagad Jawa Solopos</i> wedalan September - Desember 2013	39

PRATELAN LAMPIRAN

	Kaca
Lampiran :	
Asiling Tembung <i>Adverbia Verba</i> Basa Jawi wonten ing	
<i>Rubrik Cerkak Jagad Jawa Koran Solopos</i> wedalan	116
September-Desember 2013	

PRATELAN TETENGER

Tetenger :

- (-) : *tanda hubung*, dipunginakaken kangge nyambung tembung kaliyan wuwuhan
- (/) : 1. *tanda garis miring tunggal*, dipunginakaken kangge nggantos tembung utawi
2. dipunginakaken kangge watesaning *unsur afiks gabung*
- (√) : *tanda centang*, dipunginakaken bilih satunggaling tembung kalebet ing salebetipun
- {...} : *kurung kurawal*, nedahaken *morfem*
- /.../ : *garis miring rangkep*, nedahaken *fonem*
- (‘...’) : *tanda petik tunggal*, ngapit tegesing tembung terjemahan saha andharan
- (...) : *tanda kurung tutup*, nedahaken katrangan tambahan
- : *tanda panah* dipunwaos ‘ewah dados’
- (+) : *tanda tambah/ plus* dipunwaos ‘kawuwuhan utawi tambahing’

PRATELAN CEKAKAN

At	=	asring tumindak
Bt	=	badhe tumindak
Ct	=	cara tumindak
Gb	=	<i>gabung</i>
If	=	<i>infiks/</i> seselan
Kb	=	<i>kombinasi</i>
Kf	=	<i>konfiks</i>
K Kl +	=	katrangan <i>kualitatif</i> langkung
K Kl -	=	katrangan <i>kualitatif</i> kirang/ negatif
K Kl =	=	katrangan <i>kualitatif</i> boten kirang saha boten langkung
Kt	=	kedah tumindak
KP	=	katrangan piwatesan
KU	=	katrangan ukuran
MA	=	<i>morfem asal</i>
<i>Mono</i>	=	<i>monomorfemis</i>
Mt	=	sampun tumindak
MU	=	<i>morfem unik</i>
Nt	=	nembe tumindak
<i>Poli</i>	=	<i>polimorfemis</i>
Pr	=	<i>prefiks/</i> ater-ater
Pt	=	pikantuk tumindak
Rt	=	rangu-ranguning tumindak
Sm	=	<i>simulfiks</i>
Sf	=	<i>sufiks/</i> panambang
Tt	=	temening tumindak
U Pn	=	<i>ulang penuh</i>
U Pr	=	<i>ulang parsial</i>
Wt	=	wiwit tumindak

ADVERBIA VERBA BASA JAWI
WONTEN ING RUBRIK CERKAK JAGAD JAWA KORAN SOLOPOS
WEDALAN SEPTEMBER-DESEMBER 2013

Dening
Latifa Nur Rizqi Utami
NIM 10205241008

SARINING PANALITEN

Ancasing panaliten menika ngandharaken tembung *adverbial verba* basa Jawi wonten ing *rubrik* cerkak Jagad Jawa Koran Solopos wedalan September-Desember 2013. Pirembagan panaliten menika adhedhasar wujud saha tegesing tembung *adverbial verba*.

Panaliten menika migunakaken jinis panaliten *deskriptif*. Data panaliten awujud ukara-ukara ingkang nedahaken panganggening tembung *adverbial verba* basa Jawi ing *rubrik* cerkak *Jagad Jawa* Solopos. Caranipun ngempalaken data ing panaliten menika migunakaken teknik maos saha nyerat. Pirantining panaliten inggih menika panaliti sarta kartu panyerat *data*. Data ingkang sampun kapanggihaken dipunanalisis lajeng kaandharaken mawi *teknik deskriptif*. Caranipun ngesahaken data lumantar *validitas teori* inggih menika *proses triangulasi teori*, ugi migunakaken *reliabilitas stabilitas*.

Asiling panaliten menika nedahaken bilih wujud tembung *adverbial verba* basa Jawi kaperang dados 2 inggih menika *monomorfemis* saha *polimorfemis*. Tembung *adverbial verba* ingkang awujud *monomorfemis* saged kaperang dados kalih inggih menika *morfem asal* saha *morfem unik*. Tembung *adverbial verba* ingkang awujud *polimorfemis* kaperang dados sekawan wujud inggih menika *adverbial berafiks* (ater-ater/ *prefiks* {n-, ng-, m-}, seselan/ *infiks* {-in}, panambang/ *sufiks* {-ne}, {-e}, {-an}, *konfiks* {sa-/e}, *simulfiks* {sa-/ne}, {ny/-i}), *adverbial ulang* (dwilingga, dwilingga salin swara, dwilingga semu), *adverbial gabung* saha *adverbial kombinasi* (*ulang penuh+afiks*). Wujuding tembung *adverbial verba* menika saged kapanggihaken teges cacah 15 inggih menika badhe tumindak, wiwit tumindak, nembe tumindak, sampun tumindak, asring tumindak, temening tumindak, rangu-ranguning tumindak, kedah tumindak, cara tumindak, katrangan *kualitatif negatif*, katrangan *kualitatif* boten kirang saha boten langkung, katrangan *kualitatif* langkung, katrangan ukuran, pikantuk tumindak, saha katrangan piwatesan.

Pamijining Tembung : Adverbial Verba, Wujud Adverbial Verba, Teges Adverbial Verba.

BAB I

PURWAKA

A. Dhasaring Panaliten

Jagad Jawa inggih salah satunggaling *suplemen* abasa Jawa wonten ing *SOLOPOS*. Kalawarti abasa Jawa ing salebeting Solopos menika namung kababar dinten Kemis saben minggunipun. *Jagad Jawa* menika wosipun kagolong jangkep, sanajan namung kalih kaca. Wosipun *Jagad Jawa* menika inggih Jagad utama, Jagad pamulangan, Jagad sastra, sarta Jagad kridha, ingkang sedaya kolom kasebut ngawrat *rubrik* sarta artikel sawijining prastawa ingkang kadadosan wonten ing kitha Solo.

Rubrik wonten ing *Jagad Jawa* salah satunggaling inggih menika *rubrik* cerkak. Cerkak ingkang kababar biasanipun ngawrat piwulang, pengalaman pagesangan, ingkang saged kangge tuladha para pamaos, ugi saged damel bingah pamaos. Basa ingkang kaginakekan ugi gampil dipuntampi dening pamaos.

Basa serat mbetahaken seserepan ingkang tumemen bab *struktural gramatikal* ukara saha panganggening tembung kanthi leres. Salah satunggaling *struktur gramatikal* tembung ingkang kedah dipungatosaken inggih menika kategori tembung ingkang dipunginakaken, kadosta tembung katrangan utawi *adverbia*. Tembung *adverbia* menika wigati amargi nedahaken satunggaling katrangan wonten ing wicantenan. Panganggening tembung katrangan menika saged rumaket kaliyan tembung sanesipun, kadosta katrangan ingkang dipunraketaken kaliyan tembung kaanan (*adverbia adjektiva*), katrangan ingkang dipunraketaken kaliyan tembung wilangan (*adverbia denominal*), utawi katrangan

ingkang dipunraketaken kaliyan tembung katrangan (*adverbia klausal*), ugi katrangan ingkang dipunraketaken kaliyan tembung kriya (*adverbia verba*).

Pamilihing subjek panaliten menika inggih tembung *adverbia verba* wonten ing cerkak amargi panganggening tembung ingkang kalebet tembung *adverbia verba* bab wujud saha tegesipun warni-warni. Tembung *adverbia verba* inggih menika tembung katrangan ingkang nerangaken tembung kriya, supados mitra tutur kanthi lancar saged mangertos prastawa ingkang kadadosan. Data ingkang dipunginakaken wonten ing panaliten menika inggih tetembungan ingkang kalebet tembung *adverbia verba* wonten ing rubrik cerkak *Jagad Jawa Solopos* wedalan September dumugi Desember tahun 2013. Wujuding tembung *adverbia verba* kaperang dados kalih inggih menika monomorfemis saha polimorfemis. Tuladhanipun ingkang kalebet tembung *adverbia verba* wonten ing cerkak *Jagad Jawa Solopos*, kadosta wonten ing ngandhap menika;

Piye ora kesel? Wong **asring mlaku** saka dhusun siji menyang dhusun liyane ing ereng-erenging gunung. (DL: 130/ JJ: 329)

Adhedhasar tuladha wonten ing nginggil menika tembung **asring mlaku** kalebet tembung *adverbia verba* amargi wonten tembung katrangan ingkang nedahaken tembung kriya utawi pagaweyan. Tembung **asring** kalebet tembung *adverbianipun* ingkang nerangaken tembung **mlaku**. Tembung **mlaku** menika kalebet tembung kriya utawi *verba* ingkang nindakaken pagaweyan utawi tumindak. Tembung **asring** wonten ing **asring mlaku** menika kalebet tembung *adverbia* ingkang wujudipun *monomorfemis* inggih menika *morfem asal*. Wondene dipuntingali saking tegesipun tembung *adverbia* **asring** menika gadhah

teges asring dipuntindakaken, inggih menika ngandharaken makna ingkang gayut kaliyan sawijining prastawa utawi tumindak ingkang asring dipuntindakaken.

Panaliten ingkang ngrembag bab wujud saha tegesing tembung *adverbia verba* menika narik kawigatosanipun panaliti amargi wujud *adverbia verba* ingkang *variatif*, mekaten ugi teges saking tembung *adverbia verba* menika. *Kevariatifan* menika ingkang kathah dipunpanggihaken ing cerkak *Jagad Jawa Solopos* wedalan September dumugi Desember taun 2013, ateges cerkak ing *Jagad Jawa* menika narik sanget dipunteliti.

B. Underaning Perkawis

Miturut dhasaring panaliten, ingkang dados underaning perkawis kaserat wonten ing ngandhap menika.

1. Jinising tembung *adverbia verba* basa Jawi wonten ing *rubrik* cerkak *Jagad Jawa Koran Solopos* edisi September – Desember 2013.
2. Wujuding tembung *adverbia verba* basa Jawi wonten ing *rubrik* cerkak *Jagad Jawa Koran Solopos* edisi September – Desember 2013.
3. Tegesing tembung *adverbia verba* basa Jawi wonten ing *rubrik* cerkak *Jagad Jawa Koran Solopos* edisi September – Desember 2013.
4. Fungsi tembung *adverbia verba* basa Jawi wonten ing *rubrik* cerkak *Jagad Jawa Koran Solopos* edisi September – Desember 2013.
5. Produktivitas tembung *adverbia verba* basa Jawi wonten ing *rubrik* cerkak *Jagad Jawa Koran Solopos* edisi September – Desember 2013.

C. Watesaning Perkawis

Panaliten menika dipunwatesi ing babagan perkawis ingkang gadhah gegayutan kalihan underaning perkawis menika. Watesaning perkawis wonten ing panaliten menika kados ing ngandhap menika.

1. Wujuding tembung *adverbia verba* basa Jawi wonten ing *rubrik* cerkak *Jagad Jawa* Koran *Solopos* edisi September – Desember 2013.
2. Tegesing tembung *adverbia verba* basa Jawi wonten ing *rubrik* cerkak *Jagad Jawa* Koran *Solopos* edisi September – Desember 2013.

D. Wosing Perkawis

Wosing perkawis dipundamel saking watesaning perkawis ingkang sampun kasebut wonten nginggil. Wosing perkawis wonten ing panaliten menika kados wonten ing ngandhap menika.

1. Kados pundi wujuding tembung *adverbia verba* basa Jawi wonten ing *rubrik* cerkak *Jagad Jawa* Koran *Solopos* edisi September – Desember 2013?
2. Kados pundi tegesing tembung *adverbia verba* basa Jawi wonten ing *rubrik* cerkak *Jagad Jawa* Koran *Solopos* edisi September – Desember 2013?

E. Ancasing Panaliten

Panaliten menika gadhah ancas kados wonten ing ngandhap menika.

1. Ngandharaken bab wujuding tembung *adverbia verba* basa Jawi wonten ing *rubrik* cerkak *Jagad Jawa* Koran *Solopos* edisi September – Desember 2013.
2. Ngandharaken tegesing tembung *adverbia verba* basa Jawi wonten ing *rubrik* cerkak *Jagad Jawa* Koran *Solopos* edisi September – Desember 2013.

F. Paedahing Panaliten

Panaliten menika gadhah paedah panaliten teoritis saha paedah praktis. Paedah teoritisipun saking panaliten menika kaajab saged nambah seserepan bab *morfologi* mliginipun bab tembung *adverbia verba*. Wondene paedah praktisipun kados wonten ing ngandhap menika.

1. Kangge pendidik sarta peserta didik

Panaliten menika kaajab saged dados sumbering piwulangan saha nambah seserepan kangge guru ugi murid wonten ing pendidikan.

2. Kangge panaliten salajengipun

Hasil panaliten menika kaajab saged dipundadosaken bahan panaliten salajengipun ngengingi bab basa, mliginipun babagan tembung *adverbia verba* basa Jawi.

3. Kangge peminat basa

Panaliten menika kaajab saged nambah wawasan ngengingi *analisis* tembung *adverbia verba* basa Jawi.

G. Pangertosan

1. *Adverbia*

Tembung *adverbia* inggih menika tembung ingkang paring katranganing tembung sanes. Tembung katrangan menika saged nerangaken tembung aran, kriya, kaanan, wilangan saha nerangaken tembung katrangan. (Sasangka, 2011: 116).

2. *Verba*

Verba utawi kriya inggih menika tembung ingkang nerangaken pagaweyan utawi *aktivitas* Tuladha: adus, turu, mlayu (Mulyana, 2011:45).

3. *Adverbia Verba*

Tembung adverbial verba inggih menika tembung katrangan (*adverbia*) ingkang paring katrangan wonten ing tembung kriya/ *verba*. Wonten ing panaliten menika nganalisis tetembungan ingkang kalebet tembung *adverbial verba* wonten ing *rubrik* cerkak *Jagad Jawa Solopos* wedalan September-Desember 2013.

BAB II

GEGARAN TEORI

A. *Morfologi*

1. Pangertosan

Miturut *etimologinipun* tembung *morfologi* kadhapuk saking tembung *morf* ingkang gadhah teges bentuk lan saking tembung *logi* ingkang gadhah teges ilmu (Chaer, 2008:3). Dados, *harafiahipun* saking *morfologi* menika gadhah teges ilmu ingkang ngandharaken bentuk-bentuk saha pandhapukaning tembung. Miturut Keraf (1991: 42), *morfologi* inggih menika perangan saking tata basa ingkang ngandharaken macam-macam wujud basa utawi *morfem*, sarta kados pundi pandhapuking tembung kanthi ngginakaken *morfem-morfem* kasebut.

Ramlan (2001:21) ngandharaken bilih *morfologi* menika perangan saking ngelmu basa ingkang ngandharaken utawi nyinau babagan *seluk beluk* wujud tembung sarta pangaribawa ewah-ewahaning wujud tembung saking golongan saha tegesing tembung, saged ugi *morfologi* menika ngandharaken babagan *seluk beluk* wujud tembung sarta *fungsi* ewah-ewahaning bentuk sanes saking tembung menika, inggih *fungsi gramatikal* utawi *fungsi semantik*.

Saking pamanggih pinten-pinten ahli ing nginggil saged kadamel dudutanipun bilih *morfologi* inggih menika salah satunggaling cabang *linguistik* ingkang nyinau bab tetembungan inggih menika pandhapuking tembung, jinis, ewahing wujud saha tegesing tembung. Panaliten menika kalebet panaliten ingkang ngginaaken *morfologi*, amargi *morfologi* menika ngrembag bab bentuk

saha maknaning tembung. Wujuding tembung wonten ing panaliten menika inggih arupi *monomorfemis* saha *polimorfemis*.

2. *Proses Morfologi*

Proses morfologi inggih menika ngandharaken bab cara pandhapuking tembung-tembung kanthi nggabungaken *morfem* setunggal kaliyan *morfem* sanesipun (Samsuri, 1982: 190). Ramlan (2001:51) ngandharaken bilih *proses morfologi* inggih menika proses pandhapuking tembung saking *satuan* sanes ingkang minangka tembung lingganipun.

Miturut pamanggihing Chaer (2008:25), *proses morfologi* inggih menika proses pandhapuking tembung saking tembung lingga ingkang nglampahi wuwuhan *afiks* (wonten ing *proses afiksasi*), ngrangkep tembung (wonten ing *proses reduplikasi*), nggabungaken (wonten ing *proses komposisi*), *pemendekan* (wonten ing *proses akronimisasi*) sarta *pengubahan status* (wonten ing *konversi*). Wondene miturut Mulyana (2011:13), proses pandhapuking tembung kaperang dados tiga warni inggih menika a) nambahaken wuwuhan (*afiksasi*); b) ngrangkep tembung (*reduplikasi*), saha c) nggabungaken kalih tembung utawi langkung (*pemajemukan*).

a. *Wuwuhan (afiksasi)*

Proses wuwuhan menika kaperang dados mapinten-pinten jinis, gumantung wonten pundi tembung menika kawuwuhan. Jinising wuwuhan wonten gangsal warni kados ingkang dipunandharaken dening Mulyana (2011:13) inggih menika ater-ater (*prefiks*), seselan (*infiks*), panambang (*sufiks*),

wuwuhan sesarengan (*konfiks*), sarta *Afiks gabung*. Wondene katranganipun wonten ing ngandhap menika.

- 1) *Prefiks* (ater-ater) inggih menika wuwuhan ingkang dumunung ing sangajenging tembung lingga. Wujuding *prefiks* saha tuladhanipun inggih menika mangan ({m-} + pangan) ‘dhahar’
- 2) *Infiks* (seselan/ sisipan) inggih menika wuwuhan ingkang rumaket kaliyan tembung lingga wonten ing tengah. Wujud saha tuladhanipun inggih menika tinuku (tuku + {-in-}) ‘dipuntumbas’.
- 3) *Sufiks* (panambang) inggih menika wuwuhan ingkang dumunung ing pungkasaning tembung utawi sawingkingipun tembung. Tuladhanipun inggih menika jaritan (jarit + {-an}) ‘ngangge jarit’.
- 4) *Konfiks* (wuwuhan sesarengan) inggih menika wuwuhan ingkang awujud ater-ater saha panambang ingkang kawuwuhaken ing tembung lingganipun kanthi sesarengan. Salah satunggaling titikaning tembung ingkang ngalami *konfiksasi* inggih menika menawi salah satunggal wuwuhan ingkang rumaket menika dipunpisahaken, struktur saha teges tembung menika rusak (Mulyana, 2011:22). *Konfiks* menika saged dipunsebut wuwuhan sesarengan kanthi rumaket. Wujuding *konfiks* saha tuladhanipun inggih menika sawise ({sa/-e} + wis) ‘sasampunipun’.
- 5) *Simulfiks* (*Afiks gabung*) inggih menika proses nggabungaken ater-ater/*prefiks* kaliyan panambang/*sufiks* ing tembung lingganipun. *Afiks gabung* menika saged dipunsebut wuwuhan sesarengan boten rumaket, amargi wuwuhan ingkang dumunung ing tembung lingga boten kanthi

sesarengan, ananging satunggal mbaka satunggal. Kalih *afiks* menika jinisipun beda, pramila kekalihipun saged dipunpisahaken saking lingganipun tanpa ngrisak strukturipun. Tuladhanipun nyedhaki ({ny-} + cedhak + {-i}) ‘dipuncedhaki’.

b. *Reduplikasi* (Tembung Rangkep)

Nurhayati (2001:38-39) ngandharaken bilih tembung rangkep utawi *reduplikasi* inggih menika proses pandhapuking tembung ingkang langkung wiyar kanthi bahan tembung lingga mawi hasil tembung, utawi wujud *polimorfemis*, menawi cara pengulanganipun saged saperangan, sedaya, saged ulangan peranan purwanipun utawi pungkasan sarta saged kanthi nambahaken *afiks*.

Mulyana (2011: 32-33) ngandharaken bilih jinising tembung rangkep boten namung kanthi ewah-ewahan swanten ananging ugi saged boten kanthi ewah-ewahaning swanten. Pamanggih kasebut ngandharaken bilih tembung ingkang dipunrangkep menika saged mawi wetah saged ugi boten wetah. Jinising reduplikasi wonten ing basa jawi inggih menika: (1) dwilingga, dwilingga salin swara, trilingga, saha lingga semu; (2) dwipurwa sarta dwipurwa salin swara, (3) dwiwasana.

Wondene miturut Sasangka (2011: 97-105) tembung rangkep utawi reduplikasi basa jawa cacahipun wonten tiga, inggih menika dwipurwa, dwilingga, sarta dwiwasana. Dwipurwa inggih menika tembung ingkang dumadi saking pangrangkep purwanipun tembung lingga utawi pangrangkepipun wanda kawitaning tembung. Tuladha: bebungah, nenukang. Dwilingga inggih menika

tembung lingga ingkang dipunrangkep, tembung dwilinggga wonten kalih inggih menika dwilinggga wetah lan dwilinggga salin swara.

Dwilinggga wetah inggih menika tembung linggga ingkang dipunrangkep wetah tanpa wonten ewah-ewahan menapa-napa. Tuladhanipun cepet-cepet, mlayu-mlayu. Dwilingga salin swara inggih menika tembung lingga ingkang karangkep mawi ewah-ewahan swara. Tuladhanipun celak-celuk, bola-bali. Dene dwiwasana inggih menika tembung ingkang ngrangkep wanda pungkasaning tembung. Tuladhanipun cengenges.

c. Tembung Camboran/ *Kompositum*

Sasangka (2011:105-106) ngandharaken bilih tembung camboran utawi tembung majemuk (*kompositum*) inggih menika tembung kalih utawi langkung ingkang kagandheng dados satunggal saha tembung menika dados tembung enggal ingkang gadhah teges enggal. Wondene Verhar (1993: 64) ngandharaken bilih *komposisi* utawi tembung majemuk inggih menika nggabungaken kanthi sareng-sareng kalih morfem asal ingkang kasilaken satunggal tembung.

Tembung camboran kaperang dados kalih inggih menika tembung camboran wetah saha tembung camboran tugel. Tembung camboran wetah inggih menika tembung camboran ingkang dumadi saking tembung-tembung ingkang tasih wetah. Tuladhanipun semar mendem, dhadha menthok, raja lele. Tembung camboran tugel inggih menika tembung camboran ingkang dumadi saking tembung ingkang tasih wetah saha tembung wacahan, utawi sedaya tembung camboran menika dumadi saking tembung wacahan. Tuladhanipun: dubang → idu + abang, lunglit → balung + kulit.

B. Jinising Tembung

Tembung inggih menika *satuan bebas* ingkang paling alit, utawi saben satunggal *satuan bebas* menika dipunsebut tembung (Ramlan, 2001:33). Jumbuh kaliyan pamaggihipun Wedhawati dkk. (2006:37), tembung inggih menika *satuan lingual* ingkang paling alit wonten ing tata ukara. Dudutan saking pamanggih ing inggil tembung inggih menika *satuan* ingkang paling alit ing tata ukara ingkang kadhapuk saking pinten-pinten *morfem*.

Mulyana (2011:7) ngandharaken bilih *morfem* utawi *morpheme* minangka *satuan* ing basa paling alit ingkang kadhapuk saking *fonem* saha mujudaken satunggaling struktur saha makna *gramatik* tartamtu. Wondene miturut Chaer (2008:13), *morfem* inggih menika *satuan gramatikal* paling alit ingkang gadhah makna. Dudutan saking kalih pemanggih kasebut bilih *morfem* inggih menika *satuan* basa paling alit ingkang saged mujudaken tembung saha gadhah teges. *Morfem* kaperang kalih inggih menika *morfem bebas* saha *morfem terikat*. Miturut pamanggihing Nurhayati (2001: 45) *morfem terikat* inggih menika *satuan* ingkang mesthi rumaket utawi mbetahaken *satuan* sanesipun kangge dipunraketaken satemah saged dipunmangertosi tegesipun. *Morfem bebas* inggih menika *morfem* ingkang saged madeg piyambak wonten ing tuturan sarta gadhah teges tanpa rumaket kaliyan *satuan* sanesipun.

Jinising tembung ing basa Jawa dipunperang dados 10 jinis (Suhono, Padmosoekotjo wonten Mulyana 2011: 41) kados wonten ing ngandhap menika.

- (a) Tembung aran / *benda* / *nomina* / *noun* (tembung ingkang ngandharaken nama barang, mliginipun *kongkrit* utawi *abstrak*). Tuladhanipun: meja, roti.

- (b) Tembung kriya / *kerja* / *verbal* / *verb* (tembung ingkang ngandharaken utawi gadhah makna perilaku, pagaweyan). Tuladhanipun: turu, mangan.
- (c) Tembung katrangan / *keterangan* / *adverbia* / *adverb* (ngandharaken lesan utawi tembung sanesipun). Tuladhanipun: wingi, during.
- (d) Tembung kaanan / *keadaan* / *adjektiva* / *adjective* (ngandharaken kaanan sawijining barang utawi sanesipun). Tuladhanipun: ayu, ijo, jero.
- (e) Tembung sesulih / *ganti* / *pronominal* / *pronoun* (gantosaken kedudukan orang, barang, papan, wekdal, saha sanesipun). Tuladhanipun: aku, dheweke.
- (f) Tembung wilangan / *bilang* / *numeralia* (ngandharaken wilangan). Tuladhanipun: telu, selawe.
- (g) Tembung panggandheng / *sambung* / *konjungsi* / *conjunction* (nggandheng tembung kaliyan tembung). Tuladhanipun: lan, karo.
- (h) Tembung ancer-ancer / *depan* / *preposisi* / *preposition* (tembung ingkang ngawali tembung sanesipun, ingkang gadhah makna paring sawijining tandha dheteng asal-usul, papan). Tuladhanipun: ing, saka.
- (i) Tembung panyilah / *sandang* / *artikel* (ngandharaken status sarta sebutan tiyang/ kewan/ sanesipun). Tuladhanipun: sang, si, Hyang.
- (j) Tembung panguwuh / *lok* / *panyeru* / *interjeksi* (makanipun seruan, ungkapan *verbal* asipat emotif). Tuladhanipun: lho, aduh, hore, lan sanesipun.

Jinising tembung ingkang 10 kalawau, ingkang gayut kaliyan perkawis ingkang dipunrembag wonten ing panaliten menika inggih tembung katrangan utawi *adverbia*.

Miturut Keraf (1991:112), tembung *adverbia* utawi tembung katrangan inggih menika tembung ingkang fungsipun kangge watesi tembung kriya, tembung kaanan, utawi *adverbia* ingkang sanesipun. Tembung *adverbia* saged dipuntemtoaken minangka tembung ingkang paring katrangan wonten ing *verba*, *adjektiva*, *nomina predikatif* utawi *nomina* ingkang dunungipun wasesa, sarta ukara (Sudaryanto, 1991:107). Gayut kaliyan pamanggihipun Sasangka (2011:116) bilih tembung katrangan utawi tembung *adverbia* inggih tembung ingkang paring katranganing tembung sanes.

Miturut Wedhawati dkk. (2006: 329) tembung *adverbia* kanthi tradisional dipundefinisiaken minangka tembung ingkang fungsipun paring katrangan kadospundi sawijing tumindak ingkang dipunnyataaken dening *verba* saged katindakaken. Dudutan saking pamanggih pinten-pinten ahli ing nginggil, bilih tembung katrangan (*adverbia*) inggih menika tembung katrangan ingkang saged nerangaken tembung aran, kriya, kaanan, wilangan, sarta nerangaken tembung katrangan.

Miturut Sudaryanto (1991:108-112), jinising tembung katrangan utawi tembung *adverbia* saged kaperang adhedhasar tembung ingkang dipunterangaken, tembung *adverbia* ingkang kaperang adhedhasar kathahipun *morfem* ingkang ndhapuk saha adhedhasar dunungipun wonten ing struktur. Wondene katranganipun kados wonten ing ngandhap menika.

1) Peranganing Tembung *Adverbia* Adhedhasar Tembung ingkang Dipunterangaken.

Tembung *adverbia* utawi tembung katrangan adhedhasar tembung ingkang dipunterangaken kaperang dados 4 inggih menika.

a) *Adverbia Verba*

Tembung *adverbia* ingkang paring katrangan ing tembung kriya/ *verba*. Tuladhanipun: Adhiku kepingin ndang turu. Tembung ndang inggih minangka *adverbia* ingkang paring katrangan ing tembung kriya/ *verba* turu.

b) *Adverbia Adjektival*

Tembung *adverbia* ingkang paring katrangan ing tembung kaanan/ watak/ *adjektival*. Tuladhanipun: Kancaku luwih dhuwur katimbang aku.

Tembung luwih inggih minangka tembung *adverbia* ingkang paring katrangan ing tembung kaanan/ *adjektival* dhuwur.

c) *Adverbia Nominal Predikatif*

Tembung *adverbia* ingkang paring katranganing tembung aran ingkang wonten ing *P* (*predikat*/ wasesa) utawi ing *nomina predikatif*. Tuladhanipun: Sedulure mung buruh pabrik. Tembung mung paring katrangan ing *nomina predikatif* buruh pabrik ingkang dunungipun wonten ing fungsi *predikat*/ wasesa.

d) *Adverbia Klausal*

Tembung *adverbia* ingkang paring katrangan dhateng *klausa*. Miturut Sasangka (2011:150), *klausa* inggih menika rerangkening tembung ingkang saged ngudhar sawijining gagasan utawi bab. Wonten ing pacelathon utawi piwacentanan, sakbotenipun *klausa* kedah wonten wasesanipun (*predikat*). Ananging, ing basa seratan, kalusa saboten-botenipun dumadi saking jejer (*subjek*) saha wasesa (*predikat*). Kajawi menika, *klausa* ugi saged malih dados ukara. Tuladhanipun: Apike kowe mangkata dhewe. Tembung apike inggih minangka tembung *adverbia* ingkang nerangaken ukara panyeru utawi saran Kowe mangkata dhewe.

2) Peranganing Tembung *Adverbia* Adhedhasar Kathahipun *Morfem* ingkang Ndhapuk.

Tembung *adverbia* utawi tembung katrangan adhedhasar kathahipun *morfem* ingkang ndhapuk saged kaperang dados 2 inggih menika.

a) *Adverbia Monomorfemis*

Adverbia monomorfemis inggih menika tembung *adverbia* ingkang dumadi saking satunggal *morfem*. Tuladhanipun tembung *adverbia monomorfemis* inggih: arep, ora, mung, wae, lagi, menawa, kerep. Tuladhanipun wonten ing ukara: Adhiku **arep mangkat** sekolah.

b) *Adverbia Polimorfemis*

Adverbia polimorfemis inggih menika tembung *adverbia* ingkang dumadi saking langkung satunggal *morfem*. *Adverbia polimorfemis* kadhapuk saking salah satunggaling cara menika.

- (1) Ngambali tembung lingga. Tuladhanipun: cepet-cepet, bareng-bareng, mlaku-mlaku. Tuladhanipun wonten ing ukara: Wahyu **cepat-cepet mangkat** supaya ora telat sekolah.
- (2) Ngambali tembung lingga sarta nambahaken *sufiks* {-an}. Tuladhanipun meneng-menengan, dodol-dodolan, jogged-jogedan. Tuladhanipun wonten ing ukara: Aku karo kancaku **dolanan dodol-dodolan**.
- (3) Kawuwuhaken *afiks* {sa/-e}. Tuladhanipun: sawise, sarampunge, saakehe. Tuladhanipun wonten ing ukara: Danu **jajan saakehe**.
- (4) Ngambali tembung lingga sarta nambahaken *afiks* {sa/-e}. Tuladhanipun: sabanter-bantere, sakatog-katoge, sacepet-cepete. Tuladhanipun wonten ing ukara: Mulih saka sekolah bocah kuwi **туру sakatog-katoge**.
- (5) Ngambali suku kapisan tembung lingga sarta nambahaken *sufiks* {-an}. Tuladhanipun: sesidheman, bludhusan. Tuladhanipun wonten ing ukara: Bocah-bocah mau banjur **bludhusan mlayu** ana omahe Damar.

- (6) Ngambali tembung lingga sarta wuwuhaken *prefiks* {-ke}. Tuladha (ing Sudaryanto, 1991: 110): keponthal-ponthal, kedarang-darang. Tuladhanipun wonten ing ukara: Pengemis ing pinggir dalan mau **mlakune kedarang-darang**.

Wondene taksih wonten tembung *adverbia polimorfemis* sanes ingkang gayut kaliyan tembung ingkang dipunparingi katrangan. Tuladhanipun: gedabigan: turu gedabigan; krenggosan: mlayu krenggosan; cerkakakan: ngguyu cerkakakan; ndenginging: nangis ndenginging.

Kalebet kelompok menika inggih *satuan lingual* ingkang statusipun minangka tembung sampun gantos dados unsur majemuk ingkang nunjukaken cara ingkang dadakan, inggih menika menawi arupi tindakan utawi prastawa, sarta nunjukaken *kesangatan* utawi bangetaken menawi arupi watak. Tuladhanipun, a) tangi gregah; b) lunga klepat; c) mandheg greg.

- 3) Peranganing Tembung *Adverbia* Adhedhasar Dunungipun Wonten ing *Struktur*

Tembung katrangan utawi tembung *adverbia* adhedhasar dunungipun wonten ing *struktur* kaperang dados 3 inggih menika.

- a) *Adverbia* Dunungipun ing Sisih Tengen

Tembung *adverbia* ingkang dunungipun wonten ing sisih tengen tembung ingkang dipunterangaken. Tuladha: banget, wae. Tuladhanipun ing ukara: Adhiku **mangan wae**. Tembung wae dunungipun ing tengen tembung ingkang dipunterangaken inggih menika mangan.

b) *Adverbia* Dunungipun ing Sisih Kiwa

Tembung *adverbia* ingkang dunungipun wonten ing sisih kiwa tembung ingkang dipunterangaken. Tuladha: ora, arep. Tuladhanipun ing ukara: Aku **ora mangkat** kerja yen isih udan. Tembung ora inggih minangka tembung katrangan ingkang dunungipun wonten ing sisih kiwa tembung ingkang dipunterangaken yaiku mangkat.

c) *Adverbia* Dunungipun Mardika

Tembung *adverbia* ingkang dunungipun mardika inggih menika tembung *adverbia* ingkang nerangaken *klausa*. Tuladha (ing Sudaryanto, 1991: 111): apike, sajane. Tuladha ing ukara: Apike kowe teka utawi Kowe **apike teka**. *Adverbia* ingkang dunungipun mardika menika langkung remen dumunung wonten ing wiwit utawi tengah ukara.

Wonten wujud *adverbia* menawi dipunginakaken kanthi nyertakaken ewahing dunungipun, ugi kadadosan ewahing wujud. *Adverbia* ingkang dipunmaksud umumipun *bersilabe* satunggal, saha dunungipun ingkang *dominan* wonten ing sisih kiwa; satemah ewahing papan ingkang dipunmaksud inggih ewahing papan ing sisih tengen. Ewahing wujud ingkang dipunmaksud inggih kanthi wuwuhan an. Wuwuhan -an cenderung dipunginakaken wonten ing ragan lisan. Tuturan menika tuladhanipun (ing sudaryanto, 1991: 112).

- (1) Sing rawuh mung bapak – Sing rawuh bapak mungan.
- (2) Pakdhe sok rawuh, kok! – Pakdhe rawuh, kok, sok an!
- (3) Kowe ndanga lunga – Kowe lungaa ndangan

Pamanggih sanesipun inggih miturut Sasangka (2011:117-118), tembung katrangan (*adverbia*) adhedhasar proses *morfologis*ipun wonten ingkang dipunwuwuhi wuwuhan, wonten ingkang dipunrangkep, sarta wonten ugi ingkang dipunrangkep saha dipunwuwuhi wuwuhan. Tembung katrangan (*adverbia*) adhedhasar tembung ingkang dipunparingi katrangan inggih menika tembung katrangan ingkang saged nerangaken tembung aran, kriya, kaanan, wilangan, lan saged ugi nerangaken tembung katrangan. Jumbuh kaliyan pamanggihipun Kridalaksana (1986:80) bilih tembung *adverbia* saged dipunpanggihaken wonten ing tembung lingga sarta wujud turunan. Wujud turunan menika kadhapuk saking *afiksasi, reduplikasi, gabungan proses, gabungan morfem*.

Miturut andharanipun Masnur (2010: 104), tembung *adverbia* dipuntingali saking *letak strukturipun, adverbia*: (a) saged ing wiwitan tembung ingkang dipunterangaken; (b) saged ing pungkasan tembung ingkang dipunterangaken; (c) saged ing wiwitan utawi ing pungkasan tembung ingkang dipunterangaken.

Wondene miturut Mulyana wonten ing *Morfologi Bahasa Jawa* (2011: 56), adhedhasar maknaipun jinising tembung katrangan dipunbedaaken dados gangsal, inggih menika:

- (1) *Adverbia* minangka *penunjuk negasi*. Tuladha: ora.
- (2) *Adverbia* minangka *penunjuk keakanan*. Tuladha: meh, arep.
- (3) *Adverbia* minangka *penunjuk frekuensi*. Tuladha: arang, kadhangkala.
- (4) *Adverbia* minangka *penunjuk wekdal*. Tuladha: sesuk, mbesuk, sukmben.

(5) *Adverbia* minangka *penunjuk modalitas*. Tuladha: kudu, temtu, mesthi.

C. *Adverbia Verba*

Miturut Wedhawati dkk. (2006: 334), tembung *adverbia deverbal* inggih menika tembung *adverbia* *polimorfemis* ingkang dipunandhapaken saking tembung lingga *verba* kanthi proses afiksasi tartamtu. Tembung *adverbia verba* ingkang langkung wiyar inggih menika tembung katrangan ingkang rumaket kaliyan tembung kriya utawi tembung katrangan ingkang nerangaken tembung kriya. Wonten ing *klausa* utawi ukara, tembung *adverbia verba* paring katrangan ing jejeg, wasesa, lesan, geganep, katrangan utawi sedaya *klausa* utawi ukara.

Wujuding tembung *adverbia* dipunperang dados kalih inggih menika (1) *adverbia verba monomorfemis* saha (2) *adverbia verba polimorfemis*, ingkang dipuntetepaken adhedhasar jumlah *morfem* pandhapukipun.

1. *Adverbia Verba Monomorfemis*

Adverbia monomorfemis inggih menika tembung *adverbia* ingkang arupi satunggal *morfem*, inggih *morfem asal* utawi *morfem unik* (Wedhawati dkk., 2006: 331). *Adverbia verba monomorfemis* ingkang arupi *morfem asal* paring katrangan dhateng tembung kriya utawi *verba*. Gayut kaliyan pamanggihipun Alwi *et al* wonten ing Sasangka (2000:64-65), *monomorfemis* inggih menika tembung *adverbia* ingkang namung dumadi saking satunggal *morfem* utawi satunggal tembung lingga, ugi saged *adverbia* ingkang dereng ngalami *afiksasi* utawi *reduplikasi*. Tuladhanipun: ora, lagi, asring.

Adverbia monomorfemis ingkang arupi *morfem unik*, tuladhanipun kekejer, nyekikik, jegang. *Morfem-morfem* kalawau kagolong minangka *morfem*

unik amargi ngelingi distribusinipun, ingkang kanthi urutan, namung saged dipunkolokasi mawi tembung nangis, ngguyu, lungguh. Tuladhanipun:

- a) Rina ditinggal ibune ning pasar, banjur nangis kekejer.
- b) Kanca-kancane padha ngguyu nyekikik amarga nyawang polahe Deni.
- c) Bagus lungguh jegang ing ngarepan omah

2. *Adverbia Verba Polimorfemis*

Adverbia verba polimorfemis inggih menika tembung *adverbia* ingkang dumadi saking langkung satunggal *morfem* amargi dipundhapak saking *proses afiksasi utawi reduplikasi*. Miturut Wedhawati, dkk. (2006: 334) tembung *adverbia* menika kaperang 5, inggih menika (1) *adverbia berafiks*, (2) *adverbia awujud unsur mak saha pating*, (3) *adverbia ulang*, (4) *adverbia gabung*, (5) *adverbia kombinasi*.

a) *Adverbia Verba Berafiks*

Adverbia berafiks inggih menika tembung *adverbia* ingkang dumadi saking kalih *morfem* utawi langkung amargi *proses afiksasi*. *Proses Afiksasi* menika kadadosan kanthi nambahaken wuwuhan wonten ing tembung katrangan (*adverbia*). Jinising wuwuhan ingkang saged rumeket kaliyan tembung *adverbia verba* inggih menika ater-ater/ *prefiks* {N-}; seselan/ *infiks* {-in-}; panambang/ *sufiks* {-e}, {-ne}, {-an}; *konfiks* {sa-/e}; *simulfiks* {sa-/ne}, {ny-/i}.

Ater-ater/ *prefiks* menika wuwuhan ingkang dunungipun wonten ing kiwaning tembung utawi ing ngajengipun tembung (Sasangka, 2011: 51-55). Miturut Nurhayati (2001: 58) ater-ater anuswara utawa {N-} kaperang dados {n-}, {ny-}, {m-}, {ng-}. Ater-ater anuswara saged ndhapuk tembung lingga dados

tembung kriya ingkang gadhah teges nindakake pakaryan. Tuladhanipun: {n-}+ tulis → nulis, {ny-} + sapu → nyapu, {m-} + pangan → mangan, {ng-} + amplas → ngamplas.

Seselan/ *infiks* inggih menika wuwuhan ingkang dumunung ing tengahing tembung. Seselan menika cacahipun wonten sekawan. Wujud saha tuladhanipun inggih menika tinampa (tampa + {-in-}) ‘dipuntampa’, tinulis (tulis + {-in-}) ‘dipuntulis’.

Panambang/ *sufiks* inggih menika wuwuhan ingkang dumunung wonten ing wingkingipun tembung lingga. Panyeratanipun kedah sumambung rapet kaliyan tembung ingkang wonten ing sisih kiwanipun sarta boten saged kapisah. Panambang {-e} dipunginaaken kangge tembung-tembung ingkang akhiran mawi konsonan, dene {-ne} kangge tembung ingkang akhiran vokal (Mulyana, 2011: 20). Tuladha: tangan + {-e} tangan → tangane, cara + {-ne} → carane. Panambang {-an} umumipun ndhapuk tembung aran, kanthi teges ingkang warni-warni. Tuladha: andhuk + {-an} → andhukan ‘nganggo andhuk’.

Wuwuhan sesarengan/ *konfiksasi* inggih menika wuwuhan ingkang awujud ater-ater/ *prefiks* saha panambang/*sufiks* ingkang kawuwuhaken ing tembung lingganipun kanthi sesarengan. *Konfiks* menika saged dipunsebut wuwuhan sesarengan kanthi rumaket. Konfiks saged ndhapuk tembung lingga dados tembung adverbial utawi katrangan (Nurhayati, 2001: 37). Tuladhanipun: ({sa-/-e}+ wis) → sawise ‘sasampunipun’.

Afiks gabung inggih menika proses nggabungaken ater-ater/ *prefiks* kaliyan panambang/*sufiks* ing tembung lingganipun. *Afiks gabung* menika saged

dipunsebut wuwuhan sesarengan boten rumaket. Tuladhanipun tembung nggriseni {ng-/i}.

b) *Adverbia Verba* awujud *Unsur Mak saha Pating*

Adverbia polimorfemis kanthi unsur mak' *penanda* prastawa ingkang kadadosan kanthi ujug-ujug utawi pating' penanda prastawa ingkang asipat jamak inggih menika *adverbia polimorfemis* ingkang dumadi saking kalih *morfem*, inggih menika *morfem* mak utawi pating kanthi satunggaling *morfem* pangkal. Tuladha tembungipun: mak byar, mak pencolot, pating bengok, pating glimpang. Tuladhanipun ing ukara: macan mau mak pencolot nubruk kancil sing isih keweden.

c) *Adverbia Verba Ulang*

Tembung *adverbia verba ulang* inggih menika tembung *adverbia verba* ingkang dumadi saking ngambali tembung lingga.

(1) *Adverbia Verba Ulang Penuh*

Tembung *adverbia* ingkang dumadi saking ngambali sedaya tembung lingga inggih saged arupi wujud dasar semu saha pengulanganipun arupi pengulangan semu. Tembung *adverbia verba* wujud ulang semu menika saged mawi utawi tanpa ewahing vokal. Tuladhanipun: Wong loro kuwi mau mung ngepit **wira-wiri** kene wae; Dwi karo kanca-kancane mangkat sekolah mlaku **bareng-bareng**.

(2) *Adverbia Verba Ulang Parsial*

Tembung *adverbia ulang parsial* dumadi saking ngambali saperangan tembung lingga *verba polimorfemis*. Pengulangan wujud dasar menika wonten sekawan macam, inggih menika :

- (a) *Adverbia verba ulang parsial (wujud dasar primer)*. Pengulangan wujud dasar primer, ingkang arupi wujud dasar *verba monomorfemis*, tuladhanipun (ing Wedhawati, dkk., 2006: 339): Marga ora ngati-ati, anggone **mlaku kesandhung-sandhung**. Tembung kesandhung-sandhung (kesandhung + Up).
- (b) *Adverbia verba ulang parsial (dwipurwa)*. Pengulangan konsonan awal wujud dasar *verba polimorfemis plus vokal /□/*, tuladhanipun (ing Wedhawati, dkk., 2006: 339): Sedaya tiyang sami **wangsul sesarengan**. Tembung sesarengan (sarengan + Up).
- (c) *Adverbia verba ulang parsial (dwiwasana)*. Pengulangan suku akhir wujud dasar, tuladhanipun (ing Wedhawati, dkk., 2006: 340): Marga tivine neng ndhuwur, bocah mau anggone **nonton ndhengangak**. Tembung dhengangak (dhangak + Up).
- (d) *Adverbia verba ulang parsial semu*. Pengulangan *parsial semu*, tuladhanipun: Wong tuwa kuwi yen **nyambut gawe ketula-tula** terus. Tembung ketula-tula menika kalebet *ulang parsial semu* amargi wujud ketula utawi tula boten wonten.

d) *Adverbia Verba Gabung*

Tembung *adverbia* menika dumadi saking kalih *morfem asal*. Tembung *adverbia verba* wujud *gabung* menika nunjukaken prilakun kados tembung

majemuk. Morfem-morfem ingkang dipunraketaken boten awujud morfem afiks saha morfem-morfem ingkang dipunraketaken sanes awujud morfem ulang. Penanggalan salah satunggaling unsuripun dadosaken konstruksi boten saling katrima. Tuladhanipun: Rudi lagi wae mulih sekolah.

e) *Adverbia Verba Kombinasi*

Maksudipun inggih menika tembung *adverbia polimorfemis* ingkang kadhapuk amargi wontenipun penerapan kalih proses *morfemis* ing satunggaling wujud dasar (tembung lingga). *Proses morfemis* ingkang dipunmaksud, inggih menika (1) *pengulangan penuh* saha *afiksasi* sarta (2) *pengulangan parsial* saha *afiksasi*.

Tembung *adverbia verba ulang penuh plus afiks* inggih menika tembung *adverbia polimorfemis* iangkang kabentuk amargi wontenipun pengulangan penuh saha penambahan *afiks* ing wujud dasar kanthi sesarengan. *Afiks* ingkang dipunwuwuhaken saged arupi *prefiks*, *sufiks*, utawi *konfiks*. Menawi jinis pengulanganipun arupi pengulangan tanpa perubahan *vokal*. Tuladhanipun (ing Wedhawati, dkk., 2006: 341): adhep-adhepan (adhep + U-/an), byar-byaran (byar + U-/an), saapik-apike (apik + U-/sa/-e). Tuladhanipun wonten ing ukara: Pak Candra karo putrane lungguh adhep-adhepan.

Tembung *adverbia verba ulang parsial plus afiks* inggih menika tembung *adverbia polimorfemis* ingkang kabentuk saking proses pengulangan konsonan awal wujud dasar ingkang dipunsarengi panambahan *vokal* /□/ sarengan kaliyan *proses afiksasi*. Tuladhanipun (ing Wedhawati dkk., 2006: 342):

Bubar sarapan, adhiku gegancangan mangkat sekolah. Tembung gegancangan (gancang + Up-/an).

Miturut Wedhawati dkk. (2006: 343-349) tembung *adverbia verba* kalawau saged dipuntegesi miturut jinising adhedhasar prilaku *semantisipun*. Wondene katranganipun wonten ing ngandhap menika.

1) Katrangan Badhe Tumindak

Katrangan badhe tumindak ngandharaken makna sawijining prastawa/ tumindakingkang badhe kalampahan. Tembungipun ingkang kagolong inggih menika arep, meh, sedhele engkas.

2) Katrangan Wiwit Tumindak

Katrangan wiwit tumindak ngandharaken makna sawijining prastawa/ tumindak wiwit katindakaken. Tuladha tembungipun inggih wiwit, lekas.

3) Katrangan Nembe Tumindak

Katrangan nembe tumindak inggih ngandharaken makna sawijining prastawa/ tumindak ingkang saweg kadadosan. Tembungipun ingkang kagolong menika inggih lagi, saweg, pinuju.

4) Katrangan Sampun Tumindak

Katrangan sampun tumindak ngandharaken makna sawijining prastawa/ tumindak ingkang sampun kalampahan. Tembung ingkang kagolong inggih mneika uwis, mentas, bubar, rampung.

5) Katrangan Asring Tumindak

Katrangan asring tumindak inggih ngandharaken makna ingkang gayut kaliyan tingkat keasringanipun sawijining prastawa/ tumindak ingkang

katindakaken. Tembung ingkang kagolong inggih menika bola-bali, kerep, sering, sok-sok.

6) Katrangan Temening Tumindak

Katrangan temening tumindak inggih menika *adverbia* ingkang ngandharaken makna ingkang gayut kaliyan kapestenipun sawijining prastawa/ tumindak ingkang kadadosan. Tembung ingkang kagolong menika inggih: genah, mesthi, cetha, temtu.

7) Katrangan Rangu-Ranguning Tumindak

Katrangan rangu-ranguning tumindak inggih menika *adverbia* ingkang ngandharaken makna ingkang gayut kaliyan prastawa/ tumindak ingkang menawi kadadosan. Tuladha tembungipun inggih mbok menawa, kaya-kaya, gek-gek, sajake.

8) Katrangan Kedah Tumindak

Katrangan kedah tumindak inggih menika *adverbia* ingkang ngandharaken makna ingkang gayut kaliyan prastawa/ tumindak ingkang kedah katindakaken. Tuladhanipun tembung kudu, wajib, perlu.

9) Katrangan Pikantuk Tumindak

Katrangan pikantuk tumindak inggih menika *adverbia* ingkang ngandharaken makna ingkang gayut kaliyan prastawa/ tumindak ingkang pikantuk katindakaken. Tembung ingkang kagolong inggih menika oleh, entuk.

10) Katrangan Cara Tumindak

Katrangan cara tumindak inggih menika *adverbia* ingkang ngandharaken makna ingkang gayut kaliyan kados pundi sawijining tumindak utawi prastawa

katindakaken. Tuladha tembung antawisipun inggih dhewe-dhewe, sempoyongan, bebarengan, edan-edanan, mak jenggirat, pating jredhul.

11) Katrangan *Kualitatif*

Adverbia kualitatif inggih menika *adverbia* ingkang ngandharaken makna ingkang gayut kaliyan tingkat, drajat, utawi mutu. Gayut kaliyan paminggihipun Hadiwidjana (1967: 29) *adverbia* ingkang nerangaken tingkat utawi drajat saged dipunperang malih dados tiga kados wonten ing ngandhap menika.

- (a) Nyaosi katrangan langkung saking tembung ingkang dipunterangaken.

Tuladhanipun: klepat, cengenges, jegeges.

- (b) Nyaosi katrangan kirang saking tembung ingkang dipunterangaken.

Tuladhanipun: kirang, memper, niyat.

- (c) Nyaosi katngan boten kirang saha boten langkung saking tembung ingkang dipunterangaken. Tuladhanipun: pada, ora beda, iya, pancen.

12) Katrangan Ukuran

Katrangan ukuran inggih menika *adverbia* ingkang ngandharaken makna ingkang gayut kaliyan jumlah/ wilangan. Tuladha tembung ingkang kalebet katrangan ukuran antawisipun akeh, sethithik, kira-kira.

13) Katrangan Piwatesan

Katrangan piwatesan inggih menika *adverbia* ingkang ngandharaken makna ingkang gayut kaliyan piwatesan. Mirutut Antunsuhono (1956: 23) katrangan watesan inggih menika katrangan ingkang menehi watesan ing bab tebaning pangertos ingkang kayata ing wasesaning ukara. Tembung ingkang

kagolong inggih menika tuladhanipun: mung, tho, wae, dhewe, mung ... thok, mung ... ijen.

D. Nalaring Pikir

Morfologi inggih menika salah satunggaling *cabang linguistik* ingkang nyinau bab tetembungan inggih menika pandhapuking tembung, jinis, ewahing wujud saha tegesing tembung. *Morfologi* adhedhasar proses ewah-ewahaning wujud tembung kaperang dados tiga, inggih menika *afiksasi*, *reduplikasi*, saha *kompositum*. Wondene adhedhasar wujudipun, tembung kaperang dados kalih inggih menika tembung lingga saha andhahan. Jinising tembung menika kaperang dados sedasa, salahsatunggalipun inggih menika tembung katrangan utawi *adverbia*. Tembung *adverbia* menika tembung ingkang nerangaken tembung sanesipun, kadosta tembung kriya (*verba*). Tembung katrangan ingkang nerangaken tembung kriya menika dipunwastani *adverbia verba*.

Tembung adverbia verba menika gadhah wujud saha teges ingkang warni-warni. Wujud tembung *adverbia verba* kaperang dados kalih inggih menika *monomorfemis* saha *polimorfemis*. Panaliten menika ngrembag bab wujud saha tegesipun tetembungan *adverbia verba*, mliginipun ingkang wonten *cerkak Jagad Jawa Solopos wedalan September- Desember 2013*. Caranipun nganalisis wujud saha tegesipun kanthi mantha-mantha tembung ingkang kalebet tetembungan *adverbia verba* saking proses *morfologinipun*.

E. Panaliten ingkang Jumbuh

Panaliten menika jumbuh kaliyan panelitenipun Annas Nurul Fadillah (2013), kanthi irah-irahan “*Adverbia Adjektival Basa Jawi wonten ing Novel Grombolan Gagak Mataram Anggitanipun Any Asmara*”. Panaliten ingkang dipuntindakaken dening Annas Nurul Fadillah kaliyan panaliten menika sami-sami ngginakaken *metode deskriptif* ugi sami ngrembag bab wujud saha tegesipun *adverbia*. Bedanipun panaliten Annas Nurul Fadillah inggih kajianipun tembung *adverbia adjektival* yaiku tembung katrangan ingkang ngrembag tembung katrangan ingkang nerangaken tembung kaanan, dene panaliten menika kajianipun inggih tembung *adverbia verba* ingkang ngrembag tembung katrangan ingkang nerangaken tembung kriya. Objekipun inggih beda, panaliten menika objekipun cerkak ingkang kababar wonten ing Jagad Jawa salebeting Koran Solopos, dene objekipun panaliten Annas Nurul Fadillah inggih *Novel Grombolan Gagak Mataram Anggitanipun Any Asmara*.

Panaliten menika ugi jumbuh kaliyan panaliten bab “*Adverbia bentuk Ulang Bahasa Jawa pada Majalah Djaka Lodhang taun 2011*” dening Satya Haprabu saking Program Studi Pendidikan Bahasa Jawa, Fakultas Bahasa Dan Seni, Universitas Negeri Yogyakarta. Panaliten ingkang dipuntindakaken dening Satya Haprabu kaliyan panaliten menika sami-sami nлити babagan tembung katrangan (*adverbia*). Cara panaliten ingkang dipunginakaken ugi sami inggih menika panaliten *deskriptif*. Teknik ngempalaken data kanthi maos saha nyerat. Bedanipun panaliten ingkang dipuntindakaken dening Satya Haprabu menika

nliti babagan proses pandhapuking tembung saha wujud tembung *adverbia ulang* ing majalah Djaka Lodhang taun 2011, wondene panaliten menika nliti wujud saha tegesing tembung *adverbia verba* ing *rubrik* cerkak Jagad Jawa Koran Solopos wedalan September – Desember 2013.

BAB III

CARA PANALITEN

A. Jinising Panaliten

Panaliten menika ngginakaken *metode deskriptif*. *Metode deskriptif* inggih menika *metode* ingkang ngandharaken perkawis kanthi adhedhasar kasunyatanipun (Sudaryanto, 1988:62). Jinising panaliten *deskriptif* wonten ing panaliten menika kanthi ngandharaken *data* ingkang awujud tembung-tembung ingkang kalebet *adverbial verba* wonten ing *rubrik* cerkak *Jagad Jawa* Koran *Solopos* wedalan September–Desember 2013. *Data* ingkang kalebet tembung *adverbial verba* menika salajengipun dipunrembag bab wujud saha tegesipun.

B. Data saha Sumbering Data

Data ingkang badhe dipunkaji wonten ing panaliten inggih menika tetembungan ingkang kalebet tembung *adverbial verba*. *Data* menika sumberipun saking cerkak wonten ing *Jagad Jawa* minangka *suplemen* abasa Jawa ing *SOLOPOS* wedalan September dumugi desember 2013. *Suplemen Jagad Jawa SOLOPOS* kababar saben dinten kamis. Wosipun *Jagad Jawa* menika inggih jagad utama, jagad pamulangan, jagad sastra, sarta jagad kridha, ingkang sedaya kolom kasebut ngawrat *rubrik*. Fokus panaliten menika inggih *rubrik* cerkak ingkang kalebet ing kolom jagad sastra. *Rubrik* cerkak dipunpilih amargi cerkak menika *rubrik* ingkang wosipun waosan ingkang asipat fiksi saha basa ingkang kaginakaken menika basa padintenan saengga basanipun gampil dipunmangertos. Pawadan sanesipun inggih menika amargi wonten ing *rubrik* cerkak menika

kathah kapanggihaken panganggening tetembungan ingkang kalebet tembung *adverbia verba* bab wujud saha tegesipun ingkang warni-warni. Tembung ingkang kalebet *adverbia verba* ingkang dipunrembag awujud *monomorfemis* saha *polimorfemis*.

C. Caranipun Ngempalaken *Data*

Data ingkang dipunkempalaken menika awujud seratan. Caranipun ngempalaken *data* wonten ing panaliten menika kanthi cara maos sarta nyerat. Ingkang sepindhah menika kanthi cara maos, maos menika kedah tliti saha tlaten. Kedah maos saben paragraf-paragrafipun kanthi tliti supados manggihaken tembung-tembung ingkang kalebet tembung *adverbial verba* lajeng dipunparingi tandha wonten ing tembung-tembung *adverbial verba* kalawau. *Data adverbial verba* ingkang kapanggihaken lajeng dipunpantha-pantha miturut kategori ingkang sampun dipuntemtokaken wonten ing panaliten. Salajengipun *data* ingkang sampun kapanggihaken lajeng dipunserat wonten ing tabel panyerat *data*.

D. Caranipun Nganalisis *Data*

Caranipun nganalisis *data* ingkang dipunginakaken wonten ing panaliten menika inggih cara *deskriptif*. Cara *deskriptif* menika kanthi ndeskripsikaken wujud saha teges tembung ingkang kalebet *adverbial verba* basa Jawi ingkang sampun kaimpun wonten ing *rubrik* cerkak *Jagad Jawa* Koran *SOLOPOS*.

Lampah-lampahipun inggih menika *data* dipunpilih ingkang kalebet tembung *adverbial verba* saha dipunserat wonten ing table panyerat *data*. *Data*

ingkang sampun kapilih salajengipun dipunanalisis utawi dipunpantha-pantha miturut kategori ingkang sampun dipuntemtokaken.

Data ingkang boten jumbuh kaliyan wujudipun tembung *adverbia verba*, saha tegesipun tembung *adverbia verba* menika dipun*reduksi* utawi dipunbucal supados langkung fokus anggenipun nganalisis. Sesampunipun data dipun*reduksi*, *data* dipunserat wonten ing tabel pangrembag data. Lampah ingkang pungkasan inggih menika deskripsikaken tembung-tembung menika miturut kategorinipun kanthi cetha.

Tabel 1. Format Tabel Analisis Pangrembaging Wujud saha Tegesing Tembung *Adverbia Verba*

No	Data	Wujuding <i>Adverbia Verba</i>												Tegesing <i>Adverbia Verba</i>																	
		Mono		Polimorfemis										Bt	Wt	Nt	Mt	At	Tt	Rt	Kt	Pt	Ct	K Kl			KU	KP	Katrangan		
		MA	MU	Berafiks					Unsur mak, pating	Ulang		Gb	Kb																		
				Pr	If	Sf	Kf	Sm		U Pn	U Pr																				
																								+	-	=					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30		
1.	Sopir lan pawongan loro liyane enggal-enggal mudhun. (DL: 71/ JJ: 321)									✓						✓													enggal-enggal: ulang penuh/ dwilingga (polimorfemis), tegesipun nembe tumindak		

Katrangan :

Mono = monomorfemis

Poli = polimorfemis

MA = morfem asal

MU = morfem unik

Pr = prefiks/ ater-ater

If = infiks/ seselan

Sf = sufiks/ panambang

Kf = konfiks

Sm = simulfiks

U Pn = ulang penuh

U Pr = ulang parsial

Gb = gabung

Kb = kombinasi

Bt = badhe tumindak

Wt = wiwit tumindak

Nt = nembe tumindak

Mt = sampun tumindak

At = asring tumindak

Tt = temening tumindak

Rt = rangu-ranguning tumindak

Kt = kedah tumindak

Pt = pikantuk tumindak

Ct = cara tumindak

K Kl + = katrangan kualitatif langkung

K Kl - = katrangan kualitatif kirang/ negatif

K Kl = = katrangan kualitatif boten kirang saha boten langkung

KU = katrangan ukuran

KP = katrangan piwatesan

E. Pirantining Panaliten

Piranti ingkang dipunginakaken wonten ing panaliten menika, inggih panaliti saha kartu panyerat data. Panaliti minangka pirantining panaliten ingkang peranipun nemtokaken. Peran panaliti inggih menika manggihaken sarta ngategorikaken tembung-tembung *adverbia verba* wonten ing *rubrik* cerkak *Jagad Jawa SOLOPOS* wedalan September-Desember 2013 ingkang sampun dipuntemtokaken wonten ing panaliten menika. Kajawi menika, panaliti ugi ingkang nemtoaken wujud saha tegesing *adverbia verba* saking *data* ingkang kapanggihaken kanthi adhedhasar *teori*. Pirantining panaliten ingkang sanesipun inggih menika kartu panyerat *data*. Kartu *data* dipunginakaken kangge nyerat *data* arupi tembung-tembung ingkang kalebet *adverbia verba* ingkang sampun kapanggihaken, kados wonten ing ngandhap menika.

Tabel 2. Kartu Panyerat *Data*

Sumber: DL: 72/ JJ: 321	
<i>Data</i>	Nganti dina-dina gumanti, mangsa gumanti, nadyan nom-noman kuwi <i>bola-bali ngeteri</i> banyu, tetep wae nyalawadi.
Wujud	<i>bola-bali</i> : <i>ulang</i> salin swara/ dwilingga salin swara (<i>polimorfemis</i>)
Teges	menawa : asring tumindak

Katrangan:

Sumber : DL: 72/ JJ: 321
 DL : *data* lampiran
 72 : nomer *data* lampiran
 JJ : *Jagad Jawa*
 313 : nomer wedalan *Jagad Jawa*

F. Caranipun Ngesahaken *Data*

Caranipun ngesahaken *data* wonten ing panaliten menika kanthi uji *validasi* saha *reabilitas*. *Validasi* saha *reabilitas* menika kangge nguji absah sarta sahipun kasil panaliten. Uji *validitas data* dipuntindakaken kanthi proses *triangulasi teori*. Miturut Patton (ing Moleong, 2004:178-179), *Triangulasi Teori* inggih menika nindakaken panaliten mawi topik ingkang sami saha *datanipun* dipunanalisa kanthi ngginakaken *perspektif* ingkang sanes. Topik panaliten menika inggih *adverbia verba*, dene *perspektif* ingkang sanes inggih menika ngginakaken *teori morfologi* saha *teori semantik*. *Triangulasi* kanthi *teori morfologi* inggih kangge nemtoaken keabsahanipun *data* ingkang gegayutan kaliyan wujuding tembung *adverbia verba* inggih menika *monomorfemis* saha *polimorfemis*. Wondene *triangulasi* kanthi *teori semantik* kangge nemtoaken keabsahanipun *data* ingkang gegayutan kaliyan tegesing tembung *adverbia verba* (Wedhawati dkk. 2006: 331-349). Tuladhanipun *data* tembung *adverbia verba* ingkang dipuntemtokaken keabsahanipun kados ing ngandhap menika.

Sukar isoh **ngguyu ngakak**, ora amarga ngguyu kahanan pasar, nanging gumun sakwise krungu omonge Tirah. (DL: 25/ JJ:314)

Tembung *adverbia* **ngakak** menika dipuntemtokaken keabsahan wujudipun kanthi ningali *teori morfologi* bab wujuding tembung inggih menika *morfem unik (monomorfemis)*. Tembung **ngakak** kalebet tembung *adverbia verba* amargi tembung **ngakak** menika minangka tembung katrangan ingkang nerangaken tembung kriya ngguyu. Tembung **ngakak** wujudipun *morfem unik*, boten mawi proses *morfologi*. Awit saking menika, tembung katrangan **mingsek-mingsek** kalebet *monomorfemis*. Tembung **ngakak** menika wujudipun *morfem*

unik. Morfem *unik* inggih menika morfem ingkang namung gadhah satunggal pasang morfem. Tembung **ngakak** menika namung saged dipunraketaken kaliyan tembung kriya ngguyu. Wondene kanthi *teori semantik* bab tegesing tembung katrangan inggih menika *katrangan kualitatif langkung*, amargi tembung katrangan **ngakak** menika nerangaken tumindak ingkang gegayutan kaliyan tingkat ingkang langkung utawi bangetaken saking tembung kriya ingkang dipunterangaken.

Uji *reliabilitas* ingkang dipunginakaken wonten panaliten menika *reabilitas stabilitas*, inggih menika asiling panaliten ingkang boten ewah sinaosa dipuntindakaken wonten ing wekdal ingkang beda. Panaliti menika neliti saben tembung ingkang kalebet *adverbia verba*. Tembung menika dipunpanggihaken lajeng dipunwaos kanthi dipunambali supados asiling panaliten sami babagan wujud tembung-tembung *adverbia verba* kasebut. Satemah saged manggihaken tegesing tembung-tembung *adverbia verba* menika.

BAB IV
ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGANIPUN

A. Asiling Panaliten

Asiling panaliten tembung *adverbia verba* basa Jawi badhe dipunandharaken wonten ing bab menika. Wondene asiling panaliten menika ngandharaken wujud saha tegesing tembung-tembung *adverbia verba* wonten ing *cerkak Jagad Jawa Solopos*. Asiling panaliten menika dipunandharaken kanthi wujud tabel saha tegesing tembung-tembung *adverbia verba* wonten ing *cerkak Jagad Jawa Solopos* wedalan September-Desember 2013 kados wonten ing ngandhap menika.

Tabel 3: Wujud saha tegesing tembung-tembung *adverbia verba* basa Jawi wonten ing Rubrik *cerkak Jagad Jawa Solopos* wedalan September-Desember 2013.

No.	Wujuding <i>Adverbia Verba</i> Basa Jawi	Tegesing <i>Adverbia Verba</i> Basa Jawi	Data
1	2	3	4
1.	<i>monomorfemis</i>		
	<i>a. morfem asal</i>	1) badhe tumindak	Perawat loro sing katon isih enom mlebu arep mriksa kahanane Ibu. (DL: 33/ JJ: 317)
		2) wiwit tumindak	Lurahe wiwit nyruput wedang. (DL: 80/ JJ: 322)
		3) nembe tumindak	... omonge Tirah karo mripate mlirik namatake Lik Sukar sing lagi ngudhak wedang ana jero cangkir. (DL: 21/ JJ: 314)
		4) sampun tumindak	Dhuwit kanggo pengobatane Ibu wis ditransfer ing rekeningku. (DL: 39/ JJ: 317)
		5) asring tumindak	... aku asring nemoake barang saka wong kang manfaatke MCK kang ketinggalan. (DL: 10/ JJ: 313)

Tabel salajengipun

1	2	3	4
		6) temening tumindak	Saben dolan ana ngomah mesthi nggawa gorengan sing isih panas, kayata bakwan, tahu susur, tempe mendowan, lan klenyem. (DL: 61/ JJ: 320)
		7) rangu-ranguning tumindak	Embuh bener embuh ora menawa diobongi gombal manuk mau lunga, Parman tetep ngobong gombal sing wis dicelupke lenga pet ana ngisor papringan. (DL: 42/ JJ: 318)
		8) kedah tumindak	Aku kudu bali menyang kampus. (DL: 136/ JJ: 329)
		9) cara tumindak	Menawa ana kalodhangan, Pak Lurah lan Taskia asring awan-awan dhahar bareng ing restoran pinggir wadhuk. (DL: 132/ JJ: 329)
		10) katrangan <i>kualitatif negatif</i>	Cengkelak dheweke terus bali nganti lali ora pamitan . (DL: 110/ JJ: 326)
		11) katrangan <i>kualitatif</i> boten kirang saha boten langkung	“Mau Yuni ya njaluk nomermu, dadi gelem ra gelem ya dak wenehke.” (DL: 96/ JJ: 324)
		12) katrangan <i>kualitatif</i> langkung	Lakune Jumadi saya disengkakake . (DL: 108/ JJ: 326)
		13) katrangan ukuran	Teh anget diombe sithik banjur parikane metu. (DL: 92/ JJ: 323)
		14) katrangan piwatesan	Mung nganggo sepatu menawa dikon ngadhep pimpinane terminal. (DL: 6/ JJ: 313)
	b. morfem unik	1) katrangan langkung	Isih bisa dandan mlithit . (DL: 12/ JJ: 313)
2.	Polimorfemis		
	a. Berafiks 1. Prefiks {N-}		
	a) {ng-}	1) sampun tumindak	Kaya wong kurang turu jalaran nglembur nonton bal-balan. (DL: 60/ JJ: 320)

Tabel salajengipun

1	2	3	4
		2) wiwit tumindak	Ana panyawangku, sing ana ngarepku iki Yuni, mesem lan ngajak salaman . (DL: 97/ JJ: 324)
		3) nembe tumindak	Bis kampus lumaku ngidul , lan pungkasane tekan tilas desa KKN. (DL: 137/ JJ: 329)
	b) {m-}	nembe tumindak	Lan saka kagete, reca kang dicekel mrucut . (DL: 114/ JJ: 326)
	2. <i>Infiks</i> {-in-}	nembe tumindak	... lambene maratuwane Narpoyo karo nyungir-nyungir maju, tangan tengene nyincingke jarik sinambi mlaku rikat ing sawijining dina. (DL: 85/ JJ: 323)
	3. <i>Sufiks</i>		
	a) {-ne}	asring tumindak	Menawa handphone biyasane taksimpen ing laci ngisor kothak ... (DL: 11/ JJ: 313)
	b) {-e}	1) pikantuk tumindak	Tambah olehe ngajokake dadi carik ditulak Camat Wiro Putung. (DL: 76/ JJ: 322)
		2) nembe tumindak	Hla, satengahe rapat karang taruna ujug-ujug ngajak gojek pakunjaran. (DL: 118/ JJ: 328)
	c) {-an}	cara tumindak	Aku kepeksa bludhusan ndhelik ana kamar kose Yu Parti. (DL: 121/ JJ: 328)
	4. <i>Konfiks</i>		
	a) {sa/-e}	1) badhe tumindak	Narpoyo ngudarasa marang bojone ing jero kamar sadurunge turu . (DL: 87/ JJ: 323)
		2) sampun tumindak	Nanging sawise nyawang nganten wadon, Evi sakanca kaget saknalika. (DL: 138/ JJ: 329)
	5. <i>Simulfiks</i>		
	a) {sa/-ne}	nembe tumindak	... dadi ya ngerti kepiye mobah mosiking kahanan pasar sasuwene dibangun lan diganti jeneng kuwi. (DL: 19/ JJ: 314)
	b) {ny/-i}	nembe tumindak	Parman mlaku nyedhaki paprangan sing ana mburi omahe. (DL: 41/ JJ: 318)

Tabel salajengipun

1	2	3	4
	b. ulang 1. <i>ulang penuh</i>		
	a) <i>ulang penuh</i> (dwilingga)	1) cara tumindak	Cepet-cepet dak bales pesen kuwi, ora mung pisan. (DL: 101/ JJ: 324)
		2) badhe tumindak	“Saiki bubar, sesuk bakda, kabeh siyap-siyap shalat ana lapangan!” (DL: 54/ JJ: 319)
		3) nembe tumindak	Sopir lan pawongan loro liyane enggal-enggal mudhun... (DL: 73/ JJ: 321)
		4) rangu-ranguning tumindak	Menawa dibalekake gek-gek mengko mbaleni kasus kaya wingi. (DL: 14/ JJ: 313)
	b) <i>ulang penuh</i> salin swara (dwilingga salin swara)	1) nembe tumindak	... ngono pitakone karo ingak-inguk mbukak lawang kakus. (DL: 58/ JJ: 320)
		2) asring tumindak	Mripate bola-bali diuceg-uceg . (DL: 115/ JJ: 326)
	c) <i>ulang penuh</i> semu (dwilingga semu)	nembe tumindak	“Mas!!Mas!! Niki sinten??? Kok ujug-ujug jak-jakan enten mriki? Mas!!!” ... (DL: 56/ JJ: 320)
	c. gabung	1) katrangan piwates	Menawa nyambut gawe saben dinane ya mung nganggo sandhal jepit. (DL: 5/ JJ: 313)
		2) sampun tumindak	Nanging, nalika lengenku lagi wae nyenggol tilpun ana meja... (DL: 32/ JJ: 317)
		3) asring tumindak	“ Saben esuk rebutan panggonan karo kancane dhewe. Isih dioyak-oyak Satpol PP.” (DL: 18/ JJ: 314)
		4) katrangan <i>kualitatif negatif</i>	Ora isa merem babar blas kamangka bengi sakdurunge, aku lagi isa merem jam telu. (DL: 36/ JJ: 317)
	d. kombinasi <i>ulang penuh + afiks</i>	asring tumindak	... awan bengi ora ana liya mung udreg-udregan rebutan pangan. (DL: 26/ JJ: 316)

Adhedhasar tabel ing inggil, wujuding tembung *adverbia verba* basa Jawi wonten ing cerkak Jagad Jawa Solopos kaperang dados kalih wujud inggih menika *monomorfemis* saha *polimorfemis*. Tembung *adverbia verba* ingkang awujud *monomorfemis* saged kaperang dados kalih inggih menika *morfem asal* saha *morfem unik*. Tetembungan *adverbia verba* ingkang awujud *polimorfemis* kaperang dados sekawan wujud inggih menika; 1) *adverbia berafiks* (ater-ater/prefiks {n-, ng-, m-}, seselan/infiks {-in}, panambang/sufiks {-ne}, {-e}, {-an}, *konfiks* {sa-/e}, *simulfiks* {sa-/ne}, {ny-/i}), 2) *adverbia ulang* {*ulang penuh* (dwilingga), *ulang penuh* salin swara (dwilingga salin swara), *ulang penuh semu* (dwilingga semu), *adverbia ulang parsial*}, 3) *adverbia gabung*, 4) *Kombinasi* (*ulang penuh* + afiks {-an}).

Tegesing tetembungan *adverbia verba* basa Jawi wonten ing cerkak *Jagad Jawa Solopos* saged kapanggihaken 15 teges inggih menika; 1) badhe tumindak, 2) wiwit tumindak, 3) nembe tumindak, 4) sampun tumindak, 5) asring tumindak, 6) temening tumindak, 7) rangu-ranguning tumindak, 8) kedah tumindak, 9) cara tumindak, 10) katrangan *kualitatif negatif*, 11) katrangan *kualitatif* boten kirang saha boten langkung, 12) katrangan *kualitatif* langkung, 13) katrangan ukuran, 14) pikantuk tumindak, saha 15) katrangan piwatesan. Wujud saha tegesing tetembungan *adverbia verba* dipunandharaken wonten ing asiling panaliten saha dipunrembag kanthi langkung wiyar wonten ing pirembagan.

B. Pirembagan

Pirembagan saking asiling panaliten menika awujud andharan-andharan perkawis ingkang adhedhasar saking wosing perkawis. Pirembagan saking

tembung *adverbia verba* wonten ing cerkak *Jagad Jawa* Solopos wedalan September dumugi Desember 2013 menika babagan wujud saha tegesing tetembungan *adverbia verba* ingkang dipunpanggihaken wonten ing cerkak *Jagad Jawa*. Wujud saha tegesing tetembungan *adverbia verba* dipunrembag kanthi dipundadosaken setunggal supados saged tumata saha boten njuwarehi. Asiling panaliten kaandharaken ing ngandhap menika.

1. Wujud saha Tegesing *Adverbia Verba* Basa Jawi Wonten ing *Cerkak Jagad Jawa Solopos*.

Wujuding tetembungan *adverbia verba* dipunperang dados kalih inggih menika *monomorfemis* saha *polimorfemis*. Wondene tegesing tetembungan *adverbia verba* wonten mapinten-pinten inggih menika paring katrangan badhe tumindak, wiwit tumindak, nembe tumindak, sampun tumindak, asring tumindak, temening tumindak, rangu-ranguning tumindak, kedah tumindak, cara tumindak, pikantuk tumindak, paring katrangan boten kirang saha boten langkung, katrangan langkung, katrangan ukuran, saha katrangan watesan. Bab wujud salajengipun dipunrembag wonten ing ngandhap menika.

a. *Adverbia Verba* ingkang Awujud *Monomorfemis*

Adverbia monomorfemis inggih menika tembung *adverbia* ingkang awujud satunggal *morfem*. *Adverbia verba* ingkang awujud *monomorfemis* kaperang dados kalih inggih menika *morfem asal* saha *morfem unik*. Wondene katranganipun kados wonten ing ngandhap menika.

1.) *Adverbia Verba Monomorfemis Awujud Morfem Asal*

Adverbia verba monomorfemis ingkang awujud *morfem asal* menika pandhapukipun saking wujud dasar utawi tembung lingga. Tetembungan *adverbia verba monomorfemis* ingkang awujud *morfem asal* saged dipuntingali ing data ngandhap menika.

a.) *Adverbia Verba Awujud Morfem Asal ingkang Gadhah Teges Badhe Tumindak*

Data sapisan inggih tembung *adverbia verba* awujud *morfem asal* ingkang gadhah teges badhe tumindak kaandharaken wonten ing ngandhap menika.

- (1) Perawat loro sing katon isih enom mlebu **arep mriksa** kahanane Ibu. (DL: 33 /JJ: 317)

Data (1) wonten ing nginggil, kapanggihaken tembung **arep**, inggih kalebet tembung katrangan, ingkang gadhah teges badhe tumindak. Tembung **arep** kalebet tembung *adverbia verba*, amargi tembung **arep** menika minangka tembung katrangan ingkang nerangaken tembung kriya mriksa. Tembung **arep** wujudipun tembung lingga, ingkang kadhapuk saking setunggal *morfem* ingkang wujudipun *morfem asal*.

Morfem asal menika minangka wujud dasar ingkang boten mawi proses *morfologi*. Awit saking menika, tembung katrangan **arep** kalebet *monomorfemis*. Tembung *adverbia arep* menika tegesipun badhe (Poerwadarminta, 1939: 19). Wonten ing data (1), **arep mriksa** tegesipun tumindak badhe nindakaken mriksa. Tembung **arep** menika nerangaken tumindak ingkang badhe dipuntindakaken, satemah tembung *adverbia arep* gadhah teges badhe tumindak.

Tembung *adverbia verba* awujud *morfem asal* ingkang gadhah teges badhe tumindak ugi dipunpanggiaken ing *data* sanesipun. *Data* kasebut kaandharaken ing ngandhap menika.

- (2) “Mas, tak etungi nganti ping telu, lawang iki **ameh tak dhobrak**.” (DL: 57/ JJ, 320)

Adhedhasar *data* kasebut, tembung *adverbia verba* ingkang dipunpanggiaken inggih menika tembung **ameh**. Tembung **ameh** paring katrangan wonten ing tembung kriya takdhobrak. Tembung *adverbia* **ameh** menika tegesipun badhe. Wonten ing *data* (2), lawang iki ameh takdhobrak tegesipun inggih tumindak badhe ndhobrak lawang. Tembung **ameh** menika nerangaken tumindak ingkang badhe dipuntindakaken.

Tembung **ameh** wujudipun tembung lingga, ingkang kadhapuk saking setunggal *morfem* ingkang wujudipun *morfem asal*. *Morfem asal* menika minangka wujud dasar ingkang boten mawi proses *morfologi*, satemah tembung katrangan **ameh** kalebet *monomorfemis*.

b.) Adverbia Verba Awujud Morfem Asal ingkang Gadhah Teges Wiwit Tumindak

Tembung *adverbia verba* awujud *morfem asal* ingkang gadhah teges wiwit tumindak kaandharaken wonten ing ngandhap menika.

- (1) Lurahe **wiwit nyruput** wedang. (DL: 80/ JJ: 322)

Data (1) wonten ing nginggil, kapanggihaken tembung **wiwit**, inggih kalebet tembung katrangan, ingkang gadhah teges wiwit dipuntindakaken. Tembung **wiwit** kalabet tembung *adverbia verba*, amargi tembung **wiwit** menika minangka *adverbia* ingkang nerangaken tembung kriya nyruput. Tembung **wiwit** wujudipun tembung lingga, ingkang kadhapuk saking setunggal *morfem* ingkang wujudipun *morfem asal*.

Morfem asal menika minangka wujud dasar ingkang boten mawi proses *morfologi*, satemah tembung katrangan **wiwit** kalebet *monomorfemis*. Tembung katrangan **wiwit** menika tegesipun lekas (ngayahi) tumindak (Poerwadarminta, 1939: 666). Wonten ing *data (1)*, wiwit nyruput tegesipun lekas tumindak nyruput utawi ngunjuk wedang. Tembung **wiwit** menika nerangaken satunggaling tumindak ingkang nembe wiwit dipuntindakaken. Data sanesipun gegayutan kaliyan tembung *adverbia verba* awujud *morfem asal* ingkang gadhah teges wiwit tumindak ugi kapanggihaken kados ing ngandhap menika.

- (2) Nanging sadurunge menyat saka montor, pulisi iku **gage nyeluk**. (DL: 64/ JJ: 320)

Data (2) wonten ing nginggil, kapanggihaken tembung **gage**, inggih kalebet tembung katrangan, ingkang gadhah teges wiwit dipuntindakaken. Tembung **gage** kalabet tembung *adverbia verba*, amargi tembung **gage** menika minangka *adverbia* ingkang nerangaken tembung kriya nyeluk. Tembung **gage** wujudipun tembung lingga, ingkang kadhapuk saking setunggal *morfem* ingkang wujudipun *morfem asal*.

Morfem asal menika minangka wujud dasar ingkang boten mawi proses *morfologi*, satemah tembung katrangan **gage** kalebet *monomorfemis*. Tembung katrangan **gage** menika tegesipun age, rikat (Poerwadarminta, 1939: 128). Wonten

ing *data* (2), **gage nyeluk** tegesipun enggal-enggal lekas nyeluk. Tembung **gage** menika nerangaken satunggaling tumindak ingkang nembe wiwit dipuntindakaken.

c.) *Adverbia Verba* Awujud *Morfem Asal* ingkang Gadhah Teges Nembe Tumindak

Data sapisan inggih tembung *adverbia verba* awujud *morfem asal* ingkang gadhah teges nembe tumindak kaandharaken wonten ing ngandhap menika.

- (1) ... omonge Tirah karo mripate mlirik namatake Lik Sukar sing **lagi ngudhak** wedang ana jero cangkir. (DL: 21/ JJ: 314)

Data (1) wonten ing nginggil, kapanggihaken tembung **lagi**, inggih kalebet tembung katrangan, ingkang gadhah teges nembe dipuntindakaken. Tembung **lagi** kalabet tembung *adverbia verba*, amargi tembung **lagi** menika minangka *adverbia* ingkang nerangaken tembung kriya ngudhak. Tembung **lagi** wujudipun tembung lingga. Tembung lingga **lagi** kadhapuk saking setunggal *morfem* ingkang wujudipun *morfem asal*.

Morfem asal menika minangka wujud dasar ingkang boten mawi proses *morfologi*, satemah tembung katrangan **lagi** kalebet *monomorfemis*. Tembung *adverbia* **lagi** menika gadhah teges nedeng-nedengi tumandang (Poerwadarminta, 1939: 255). Wonten ing *data* (1), **lagi ngudhak** menika tegesipun nembe nindakaken ngudhak wedang. Tembung **lagi** menika nerangaken tumindak ingkang nembe dipuntindakaken samenika.

Tembung *adverbia verba* awujud *morfem asal* ingkang gadhah teges nembe tumindak ugi dipunpanggiaken ing *data* sanesipun. *Data* kasebut kaandharaken ing ngandhap menika.

- (2) Anik lan Evi **nuli ndlosor** ngono wae ing kamar tamu daleme Pak Lurah. (DL: 129/ JJ: 329)

Data (2) wonten ing nginggil, kapanggihaken tembung **nuli** ingkang kalebet tembung katrangan, ingkang gadhah teges nembe tumindak. Tembung **nuli** kalabet tembung *adverbia verba*, amargi tembung **nuli** menika tembung *adverbia* ingkang nerangaken tembung kriya ndlosor. Tembung *adverbia* **nuli** menika gadhah teges enggal, banjur (Poerwadarminta, 1939: 348). Wonten ing *data* (2), **nuli ndlosor** menika tegesipun nembe tumindak ndlosor kemawon.

Tembung **nuli** menika nerangaken prastawa utawi tumindak ingkang nembe dipuntindakaken samenika inggih ndlosor. Tembung **nuli** wujudipun tembung lingga. Tembung lingga **nuli** kadhapak saking setunggal *morfem* ingkang wujudipun *morfem asal*. *Morfem asal* menika minangka wujud dasar ingkang boten mawi proses *morfologi*. Awit saking menika tembung katrangan **nuli** kalebet *monomorfemis*. *Data* sanesipun gegayutan kaliyan tembung adverbial verba awujud *morfem asal* ingkang gadhah teges wiwit tumindak ugi kapanggihaken kados ing ngandhap menika.

- (3) Nom-noman kuwi **banjur nulis** jeneng-jeneng sing disebutake Pak Damar. (DL: 68/ JJ: 321)

Data (3) wonten ing nginggil, kapanggihaken tembung **banjur**, inggih kalebet tembung katrangan, ingkang gadhah teges nembe dipuntindakaken. Tembung **banjur** kalabet tembung *adverbia verba*, amargi tembung **banjur** menika minangka

adverbia ingkang nerangaken tembung kriya nulis. Tembung **banjur** wujudipun tembung lingga. Tembung lingga **banjur** kadhapuk saking setunggal *morfem* ingkang wujudipun *morfem asal*.

Morfem asal menika minangka wujud dasar ingkang boten mawi proses *morfologi*, satemah tembung katrangan **lagi** kalebet *monomorfemis*. Tembung *adverbia* **banjur** menika gadhah teges lajeng utawi terus (Poerwadarminta, 1939: 28). Wonten ing *data* (3), **banjur nulis** menika tegesipun nembe nindakaken nyerat nami-naminipun ingkang dipunsebutaken. Tembung **banjur** menika nerangaken tumindak ingkang nembe dipuntindakaken samenika. Data sanesipun ingkang kapanggihaken wonten ing cerkak inggih menika.

(4) Wayah mangkat bocahe **isih merem**. (DL: 74/ JJ: 322)

Adhedhasar *data* (4) wonten ing nginggil, kapanggihaken tembung **isih**, inggih kalebet tembung katrangan, ingkang gadhah teges nembe dipuntindakaken. Tembung **isih** kalebet tembung *adverbia verba*, amargi tembung **isih** menika minangka *adverbia* ingkang nerangaken tembung kriya merem. Tembung **isih** wujudipun tembung lingga. Tembung lingga **isih** kadhapuk saking setunggal *morfem* ingkang wujudipun *morfem asal*.

Morfem asal menika minangka wujud dasar ingkang boten mawi proses *morfologi*, satemah tembung katrangan **isih** kalebet *monomorfemis*. Tembung *adverbia* **isih** menika gadhah teges nembe tumandang ing gawe (Poerwadarminta, 1939: 174). Wonten ing *data* (4), **isih merem** menika tegesipun taksih nembe

nindakaken merem utawi turu. Tembung *isih* menika nerangaken tumindak ingkang nembe dipuntindakaken samenika.

d.) *Adverbia Verba* Awujud *Morfem Asal* ingkang Gadhah Teges Sampun Tumindak

Tembung *adverbia verba* awujud *morfem asal* ingkang gadhah teges sampun tumindak kaandharaken wonten ing ngandhap menika.

- (1) Dhuwit kanggo pengobatane Ibu ***wis ditransfer*** ing rekeningku. (DL: 39/ JJ: 317)
- (2) Hla wong wingi rambutku ***wis dak cukur*** Mandarin ing salone Cik Hwa-Hwa. (DL: 117/ JJ: 328)

Data (1) saha (2) wonten ing nginggil, kapanggihaken tembung *wis*, inggih kalebet tembung katrangan, ingkang gadhah teges sampun dipuntindakaken. Tembung *wis* kalebet tembung *adverbia verba*, amargi tembung *wis* menika minangka *adverbia* ingkang nerangaken tembung kriya ditransfer. Tembung *wis* wujudipun tembung lingga.

Tembung lingga *wis* kadhapak saking setunggal *morfem* ingkang wujudipun *morfem asal*. *Morfem asal* menika minangka wujud dasar ingkang boten mawi proses *morfologi*. Awit saking menika, tembung katrangan *wis* kalebet *monomorfemis*. Tembung *adverbia wis* menika gadhah teges sampun rampung anggenipun tumindak (Poerwadarminta, 1939: 665). Wonten ing *data* (1), ***wis ditransfer*** menika tegesipun sampun kalampahan nindakaken nransfer arta. Wonten ing *data* (2), ***wis dak cukur*** menika tegesipun sampun nindakaken nyukur rikma kanthi gaya Mandarin. Tembung *wis* menika nerangaken prastawa ingkang sampun kalampahan utawi nembe rampung dipuntindakaken. *Data* sanesipun gayut kaliyan tetembungan *adverbia verba* awujud

morfem asal ingkang gadhah teges sampun tumindak ugi kapanggihaken kados ing ngandhap menika.

- (3) “Wis Mbok,” saure Parman sing **bubar ngobong** gombal lan saiki leyeh-leyeh ana lincak maneh nambani kesele. (DL: 50/ JJ: 318)

Data (3) wonten ing nginggil, ugi kapanggihaken tembung **bubar**, inggih kalebet tembung katrangan, ingkang gadhah teges sampun dipuntindakaken. Tembung **bubar** kalabet tembung *adverbia verba*, amargi tembung **bubar** menika minangka *adverbia* ingkang nerangaken tembung kriya ngobong. Tembung **bubar** wujudipun tembung lingga.

Tembung lingga **bubar** kadhapuk saking setunggal *morfem* ingkang wujudipun *morfem asal*. *Morfem asal* menika minangka wujud dasar ingkang boten mawi proses *morfologi*. Awit saking menika, tembung katrangan **bubar** kalebet *monomorfemis*. Tembung *adverbia* **bubar** menika gadhah teges sampun rampung (Poerwadarminta, 1939: 51). Wonten ing *data* (3), **bubar ngobong** menika tegesipun sampun rampung nindakaken ngobong. Tembung **bubar** menika nerangaken prastawa utawi tumindak ingkang nembe rampung dipuntindakaken. Awit saking menika, tembung **bubar** gadhah teges sampun tumindak.

e.) *Adverbia Verba* Awujud *Morfem Asal* ingkang Gadhah Teges Asring Tumindak

Tembung *adverbia verba* awujud *morfem asal* ingkang gadhah teges asring tumindak kaandharaken wonten ing ngandhap menika.

- (1) ... aku **asring nemoake** barang saka wong kang manfaatke MCK kang ketinggalan. (DL: 10/ JJ: 313)

- (2) Kaya pawarta kang **asring tak waca** ana ing koran-koran. (DL: 13/ JJ: 313)

Data (1) saha (2) wonten ing nginggil, kapanggihaken tembung **asring**, inggih kalebet tembung katrangan, ingkang sami-sami gadhah teges asring tumindak. Tembung **asring** wonten ing data (1) saha (2) kalebet tembung *adverbia verba*, amargi tembung **asring** ing data (1) menika minangka *adverbia* ingkang nerangaken tembung kriya nemoake, dene tembung **asring** ing data (2) menika minangka *adverbia* ingkang nerangaken tembung kriya takwaca.

Tembung **asring** ing nginggil wujudipun tembung lingga. Tembung lingga **asring** kadhapuk saking setunggal *morfem* ingkang wujudipun *morfem asal*. *Morfem asal* menika minangka wujud dasar ingkang boten mawi proses *morfologi*, satemah tembung katrangan **asring** kalebet *monomorfemis*.

Tembung *adverbia asring* menika gadhah teges ing kala mangsa (Poerwadarminta, 1939: 578). Wonten ing data (1), **asring nemoake** barang menika tegesipun tumindak utawi prastawa ingkang asring manggihaken barang. Wondene data (2) **asring tak waca** menika tegesipun asring nindakaken maos bab prastawa ingkang sami wonten ing ariwarti. Tembung **asring** wonten ing data nginggil menika nerangaken tingkat keasringan prastawa utawi tumindak, satemah tembung *adverbia asring* gadhah teges asring tumindak.

Data sanes ingkang kalebet tembung *adverbia verba* awujud *morfem asal* ingkang gadhah teges asring tumindak saged kapanggihaken wonten ing panaliten menika kados ing ngandhap menika.

- (3) Bojone pengusaha ekspor impor kang **kerep lunga** menyang luar negeri. (DL: 30/ JJ: 316)

Data (3) wonten ing nginggil, kapanggihaken tembung **kerep**, inggih kalebet tembung *adverbia*, ingkang gadhah teges asring tumindak. Tembung **kerep** kalabet tembung *adverbia verba*, amargi tembung **kerep** menika minangka tembung *adverbia* ingkang nerangaken tembung kriya lunga. Tembung **kerep** ing nginggil wujudipun tembung lingga. Tembung lingga **kerep** kadhapuk saking setunggal *morfem* ingkang wujudipun *morfem asal*.

Morfem asal menika minangka wujud dasar ingkang boten mawi proses *morfologi*, satemah tembung katrangan **kerep** kalebet *monomorfemis*. Wonten ing *data (3)*, **kerep lunga** menika tegesipun asring nindakaken lelungan. Tembung **kerep** wonten ing *data* nginggil menika nerangaken tingkat keasringan prastawa utawi tumindak ingkang katindakaken. Awit saking menika, tembung kerep gadhah teges asring tumindak. Tembung *adverbia verba* awujud *morfem asal* ingkang gadhah teges asring tumindak ugi saged kapanggihaken wonten ing *data* sanesipun kados ing ngandhap menika.

- (4) Banjur **nembangake maneh** kidung asmarandana *Satriya Piningit*, suwarane nglangut keprungu tumeka ing talingane Pak Bayan kang melu ngrasakake panelangsane wong-wong kesrakat nanging ora sambat. (DL: 66/ JJ: 321)

Data (4) wonten ing nginggil, kapanggihaken tembung **maneh**, inggih kalebet tembung *adverbia*, ingkang gadhah teges asring tumindak. Tembung **maneh** kalabet tembung *adverbia verba*, amargi tembung **maneh** menika minangka tembung *adverbia* ingkang nerangaken tembung kriya nembangake. Tembung **maneh** ing nginggil wujudipun tembung lingga. Tembung lingga **maneh** kadhapuk saking setunggal *morfem* ingkang wujudipun *morfem asal*.

Morfem asal menika minangka wujud dasar ingkang boten mawi proses *morfologi*, satemah tembung katrangan ***maneh*** kalebet *monomorfemis*. Tembung *adverbia* ***maneh*** menika gadhah teges ngambali kados ingkang sampun dipuntindakaken (Poerwadarminta, 1939: 290). Wonten ing *data* (4), **nembangake** ***maneh*** menika tegesipun ngambali malih anggenipun nembangaken. Tembung ***maneh*** wonten ing *data* nginggil menika nerangaken tingkat keasringan prastawa utawi tumindak ingkang katindakaken. Awit saking menika, tembung ***kerep*** gadhah teges asring tumindak.

f.) *Adverbia Verba* Awujud *Morfem Asal* ingkang Gadhah Teges Temening Tumindak

Tembung *adverbia verba* awujud *morfem asal* ingkang gadhah teges temening tumindak kaandharaken wonten ing ngandhap menika.

- (1) Saben dolan ana ngomah ***mesthi nggawa*** gorengan sing isih panas, kayata bakwan, tahu susur, tempe mendowan, lan klenyem. (DL: 61/ JJ: 320)

Data (1) wonten ing nginggil, kapanggihaken tembung ***mesthi***, inggih kalebet tembung katrangan, ingkang gadhah teges temening tumindak. Tembung ***mesthi*** kalabet tembung *adverbia verba*, amargi tembung ***mesthi*** menika minangka *adverbia* ingkang nerangaken tembung kriya nggawa. Tembung ***mesthi*** wujudipun tembung lingga. Tembung lingga ***mesthi*** kadhapuk saking setunggal *morfem* ingkang wujudipun *morfem asal*.

Morfem asal menika minangka wujud dasar ingkang boten mawi proses *morfologi*, satemah tembung katrangan ***mesthi*** kalebet *monomorfemis*. Tembung

katrangan **mesthi** menika gadhah teges netepaken ing saderengipun (Poerwadarminta, 1939: 604). Wonten ing *data* (1), **mesthi nggawa** gorengan menika tegesipun mestekaken bilih sampun pinesthi mbekta gorengan nalika dolan wonten dalem. Tembung **mesthi** menika nerangaken kapestening prastawa utawi tumindak.

Tembung *adverbia verba* awujud *morfem asal* ingkang gadhah teges temening tumindak ugi dipunpanggiaken ing *data* sanesipun. *Data* kasebut kaandharaken ing ngandhap menika.

- (2) Nalika mangkat mau, mendhunge wis gumandhul, nanging kegawa rasa bektine marang wong tuwane, dheweke **tetep mangkat**. (DL 104/ JJ: 326)

Data (2) wonten ing nginggil, kapanggihaken tembung **tetep**, inggih kalebet tembung katrangan, ingkang gadhah teges temening tumindak. Tembung **tetep** kalebet tembung *adverbia verba*, amargi tembung **tetep** menika minangka *adverbia* ingkang nerangaken tembung kriya mangkat.

Tembung **tetep** wujudipun tembung lingga. Tembung lingga **tetep** kadhapuk saking setunggal *morfem* ingkang wujudipun *morfem asal*. *Morfem asal* menika minangka wujud dasar ingkang boten mawi proses *morfologi*. Awit saking menika, tembung katrangan **tetep** kalebet *monomorfemis*.

Adverbia tetep menika gadhah teges boten ewah nindakaken (Poerwadarminta, 1939: 604). Wonten ing *data* (2), **tetep mangkat** menika tegesipun kapestening tumindak utawi boten ewah anggenipun mangkat kados ingkang saderengipun sampun dipunnetepaken. Tembung **tetep** menika nerangaken kapestening tumindak utawi sampun pinesthi dipuntindakaken.

g.) *Adverbia verba* awujud *morfem asal* ingkang gadhah teges rangu-ranguning tumindak

Tembung *adverbia verba* awujud *morfem asal* ingkang gadhah teges rangu-ranguning tumindak kaandharaken wonten ing ngandhap menika.

- (1) Embuh bener embuh ora **menawa diobongi** gombal manuk mau lunga, Parman tetep ngobong gombal sing wis dicelupke lenga pet ana ngisor papringan. (DL: 42/ JJ: 318)

Data (1) wonten ing nginggil, kapanggihaken kalih tembung ingkang kalebet tembung katrangan inggih menika **manawa**, ingkang gadhah teges rangu-rangu dipuntindakaken. Tembung **manawa** kalabet tembung *adverbia verba*, amargi tembung **menawa** menika minangka *adverbia* ingkang nerangaken tembung kriya diobongi. Tembung **manawa** wujudipun tembung lingga, ingkang kadhapuk saking setunggal *morfem* ingkang wujudipun *morfem asal*.

Morfem asal menika minangka wujud dasar ingkang boten mawi proses *morfologi*, satemah tembung katrangan **manawa** kalebet *monomorfemis*. *Adverbia manawa* menika tegesipun bisa uga (Poerwadarminta, 1939: 307). Wonten ing *data* (1), **manawa diobongi** gombal manuk mau lunga tegesipun prastawa ingkang rangu-rangu bilih anggenipun ngobongi ngagem gombal, manuk kala wau saged ugi lunga. Tembung **manawa** menika nerangaken prastawa ingkang rangu-rangu kadadosan.

h.) *Adverbia Verba* Awujud *Morfem Asal* ingkang Gadhah Teges Kedah Tumindak

Tembung *adverbia verba* awujud *morfem asal* ingkang gadhah teges kedah tumindak kaandharaken wonten ing ngandhap menika.

- (1) Aku **kudu bali** menyang kampus. (DL: 136/ JJ: 329)
- (2) Kamangka nggoleki kampunge aku **kudu mbecak**. (DL: 2/ JJ: 313)

Data (1) saha (2) wonten ing nginggil, kapanggihaken tembung ingkang kalebet tembung katrangan inggih menika **kudu**, ingkang gadhah teges kedah tumindak. Tembung **kudu** kalebet tembung *adverbia verba*, amargi tembung **kudu** wonten ing data (1) menika minangka *adverbia* ingkang nerangaken tembung kriya bali, dene tembung **kudu** wonten ing data (2) menika minangka *adverbia* ingkang nerangaken tembung kriya mbecak. Tembung **kudu** wujudipun tembung lingga, ingkang kadhapuk saking setunggal *morfem* ingkang wujudipun *morfem asal*.

Morfem asal menika minangka wujud dasar ingkang boten mawi proses *morfologi*. Awit saking menika, tembung katrangan **kudu** kalebet *monomorfemis*. Tembung katrangan **kudu** menika tegesipun mesthi wajib dipuntindakaken (Poerwadarminta, 1939: 232). Wonten ing *data* (1), aku kudu bali menyang kampus tegesipun wajib nindakaken wangsul dhateng kampus. Wonten ing *data* (2), aku kudu mbecak tegesipun kedah nitih becak nalika madosi kampungipun. Tembung **kudu** menika nerangaken tumindak ingkang kedah dipuntindakaken.

i.) *Adverbia Verba* Awujud *Morfem Asal* ingkang Gadhah Teges Cara Tumindak

Tembung *adverbia verba* awujud *morfem asal* ingkang gadhah teges cara tumindak kaandharaken wonten ing ngandhap menika.

- (1) Menawa ana kalodhangan, Pak Lurah lan Taskia asring awan-awan **dhahar bareng** ing restoran pinggir wadhuk. (DL: 132/ JJ: 329)

Data (1) wonten ing nginggil, kapanggihaken tembung ingkang kalebet tembung *adverbia verba* inggih menika ***bareng***, ingkang gadhah teges nerangaken cara tumindak. Tembung ***bareng*** kalabet tembung *adverbia verba*, amargi tembung ***bareng*** menika minangka *adverbia* ingkang nerangaken tembung kriya dhahar. Tembung ***bareng*** wujudipun tembung lingga. Tembung ***bareng*** menika kadhapuk saking setunggal *morfem* ingkang wujudipun *morfem asal*.

Morfem asal menika minangka wujud dasar ingkang boten mawi proses *morfologi*, satemah tembung katrangan ***bareng*** kalebet *monomorfemis*. *Adverbia bareng* menika tegesipun wekdal anggenipun nindakaken (mlaku, nandangi) (Poerwadarminta, 1939: 31). Wonten ing *data (1)*, dhahar bareng tegesipun cara anggenipun nindakaken dhahar kanthi sareng-sareng. Tembung ***bareng*** menika nerangaken bab ingkang gegeyutan kaliyan kados pundi satunggaling prastawa saged kadadosan utawi kadospundi prastawa ugi tumindak dipuntindakaken, satemah tembung ***bareng*** gadhah teges cara tumindak.

Tembung *adverbia verba* awujud *morfem asal* ingkang gadhah teges cara tumindak ugi dipunpanggihaken ing *data* sanesipun. *Data* kasebut kaandharaken ing ngandhap menika.

(2) Hartati ***lungguh jejor*** karo Mbak Fani sing kulite ireng manis. (DL: 28/ JJ: 316)

Data (2) wonten ing nginggil, kapanggihaken tembung ingkang kalebet tembung *adverbia verba* inggih menika ***jejer***, ingkang gadhah teges nerangaken cara tumindak. Tembung ***jejer*** kalabet tembung *adverbia verba*, amargi tembung ***jejer***

menika minangka *adverbia* ingkang nerangaken tembung kriya lungguh. Tembung *jejer* wujudipun tembung lingga. Tembung *jejer* menika kadhapuk saking setunggal *morfem* ingkang wujudipun *morfem asal*.

Morfem asal menika minangka wujud dasar ingkang boten mawi proses *morfologi*, satemah tembung katrangan *jejer* kalebet *monomorfemis*. Tembung katrangan *jejer* menika tegesipun nunggal salarik, jentrek-jentrek (Poerwadarminta, 1939: 83). Wonten ing *data* (2), **lungguh jejer** tegesipun cara anggenipun nindakaken lenggah kanthi selarik utawi ing sebelahipun. Tembung *jejer* menika nerangaken bab ingkang gegeyutan kaliyan kados pundi satunggaling prastawa kadadosan utawi kadospundi prastawa ugi tumindak dipuntindakaken, satemah tembung *jejer* gadhah teges cara tumindak.

j.) *Adverbia Verba* Awujud *Morfem Asal* ingkang Gadhah Teges Katrangan *Kualitatif Negatif*

Tembung *adverbia verba* awujud *morfem asal* ingkang gadhah teges katrangan *kualitatif negatif* kapanggihaken wonten ing *data* panaliten menika. *Data* kasebut kaandharaken ing ngandhap menika.

- (1) Cengkelak dheweke terus bali nganti lali **ora pamitan**. (DL: 110/ JJ: 326)
- (2) Ora mung amarga weruh kadadeyan sing kudune **ora dak sawang** cetha wela-wela, nanging amarga rasa getunku sing sansaya jero. (JJ, No. 328/ 19-12-2013)

Data (1) saha (2) wonten ing nginggil, kapanggihaken *adverbia verba* awujud *monomorfemis morfem asal* ingkang gadhah teges katrangan *kualitatif negatif/ negasi* inggih menika, **ora**. Tembung **ora** menika kalebet tembung katrangan

utawi *adverbia*. Tembung **ora** wonten ing *data* (1) saha (2) menika kalabet tembung *adverbia verba*, amargi tembung **ora** ing *data* (1) menika minangka *adverbia* ingkang nerangaken tembung kriya pamitan, dene ing *data* (2) tembung **ora** menika minangka *adverbia* ingkang nerangaken tembung kriya dak sawang.

Tembung **ora** ing *data* (1) saha (2) wujudipun tembung lingga. Tembung **ora** menika kadhapuk saking setunggal *morfem* ingkang wujudipun *morfem asal*. *Morfem asal* menika minangka wujud dasar ingkang boten mawi proses *morfologi*, satemah tembung katrangan **ora** kalebet *monomorfemis*. Tembung katrangan **ora** menika gadhah teges kosok balen (Poerwadarminta, 1939: 453). *Adverbia ora* gadhah teges katrangan *kualitatif negatif* utawi *negasi*.

k.) *Adverbia Verba* Awujud *Morfem Asal* ingkang Gadhah Teges Katrangan *Kualitatif* Boten Kirang saha Boten Langkung

Tembung *adverbia verba* awujud *morfem asal* ingkang gadhah teges katrangan *kualitatif* boten kirang saha boten langkung kaandharaken wonten ing ngandhap menika.

- (1) “Mau Yuni **ya njaluk** nomermu, dadi gelem ra gelem ya dak wenehke.” (DL:96/JJ: 324)

Data (1) wonten ing nginggil, kapanggihaken *adverbia verba* awujud *monomorfemis morfem asal* ingkang gadhah teges katrangan *kualitatif* sama utawi boten kirang saha boten langkung inggih menika, **ya**. Tembung **ya** menika kalebet tembung katrangan utawi *adverbia*. Tembung **ya** wonten ing *data* (1) menika kalabet tembung *adverbia verba*, amargi tembung **ya** menika minangka *adverbia* ingkang nerangaken tembung kriya njaluk.

Tembung *ya* wujudipun tembung lingga. Tembung *ya* menika kadadosan saking setunggal *morfem* ingkang wujudipun *morfem asal*. *Morfem asal* menika minangka wujud dasar ingkang boten mawi proses *morfologi*, satemah tembung katrangan *ya* kalebet *monomorfemis*. Tembung katrangan *ya* gadhah teges inggih (Poerwadarminta, 1939: 168). Tembung katrangan *ya* menika nerangaken tumindak ingkang gegayutan kaliyan tingkat ingkang boten kirang saha boten langkung utawi sami. Awit saking menika, *adverbia ya* gadhah teges katrangan *kualitatif* sami utawi paring katrangan boten kirang saha boten langkung saking tembung kriya ingkang dipunterangaken.

1.) *Adverbia Verba* Awujud *Morfem Asal* ingkang Gadhah Teges Katrangan *Kualitatif* Langukung

Tembung *adverbia verba* awujud *morfem asal* ingkang gadhah teges katrangan *kualitatif* langukung kapanggihaken wonten ing *data* panaliten menika. *Data* kasebut kaandharaken ing ngandhap menika.

(1) Lakune Jumadi *saya disengkakake*. (DL: 108/ JJ: 326)

Data (1) wonten ing nginggil, kapanggihaken *adverbia verba* awujud *monomorfemis morfem asal* ingkang gadhah teges katrangan *kualitatif* langukung inggih menika, *saya*. Tembung *saya* menika kalebet tembung katrangan utawi *adverbia*. Tembung *saya* wonten ing *data* (1) menika kalabet tembung *adverbia verba*, amargi tembung *saya* menika minangka *adverbia* ingkang nerangaken tembung kriya disengkakake. Tembung *saya* wujudipun tembung lingga. Tembung *saya* menika kadhapak saking setunggal *morfem* ingkang wujudipun *morfem asal*.

Morfem asal menika minangka wujud dasar ingkang boten mawi proses *morfologi*, satemah tembung katrangan *saya* kalebet *monomorfemis*.

Tembung katrangan *saya* menika gadhah teges tansah mundak-mundak tinimbang kala wau (Poerwadarminta, 1939: 538). Adhedhasar *data* (1), tegesipun tembung *saya* disengkake inggih menika anggenipun mlampah tansah langkung disengkake utawi mundhak dipunrikataken anggenipun mlampah. Tembung katrangan *saya* menika nerangaken tumindak ingkang gegayutan kaliyan tingkat ingkang langkung. Awit saking menika, *adverbia saya* gadhah teges katrangan *kualitatif* langkung utawi paring katrangan langkung saking tembung kriya ingkang dipunterangaken.

Tembung *adverbia verba* awujud *morfem asal* ingkang gadhah teges katrangan *kualitatif* langkung ugi dipunpanggihaken ing *data* sanesipun. *Data* kasebut kaandharaken ing ngandhap menika.

- (2) Tangane sing kat mau cumenthel ing lengene Narpoyo malah ***sansaya diraketake*** maneh. (DL: 88/ JJ, 323)

Data (2) wonten ing nginggil, kapanggihaken *adverbia verba* awujud *monomorfemis morfem asal* ingkang gadhah teges katrangan *kualitatif* langkung inggih menika, ***sansaya***. Tembung ***sansaya*** menika kalebet tembung katrangan utawi *adverbia*. Tembung ***sansaya*** wonten ing *data* (2) menika kalabet tembung *adverbia verba*, amargi tembung ***sansaya*** menika minangka *adverbia* ingkang nerangaken tembung kriya diraketake. Tembung ***sansaya*** wujudipun tembung lingga. Tembung ***sansaya*** menika kadhapak saking setunggal *morfem* ingkang wujudipun *morfem asal*.

Morfem asal menika minangka wujud dasar ingkang boten mawi proses *morfologi*, satemah tembung katrangan **sansaya** kalebet *monomorfemis*.

Tembung katrangan **sansaya** menika gadhah teges ugi tansah mundak-mundak tinimbang kala wau. Adhedhasar *data* (2), tegesipun tembung sansaya diraketake maneh inggih menika anggenipun ngraketaken asta wonten ing lengenipun Narpoyo tansah langkung dipunraketaken. Tembung katrangan **sansaya** menika nerangaken tumindak ingkang gegayutan kaliyan tingkat ingkang langkung. Awit saking menika, *adverbia sansaya* gadhah teges katrangan *kualitatif* langkung utawi paring katrangan langkung saking tembung kriya ingkang dipunterangaken.

m.) Adverbia Verba Awujud Morfem Asal ingkang Gadhah Teges Katrangan Ukuran/ Kuantitatif

Tembung *adverbia verba* awujud *morfem asal* ingkang gadhah teges sampun tumindak kaandharaken wonten ing ngandhap menika.

(1) Teh anget **diombe sithik** banjur parikane metu. (DL: 92/ JJ: 323)

Data (1) wonten ing nginggil, kapanggihaken *adverbia verba* awujud *monomorfemis morfem asal* ingkang gadhah teges katrangan ukuran/ kuantitatif inggih menika **sithik**. Tembung **sithik** menika kalebet tembung katrangan utawi *adverbia*. Tembung **sithik** wonten ing *data* (1) menika kalabet tembung *adverbia verba*, amargi tembung **sithik** menika minangka *adverbia* ingkang nerangaken tembung kriya ngombe. Tembung **sithik** wujudipun tembung lingga. Tembung **sithik** menika kadhapuk saking setunggal *morfem* ingkang wujudipun *morfem asal*. *Morfem*

asal menika minangka wujud dasar ingkang boten mawi proses *morfologi*. Awit saking menika, tembung katrangan **sithik** kalebet *monomorfemis*.

Tembung katrangan **sithik** menika gadhah teges satitik (Poerwadarminta, 1939: 566). Adhedhasar *data* (1), tembung **diombe sithik** tegesipun inggih menika anggenipun ngunjuk namung satitik utawi boten telas. Tembung katrangan **sithik** menika nerangaken tumindak ingkang gegayutan kaliyan jumlah utawi wilanganing tumindak ingkang dipuntindakaken. Awit saking menika, tembung *adverbia sithik* gadhah teges katrangan ukuran/ kuantitatif utawi paring katrangan ukuran saking tembung kriya ingkang dipunterangaken.

Data sanes ingkang kalebet tembung *adverbia verba* awujud *morfem asal* ingkang gadhah teges katrangan ukuran/ kuantitatif saged kapanggihaken wonten ing panaliten menika kados ing ngandhap menika.

(2) “Etungen, Pak Gaco. **Takbayare kabeh**.” (DL: 82/ JJ: 322)

Data (2) wonten ing nginggil, kapanggihaken *adverbia verba* awujud *monomorfemis morfem asal* ingkang gadhah teges katrangan ukuran/ kuantitatif inggih menika **kabeh**. Tembung **kabeh** menika kalebet tembung katrangan utawi *adverbia*. Tembung **kabeh** wonten ing *data* (2) menika kalebet tembung *adverbia verba*, amargi tembung **kabeh** menika minangka *adverbia* ingkang nerangaken tembung kriya takbayare. Tembung **kabeh** wujudipun tembung lingga. Tembung **kabeh** menika kadhapak saking setunggal *morfem* ingkang wujudipun *morfem asal*. *Morfem asal* menika minangka wujud dasar ingkang boten mawi proses *morfologi*. Awit saking menika, tembung katrangan **kabeh** kalebet *monomorfemis*.

Tembung katrangan **kabeh** menika gadhah teges boten wonten ingkang boten tumut kapetung utawi sedaya kaetang (Poerwadarminta, 1939: 177). Adhedhasar *data* (2), **takbayare kabeh** tegesipun inggih menika anggenipun mbayar inggih sedaya ingkang kaetang. Tembung katrangan **kabeh** menika nerangaken tumindak ingkang gegayutan kaliyan ukuran utawi jumlah. Awit saking menika, tembung *adverbia kabeh* gadhah teges katrangan jumlah/ kuantitatif utawi paring katrangan jumlah saking tembung kriya ingkang dipunrerangaken.

n.) *Adverbia Verba Awujud Morfem Asal ingkang Gadhah Teges Katrangan Piwates/ Limitatif*

Data sepisan ingkang kalebet tembung *adverbia verba* awujud *morfem asal* ingkang gadhah teges katrangan piwates saged kapanggihaken wonten ing panaliten menika kados ing ngandhap menika.

- (1) **Mung nganggo** sepatu menawa dikon ngadhep pimpinane terminal. (DL: 6/ JJ: 313)

Data (1) wonten ing nginggil, kapanggihaken tetembungan *adverbia verba* awujud *monomorfemis morfem asal* ingkang gadhah teges katrangan watesan inggih menika tembung **mung**. Tembung **mung** menika kalebet tembung katrangan utawi *adverbia*. Tembung **mung** wonten ing *data* (1) menika kalebet tembung *adverbia verba*, amargi tembung **mung** menika minangka *adverbia* ingkang nerangaken tembung kriya nganggo. Tembung **mung** wujudipun tembung lingga. Tembung **mung** menika kadhapuk saking setunggal *morfem* ingkang wujudipun *morfem asal*. *Morfem asal* menika minangka wujud dasar ingkang boten mawi proses *morfologi*, satemah tembung katrangan **mung** kalebet *monomorfemis*.

Tembung katrangan ***mung*** menika gadhah teges namung, boten wonten sanesipun (Poerwadarminta, 1939: 326). Adhedhasar *data* (1), mung nganggo sepatu tegesipun inggih menika namung ngginakaken sepatu utawi boten wonten sanesipun kajawi ngginakaken sepatu. Tembung katrangan ***mung*** menika nerangaken tumindak ingkang gegayutan kaliyan watesaning tumindak ingkang dipuntindakaken. Awit saking menika, *adverbia mung* gadhah teges katrangan piwates utawi paring katrangan watesan saking tembung kriya ingkang dipunterangaken.

Tembung *adverbia verba* awujud *morfem asal* ingkang gadhah teges katrangan piwates/ limitatif ugi dipunpanggiaken ing *data* sanesipun. *Data* kasebut kaandharaken ing ngandhap menika.

- (2) Aku tetep wegah semaur kajaba ***ming mlengos***, mencab-menceb, sedhakep, lan plerak-plerok karo macak gulu. (DL: 59/ JJ: 320)

Data (2) wonten ing nginggil, kapanggihaken tetembungan *adverbia verba* awujud *monomorfemis morfem asal* ingkang gadhah teges katrangan watesan inggih menika tembung ***ming***. Tembung ***ming*** menika kalebet tembung katrangan utawi *adverbia*. Tembung ***ming*** wonten ing *data* (2) menika kalabet tembung *adverbia verba*, amargi tembung ***ming*** menika minangka *adverbia* ingkang nerangaken tembung kriya mlengos. Tembung ***ming*** wujudipun tembung lingga. Tembung ***ming*** menika kadhapuk saking setunggal *morfem* ingkang wujudipun *morfem asal*. *Morfem asal* menika minangka wujud dasar ingkang boten mawi proses *morfologi*, satemah tembung katrangan ***ming*** kalebet *monomorfemis*.

Tembung katrangan ***ming*** sami kaliyan tembung mung ingkang tegesipun namung (Poerwadarminta, 1939: 317). Adhedhasar *data* (2), aku tetep wegah semaur

kajaba ming mlengos, mencab-menceb, sedhakep, lan plerak-plerok karo macak gulu tegesipun inggih menika boten mangsuli menapa kemawon kaJawi namung mlengos, mencab-menceb, sedhakep, saha plerak-plerok kaliyan macak gulu. Tembung katrangan *ming* menika nerangaken tumindak ingkang gegayutan kaliyan watesaning tumindak ingkang dipuntindakaken. Awit saking menika, *adverbia ming* gadhah teges katrangan piwates utawi paring katrangan watesan saking tembung kriya ingkang dipunterangaken.

Data sanesipun ingkang dipunpanggihaken inggih kaandharaken wonten ing ngandhap menika.

- (3) “Jare arep dhemo, ya *mung* omong *thok*,” ngono omonge Tirah ... (DL: 17/ JJ: 314)

Data (3) wonten ing nginggil, kapanggihaken tetembungan *adverbia verba* awujud *monomorfemis morfem asal* ingkang gadhah teges katrangan watesan inggih menika tembung *mung...thok*. Tembung *mung...thok* menika kalebet tembung katrangan utawi *adverbia*. Tembung *mung...thok* wonten ing *data* (3) menika kalebet tembung *adverbia verba*, amargi tembung *mung...thok* menika minangka *adverbia* ingkang nerangaken tembung kriya omong.

Tembung *mung...thok* wujudipun tembung lingga. Tembung *mung...thok* menika kadhapuk saking setunggal *morfem* ingkang wujudipun *morfem asal*. *Morfem asal* menika minangka wujud dasar ingkang boten mawi proses *morfologi*, satemah tembung katrangan *mung...thok* kalebet *monomorfemis*. Tembung katrangan *mung...thok* menika gadhah teges namung. Adhedhasar *data* (3), mung omong thok tegesipun inggih menika namung ngendika kemawon, boten wonten buktinipun.

Tembung katrangan ***mung...thok*** menika nerangaken tumindak ingkang gegayutan kaliyan watesaning tumindak ingkang dipuntindakaken. Awit saking menika, *adverbia mung...thok* gadhah teges katrangan piwates utawi paring katrangan watesan saking tembung kriya ingkang dipunterangaken.

2) *Adverbia Verba Monomorfemis Awujud Morfem Unik*

Adverbia verba monomorfemis ingkang awujud *morfem unik* inggih menika tembung *adverbia verba* ingkang distribusipun piyambak-piyambak kanthi cara urutan utawi boten saged dipunraketaken/dipunurutaken kaliyan tembung sanesipun. Tetembungan *adverbia verba monomorfemis* ingkang awujud *morfem unik* saged dipuntingali ing *data* ngandhap menika.

a.) *Adverbia Verba Awujud Morfem Unik ingkang Gadhah Teges Katrangan Langkung*

Tembung *adverbia verba* ingkang wujudipun *monomorfemis morfem unik* ingkang ngemu teges paring katrangan *kualitatif* langkung dipunpangguhaken ing panaliten menika. *Data* ingkang kapanggihaken wonten ing panaliten kaandharaken ing ngandhap menika.

(1) Isih bisa **dandan *mlithit***. (DL: 12/ JJ: 313)

Adhedhasar *data* kasebut, tembung *adverbia verba* ingkang dipunpangguhaken inggih menika tembung ***mlithit***. Tembung ***mlithit*** kalebet tembung *adverbia verba* amargi tembung ***mlithit*** menika minangka tembung katrangan ingkang nerangaken tembung kriya dandan. Tembung ***mlithit*** wujudipun tembung lingga, ingkang kadhapuk saking setunggal *morfem* ingkang wujudipun *morfem unik*.

Morfem unik menika minangka wujud dasar ingkang boten mawi proses *morfologi*. Awit saking menika, tembung katrangan ***mlithit*** kalebet *monomorfemis*. Tembung ***mlithit*** menika wujudipun *morfem unik*. *Morfem unik* inggih menika *morfem ikat* ingkang namung gadhah satunggal pasang morfem. Tembung *mlithit* menika namung saged dipunraketaken kaliyan tembung dandan. Tembung *mlithit* menika gadhah makna paring katrangan *kulitatif langkung*.

Tembung katrangan ***mlithit*** menika tegesipun sarwa singset saha sae anggenipun ngegem (Poerwadarminta, 1939: 322). Adhedhasar *data* (1), tegesipun isih bisa dandan *mlithit* inggih menika taksih saged dandan kanthi langkung singset saha sae. Tembung katrangan ***mlithit*** menika nerangaken tumindak ingkang gegayutan kaliyan tingkat ingkang langkung. Awit saking menika, tembung *adverbia mlithit* gadhah teges katrangan *kualitatif langkung* utawi paring katrangan *kualitatif langkung* saking tembung *kriya ingkang* dipunterangaken.

Tembung *adverbia verba* awujud *morfem unik* ingkang gadhah teges katrangan langkung utawi bangetaken ugi dipunpangguhaken ing *data* sanesipun. *Data* kasebut kaandharaken ing ngandhap menika.

- (2) **Omonge** Tirah ***ndermimil*** kaya petugas bank carukan awan nagih. (DL: 24/ JJ: 314)

Adhedhasar *data* kasebut, tembung *adverbia verba* ingkang dipunpangguhaken inggih menika tembung ***ndermimil***. Tembung ***ndermimil*** kalebet tembung *adverbia verba* amargi tembung ***ndermimil*** menika minangka tembung katrangan ingkang nerangaken tembung *kriya omong*. Tembung ***ndermimil*** wujudipun tembung *lingga*, ingkang kadaphuk saking setunggal *morfem* ingkang

wujudipun *morfem unik*. *Morfem unik* menika minangka wujud dasar ingkang boten mawi proses *morfologi*. Awit saking menika, tembung katrangan ***ndermimil*** kalebet *monomorfemis*. Tembung ***ndermimil*** menika wujudipun *morfem unik*. *Morfem unik* inggih menika *morfem ikat* ingkang naming gadhah satunggal pasang morfem. Tembung ***ndermimil*** menika namung saged dipunraketaken kaliyan tembung omong. Tembung ***ndermimil*** menika gadhah makna paring katrangan kulitatif langkung.

Tembung katrangan ***ndermimil*** menika tegesipun tansah gineman (Poerwadarminta, 1939: 68). Adhedhasar *data* (2), tegesipun omonge Tirah ndermimil inggih menika anggenipun gineman tansah cepet kacampur nesu. Tembung katrangan ***ndermimil*** menika nerangaken tumindak ingkang gegayutan kaliyan tingkat ingkang langkung. Awit saking menika, tembung *adverbia* ***ndermimil*** gadhah teges katrangan *kualitatif* langkung utawi paring katrangan *kualitatif* langkung utawi bangetaken saking tembung kriya ingkang dipunrerangaken.

Data sanesipun ingkang kalebet tetembungan *adverbia verba* awujud *morfem unik* ingkang gadhah teges katrangan *kualitatif* langkung saged kapanggihaken wonten ing panaliten menika kados ngandhap menika.

- (3) Mligine Nanik lan Ninik ***nangis mingsek-mingsek*** nalika dipamiti Handini. (DL: 134/ JJ: 328)

Adhedhasar *data* kasebut, tembung *adverbia verba* ingkang dipunpanggihaken inggih menika tembung ***mingsek-mingsek***. Tembung ***mingsek-mingsek*** kalebet tembung *adverbia verba* amargi tembung ***mingsek-mingsek*** menika minangka tembung katrangan ingkang nerangaken tembung kriya nangis. Tembung ***mingsek-mingsek*** wujudipun *morfem unik*, boten mawi proses *morfologi*. Awit

saking menika, tembung katrangan **mingsek-mingsek** kalebet *monomorfemis*. Tembung **mingsek-mingsek** menika wujudipun *morfem unik*. *Morfem unik* inggih menika *morfem ikat* ingkang naming gadhah satunggal pasang morfem. Tembung **mingsek-mingsek** menika namung saged dipunraketaken kaliyan tembung kriya nangis. Tembung **mingsek-mingsek** menika gadhah makna paring katrangan kualitatif langkung.

Tembung katrangan **mingsek-mingsek** menika tegesipun nangis kanthi senggruk-senggruk (Poerwadarminta, 1939: 317). Adhedhasar *data* (3), tegesipun **nangis mingsek-mingsek** inggih menika nangisipun kanthi senggruk-senggruk. Tembung katrangan **mingsek-mingsek** menika nerangaken tumindak ingkang gegayutan kaliyan tingkat ingkang langkung. Awit saking menika, tembung *adverbia mingsek-mingsek* gadhah teges katrangan *kualitatif* langkung utawi paring katrangan *kualitatif* langkung utawi bangetaken saking tembung kriya ingkang dipunrerangaken. Tembung *adverbia verba* awujud *morfem unik* ingkang gadhah teges katrangan langkung utawi bangetaken ugi dipunpanggiaken ing *data* sanesipun. *Data* kasebut ugi kaandharaken ing ngandhap menika.

- (4) Kanca-kancane sing nyawang padha **ngguyu nyekikik** karo **ngrasani klesik-klesik**. (DL: 31/ JJ: 316)

Adhedhasar *data* (4) kasebut, tembung *adverbia verba* ingkang dipunpanggiaken inggih menika tembung **nyekikik** saha **klesik-klesik**. Tembung **nyekikik** saha **klesik-klesik** kalebet tembung *adverbia verba* amargi tembung **nyekikik** menika minangka tembung katrangan ingkang nerangaken tembung kriya ngguyu saha **klesik-klesik** menika minangka tembung katrangan ingkang nerangaken

tembung kriya ngrasani. Tembung **nyekikik** saha **klesik-klesik** wujudipun *morfem unik*, boten mawi proses *morfologi*. Awit saking menika, tembung katrangan **nyekikik** saha **klesik-klesik** kalebet *monomorfemis*. Tembung **nyekikik** saha **klesik-klesik** menika wujudipun *morfem unik*. *Morfem unik* inggih menika *morfem ikat* ingkang namung gadhah satunggal pasang morfem. Tembung **nyekikik** menika namung saged dipunraketaken kaliyan tembung kriya ngguyu, dene tembung katrangan **klesik-klesik** menika namung saged dipunraketaken kaliyan tembung kriya ngrasani. Tembung katrangan **nyekikik** saha **klesik-klesik** menika gadhah makna paring katrangan *kualitatif langkung*.

Tembung katrangan **nyekikik** menika tegesipun ngguyu lirih. (Poerwadarminta, 1939: 359). Tembung katrangan **klesik-klesik** menika tegesipun padha guneman lirih (bisik-bisik) (Poerwadarminta, 1939: 229). Adhedhasar *data* (4), tegesipun **ngguyu nyekikik** karo **ngrasani klesik-klesik** inggih menika ngguyu sarta ngrasanipun kanthi lirih. Tembung katrangan **nyekikik** saha **klesik-klesik** menika nerangaken tumindak ingkang gegayutan kaliyan tingkat ingkang langkung. Awit saking menika, tembung *adverbia* **nyekikik** saha **klesik-klesik** gadhah teges katrangan *kualitatif langkung* utawi paring katrangan *kualitatif langkung* utawi bangetaken saking tembung kriya ingkang dipunrerangaken.

Tembung *adverbia verba* ingkang wujudipun *monomorfemis morfem unik* ingkang ngemu teges katrangan *kualitatif langkung* ugi dipunpanggihaken data sanes. *Data* ingkang kapanggihaken wonten ing panaliten kaandharaken ing ngandhap menika.

- (5) Aku sengaja **mlaku mindhik-mindhik** supaya dheweke kaget. (DL: 124/ JJ: 328)

Tembung *adverbia verba* ingkang dipunpanggihaken wonten ing *data* ninggil inggih menika tembung ***mindhik-mindhik***. Tembung *mindhik-mindhik* kalebet tembung *adverbia verba* amargi tembung ***mindhik-mindhik*** menika minangka tembung katrangan ingkang nerangaken tembung kriya mlaku.

Tembung ***mindhik-mindhik*** wujudipun *morfem unik*, boten mawi proses *morfologi*. Awit saking menika, tembung katrangan ***mindhik-mindhik*** kalebet *monomorfemis*. Tembung ***mindhik-mindhik*** menika wujudipun *morfem unik*. *Morfem unik* inggih menika *morfem ikat* ingkang naming gadhah satunggal pasang morfem. Tembung ***mindhik-mindhik*** menika namung saged dipunraketaken kaliyan tembung kriya mlaku. Tembung ***mindhik-mindhik*** menika gadhah makna cara tumindak.

Tembung katrangan ***mindhik-mindhik*** menika tegesipun mlampah alon kanthi jangkahipun ciyut (Poerwadarminta, 1939: 316). Adhedhasar *data* (1), tegesipun mlaku *mindhik-mindhik* inggih menika anggenipun mlampah kanthi cara bangetaken anggenipun jumangkah kanthi ciyut satemah alon. Tembung katrangan ***mindhik-mindhik*** gadhah teges katrangan *kualitatif* langkung utawi paring katrangan *kualitatif* langkung utawi bangetaken saking tembung kriya ingkang dipunterangaken.

b. *Adverbia Verba* ingkang Awujud *Polimorfemis*

Adverbia polimorfemis inggih menika tembung *adverbia* ingkang awujud langkung satunggal *morfem*. *Adverbia polimorfemis* kadhapuk kanthi proses *morfemis*. *Adverbia verba* ingkang awujud *polimorfemis* ingkang kapanggihaken

wonten ing panaliten menika kaperang dados sekawan inggih menika *adverbia berafiks*, *advebia ulang*, *adverbia gabung*, *adverbia kombinasi*. Wondene katranganipun kados wonten ing ngandhap menika.

1.) *Adverbia Verba Awujud Polimorfemis Berafiks*

Tembung *adverbia verba* ingkang awujud *polimorfemis berafiks* menika pandhapukipun saking kalih *morfem* inggih menika *morfem terikat* saha rinaketan *morfem bebas*. Tembung *adverbia verba* awujud *polimorfemis berafiks* menika kaperang dados pinten-pinten jinis, gumantung wonten pundi tembung menika kauwuhan. Jinising wuwuhan ingkang kapanggihaken wonten panaliten menika inggih ater-ater (*prefiks*), seselan (*infiks*), panambang (*sufiks*), wuwuhan sesarengan (*konfiks*), *afiks gabung*.

a.) *Adverbia Verba Awujud Polimorfemis Berafiks mawi Ater-Ater Hanuswara*

{N-}

Tembung *adverbia verba* mawi ater-ater/ *prefiks* ingkang dipunpangguhaken inggih menika tetembungan *adverbia verba* ingkang dipunwuwuhi ater-ater hanuswara {ng-}, saha {m-} ingkang gadhah teges maneka warni.

(1) *Adverbia Verba Awujud Polimorfemis Berafiks mawi Ater-Ater Hanuswara*

{ng-} ingkang Gadhah Teges Sampun Tumindak

Tembung *adverbia verba* ingkang kawuwuhan ater-ater hanuswara {ng-} ingkang ngemu teges sampun tumindak dipunpangguhaken ing panaliten menika. *Data* kasebut kaandharaken ing ngandhap menika.

- (1) Kaya wong kurang turu jalaran ***nglembur nonton*** bal-balan. (DL: 60/ JJ: 320)

Data ing nginggil tembung *adverbia verba* ingkang dipunpanggiaken inggih menika tembung ***nglembur***. Tembung ngajak kalebet tembung *adverbia verba* amargi tembung ***nglembur*** menika nerangaken tembung kriya (*verba*) nonton. Awit saking menika, tembung ***nglembur*** kalebet *adverbia verba*. Tembung ***nglembur*** menika kalebet *adverbia* wujudipun *polimorfemis berafiks*. Tembung ***nglembur*** kadaphuk saking tembung lingga lembur ingkang dipunwuwuhi ater-ater hanuswara {ng-}. Tembung nglembur wujudipun *polimorfemis berafiks* katingal saking pandhapukipun saking kalih *morfem* inggih menika *morfem terikat* {N-} kanthi *alomorf* {ng-} ingkang rinaketan kaliyan *morfem bebas* tembung lingga **lembur**.

Tembung katrangan ***nglembur*** menika tegesipun nyambut gawe utawi nggarap ing wayah dalu (Poerwadarminta, 1939:409). Wonten ing *data* (1), kaya wong kurang turu jalaran nglembur nonton bal-balan tegesipun kados tiyang ingkang kirang sare amargi mirsani bal-balan ing wayah dalu dumugi rampung. Tembung *adverbia nglembur* menika nerangaken prastawa ingkang sampun katindakaken.

(2) *Adverbia Verba* Awujud *Polimorfemis Berafiks* mawi Ater-Ater Hanuswara {ng-} ingkang Gadhah Teges Wiwit Tumindak

Tembung *adverbia verba* mawi ater-ater hanuswara {ng-} ingkang gadhah teges wiwit tumindak saged dipunpanggiaken wonten ing panaliten menika. *Data* kasebut kaandharaken ing ngandhap menika.

- (1) Ana panyawangku, sing ana ngarepku iki Yuni, mesem lan ***ngajak salaman***.
(DL: 97/ JJ: 324)

Data ing nginggil tembung *adverbia verba* ingkang dipunpanggiaken inggih menika tembung ***ngajak***. Tembung ngajak kalebet tembung *adverbia verba*

amargi tembung **ngajak** menika nerangaken tembung kriya (*verba*) salaman. Awit saking menika, tembung **ngajak** kalebet *adverbia verba*. Tembung **ngajak** menika kalebet *adverbia* wujudipun *polimorfemis berafiks*. Tembung **ngajak** kadadosan saking tembung lingga *ajak* ingkang dipunwuwuhi ater-ater hanuswara {ng-}. Tembung **ngajak** wujudipun *polimorfemis berafiks* katingal saking pandhapukipun saking kalih *morfem* inggih menika *morfem terikat* {N-} kanthi *alomorf* {ng-} ingkang rinaketan kaliyan *morfem bebas* tembung lingga **ajak**.

Tembung katrangan **ngajak** menika tegesipun ngaken ndherek utawi nindakake (Poerwadarminta, 1939: 3). Wonten ing *data* (1), ngajak salaman tegesipun ngaken ugi nindakake salaman. Tembung *adverbia ngajak* menika nerangaken prastawa ingkang wiwit katindakaken. Tembung katrangan **ngajak** gadhah teges wiwit tumindak inggih menika nerangaken teges ingkang gegayutan kaliyan sawijining prastawa ingkang wiwit dipuntindakaken.

(3) *Adverbia Verba Awujud Polimorfemis Berafiks mawi Ater-Ater Hanuswara* **{ng-} ingkang Gadhah Teges Nembe Tumindak**

Tembung *adverbia verba* ingkang kawuwuhan ater-ater hanuswara {ng-} ingkang gadhah teges nembe tumindak. *Data* kasebut kaandharaken ing ngandhap menika.

- (1) Bis kampus **lumaku ngidul**, lan pungkasane tekan tilas desa KKN. (DL: 137/JJ: 329)

Data ing nginggil tembung *adverbia verba* ingkang dipunpanggiaken inggih menika tembung **ngidul**. Tembung ngidul kalebet tembung *adverbia verba* amargi tembung **ngidul** menika nerangaken tembung kriya (*verba*) lumaku. Awit

saking menika, tembung **ngidul** kalebet *adverbia verba*. Tembung **ngidul** menika kalebet *adverbia* wujudipun *polimorfemis berafiks*. Tembung **ngidul** kadaphuk saking tembung lingga kidul ingkang dipunwuwuhi ater-ater hanuswara {ng-}. Tembung **ngidul** wujudipun *polimorfemis berafiks* katingal saking pandhapukipun saking kalih *morfem* inggih menika *morfem terikat* {N-} kanthi *alomorf* {ng-} ingkang rinaketan kaliyan *morfem bebas* tembung lingga **kidul**.

Tembung katrangan **ngidul** menika tegesipun dhateng ing kidul (Poerwadarminta, 1939: 399). Wonten ing *data* (1), bis kampus lumaku ngidul tegesipun bis kampus nembe lumaku ing dhateng arah kidul. Tembung *adverbia ngidul* menika nerangaken prastawa ingkang nembe katindakaken. Tembung katrangan **ngidul** gadhah teges nembe tumindak inggih menika nerangaken teges ingkang gegayutan kaliyan sawijining prastawa ingkang nembe katindakaken.

(4) *Adverbia Verba Awujud Polimorfemis Berafiks mawi Ater-Ater Hanuswara*
{m-} ingkang Gadhah Teges Nembe Tumindak

Tembung *adverbia verba* ingkang kawuwuhan ater-ater hanuswara {m-} ingkang gadhah teges nembe tumindak. *Data* kasebut kaandharaken ing ngandhap menika.

- (1) Lan saka kagete, reca kang **dicekel mrucut**. (DL: 114/ JJ: 326)

Data ing nginggil tembung *adverbia verba* ingkang dipunpanggiaken inggih menika tembung **mrucut**. Tembung **mrucut** kalebet tembung *adverbia verba* amargi tembung **mrucut** menika nerangaken tembung kriya (*verba*) dicekel. Awit saking menika, tembung **mrucut** kalebet *adverbia verba*. Tembung **mrucut** menika kalebet *adverbia* wujudipun *polimorfemis berafiks*. Tembung **mrucut** kadaphuk

saking tembung lingga prucut ingkang dipunwuwuhi ater-ater hanuswara {m-}. Tembung mrucut wujudipun *polimorfemis berafiks* katingal saking pandhapukipun saking kalih *morfem* inggih menika *morfem terikat* {N-} kanthi *alomorf* {m-} ingkang rinaketan kaliyan *morfem bebas* tembung lingga **prucut**. Tembung lingga ingkang apurwa aksara /p/ menawi dipunwuwuhi ater-ater m-, aksara /p/ ing purwaning temung bakal *luluh*.

Tembung katrangan **mrucut** menika tegesipun ucul amargi lunyu. Wonten ing *data* (1), reca kang dicekel mrucut tegesipun reca ingkang nembe dipuncikel ucul saking astanipun saged ugi jalaran lunyu. Tembung *adverbia mrucut* menika nerangaken prastawa ingkang nembe katindakaken. Tembung katrangan **mrucut** gadhah teges nembe tumindak inggih menika nerangaken teges ingkang gegayutan kaliyan sawijining prastawa ingkang nembe dipuntindakaken.

b.) Adverbia Verba Awujud Polimorfemis Berafiks mawi Seselan {-in-} ingkang Gadhah Teges Nembe Tumindak

Tembung *adverbia verba* mawi seselan/ *infiks* ingkang dipunpanggiaken inggih menika tetembungan *adverbia verba* ingkang dipunwuwuhi seselan {-in-}. Panaliten menika dipunpanggiaken ukara ingkang salebetipun wonten tembung *adverbia verba* mawi seselan ingkang gadhah teges nembe tumindak menika namung wonten satunggal. *Data* ingkang kapanggiaken, kaandharaken wonten ing ngandhap menika.

- (1) ... lambene maratuwane Narpoyo karo nyungir-nyungir maju, tangan tengene nyincingke jarik **sinambi mlaku** rikat ing sawijining dina. (DL: 85/ JJ: 323)

Data ing nginggil tembung *adverbia verba* ingkang dipunpanggihaken inggih menika tembung ***sinambi***. Tembung ***sinambi*** kalebet tembung *adverbia verba* amargi tembung ***sinambi*** menika nerangaken tembung kriya (*verba*) mlaku. Awit saking menika, tembung ***sinambi*** kalebet *adverbia verba*. Tembung ***sinambi*** menika kalebet *adverbia* wujudipun *polimorfemis berafiks*. Tembung ***sinambi*** kadaphuk saking tembung *sambi* ingkang dipunwuwuhi seselan {-in-}. Tembung ***sinambi*** wujudipun *polimorfemis berafiks* katingal saking pandhapukipun saking kalih *morfem* inggih menika *morfem terikat* {-in-} ingkang rinaketan kaliyan *morfem bebas* tembung lingga ***sambi***.

Tembung katrangan ***sinambi*** menika tegesipun kaliyan, sesarengan. (Poerwadarminta, 1939: 541). Wonten ing *data* (1), tangan tengene nyincingke jarik ***sinambi*** mlaku rikat ing sawijining dina tegesipun asta tengenipun nyicingaken jarik kanthi sesarengan nindakaken mlampah rikat ing sawijining dinten. Tembung *adverbia sinambi* menika nerangaken prastawa utawi tumindak ingkang nembe dipuntindakaken. Tembung katrangan ***sinambi*** gadhah teges nembe tumindak inggih menika nerangaken teges ingkang gegayutan kaliyan sawijining prastawa utawi tumindak ingkang nembe katindakaken.

c.) ***Adverbia Verba Awujud Polimorfemis Berafiks mawi Panambang/ Sufiks***

Tembung *adverbia verba* mawi panambang/ *sufiks* ingkang dipunpanggihaken inggih menika tetembungan *adverbia verba* ingkang dipunwuwuhi panambang {ne-}, {-e} saha {-an} ingkang gadhah teges maneka

warni.

(1) *Adverbia Verba Awujud Polimorfemis Berafiks mawi Panambang/ Sufiks {-ne} ingkang Gadhah Teges Asring Tumindak*

Tembung *adverbia verba* ingkang kawuwuhan panambang {-ne} ingkang ngemu teges asring tumindak dipunpanggihaken ing panaliten menika. *Data* kasebut kaandharaken ing ngandhap menika.

Tembung *adverbia verba* mawi panambang {-ne} ingkang ngemu teges asring tumindak dipunpanggihaken ing panaliten menika. *Data* ingkang ngewrat kaliyan bab kasebut kaandharaken ing ngandhap menika.

- (1) Menawa handphone *biyasane taksimpen* ing laci ngisor kothak ... (DL: 11/ JJ: 313)

Data ing nginggil tembung *adverbia verba* ingkang dipunpanggihaken inggih menika tembung *biyasane*. Tembung *biyasane* kalebet tembung *adverbia verba* amargi tembung *biyasane* menika nerangaken tembung kriya (*verba*) taksimpen. Awit saking menika, tembung *biyasane* kalebet *adverbia verba*. Tembung *biyasane* menika kalebet *adverbia* wujudipun *polimorfemis berafiks*. Tembung *biyasane* kadhapak saking tembung lingga biyasa ingkang dipunwuwuhi panambang {-ne}. Tembung *biyasane* wujudipun *polimorfemis berafiks* katingal saking pandhapukipun saking kalih *morfem* inggih menika *morfem terikat* {-ne} ingkang rinaketan kaliyan *morfem bebas* tembung lingga *biyasa*.

Tembung katrangan *biyasane* menika tegesipun sampun malih nindakaken, limrahipun (Poerwadarminta, 1939: 44). Wonten ing *data* (1), menawa handphone *biyasane taksimpen* ing laci ngisor kothak tegesipun menawi handphone limrahipun

dipunsimpen wonten ing laci ngisor kothak. Tembung *biyasane* wonten ing *data* nginggil menika nerangaken tingkat keasringan prastawa utawi tumindak ingkang sampun kulinten. Tembung katrangan *biyasane* gadhah teges asring tumindak inggih menika nerangaken tingkat keasringan sawijining prastawa ingkang dipuntindakaken.

(2) *Adverbia Verba Awujud Polimorfemis Berafiks mawi Panambang/ Sufiks {-e}*

Ingkang Gadhah Teges Pikantuk Tumindak

Tembung *adverbia verba* ingkang kawuwuhan panambang {-e} ingkang gadhah teges pikantuk tumindak. *Data* kasebut kaandharaken ing ngandhap menika.

- (1) Tambah *olehe ngajokake* dadi carik ditulak Camat Wiro Putung. (DL: 76/ JJ: 322)

Data ing nginggil tembung *adverbia verba* ingkang dipunpanggiaken inggih menika tembung *olehe*. Tembung *olehe* kalebet tembung *adverbia verba* amargi tembung *olehe* menika nerangaken tembung kriya (*verba*) ngajokake. Awit saking menika, tembung *olehe* kalebet *adverbia verba*. Tembung *olehe* menika kalebet *adverbia* wujudipun *polimorfemis berafiks*. Tembung *olehe* kadhapuk saking tembung lingga oleh ingkang dipunwuwuhi panambang {-e}. Tembung *olehe* wujudipun *polimorfemis berafiks* katingal saking pandhapukipun saking kalih *morfem* inggih menika *morfem terikat* {-e} ingkang rinaketan kaliyan *morfem bebas* tembung lingga *oleh*.

Tembung katrangan *olehe* gadhah teges pikantuk dipuntindakaken. Wonten ing *data* (1), *olehe ngajokake* tegesipun pikantukipun ngajokaken dados carik. Tembung *adverbia olehe* menika nerangaken prastawa ingkang pikantuk kadadosan. Tembung katrangan *olehe* gadhah teges pikantuk tumindak inggih menika

nerangaken teges ingkang gegayutan kaliyan sawijining prastawa ingkang pikantuk dipuntindakaken utawi pikantuk kadadosan.

(3) *Adverbia Verba* Awujud *Polimorfemis Berafiks* mawi Panambang/ Sufiks {-e} ingkang Gadhah Teges Nembe Tumindak

Tembung *adverbia verba* awujud *polimorfemis berafiks* mawi panambang {-e} ingkang gadhah teges nembe tumindak inggih kaandharaken wonten ing ngandhap menika.

- (1) Hla, ***satengahe rapat*** karang taruna ujug-ujug ngajak gojek pakunjaran. (DL:118/ JJ: 328)

Adhedhasar *data* ing nginggil tembung *adverbia verba* ingkang dipunpanggiaken inggih menika tembung ***satengahe***. Tembung ***satengahe*** kalebet tembung *adverbia verba* amargi tembung ***satengahe*** menika nerangaken tembung kriya (*verba*) rapat. Awit saking menika, tembung ***satengahe*** kalebet *adverbia verba*. Tembung ***satengahe*** menika kalebet *adverbia* wujudipun *polimorfemis berafiks*. Tembung ***satengahe*** kadaphuk saking tembung setengah ingkang dipunwuwuhi panambang {-e}. Tembung ***satengahe*** wujudipun *polimorfemis berafiks* katingal saking pandhapukipun saking kalih *morfem* inggih menika *morfem terikat* {-e} ingkang rinaketan kaliyan *morfem bebas* tembung lingga ***satengah***.

Tembung katrangan ***satengahe*** menika tegesipun paroning sawetah, dumunung ing tengah-tengah (Poerwadarminta, 1939: 560). Wonten ing *data* (1), ***satengahe rapat*** karang taruna tegesipun nembe wonten ing tengah-tengahipun rapat karang taruna. Tembung *adverbia satengahe* menika nerangaken prastawa ingkang

nembe katindakaken. Tembung katrangan *satengahe* gadhah teges nembe tumindak inggih menika nerangaken teges ingkang gegayutan kaliyan sawijining prastawa ingkang nembe katindakaken.

Data sanesipun gegayutan kaliyan tembung *adverbia verba* awujud *polimorfemis berafiks* mawi panambang {-e} ingkang gadhah teges nembe tumindak inggih kaandharaken wonten ing ngandhap menika.

(2) Lha kok Dina ki ya aneh, kudune pitakon iki mau kanggo Yuni sing **ngadheg** ana **jejere**. (DL: 95/ JJ: 324)

Adhedhasar *data* ing nginggil tembung *adverbia verba* ingkang dipunpangguhaken inggih menika tembung **jejere**. Tembung **jejere** kalebet tembung *adverbia verba* amargi tembung **jejere** menika nerangaken tembung kriya (*verba*) ngadheg. Awit saking menika, tembung **jejere** kalebet *adverbia verba*. Tembung **jejere** menika kalebet *adverbia* wujudipun *polimorfemis berafiks*. Tembung **jejere** kadaphuk saking tembung setengah ingkang dipunwuwuhi panambang {-e}. Tembung *satengahe* wujudipun *polimorfemis berafiks* katingal saking pandhapukipun saking kalih *morfem* inggih menika *morfem terikat* {-e} ingkang rinaketan kaliyan *morfem bebas* tembung lingga **jejer**.

Tembung katrangan **jejer** menika tegesipun nunggal salarik, jentrek-jentrek (Poerwadarminta, 1939: 83). Wonten ing *data* (2), ngadheg ana **jejere** tegesipun jumeneng ing sebelahipun utawi selarik. Tembung *adverbia jejere* menika nerangaken prastawa ingkang nembe katindakaken. Tembung katrangan **jejere**

gadhah teges nembe tumindak inggih menika nerangaken teges ingkang gegayutan kaliyan sawijining prastawa ingkang nembe katindakaken.

(4) *Adverbia Verba Awujud Polimorfemis Berafiks mawi Panambang/ Sufiks {-an} ingkang Gadhah Teges Nembe Tumindak*

Tembung *adverbia verba* ingkang kawuwuhan panambang {-an} ingkang ngemu teges cara tumindak dipunpanggihaken ing panaliten menika. *Data* kasebut kaandharaken ing ngandhap menika.

(1) Aku kepeksa ***bludhusan ndhelik*** ana kamar kose Yu Parti. (DL: 121/ JJ: 328)

Adhedhasar *data* ing nginggil tembung *adverbia verba* ingkang dipunpanggihaken inggih menika tembung ***bludhusan***. Tembung *bludhusan* kalebet tembung *adverbia verba* amargi tembung ***bludhusan*** menika nerangaken tembung kriya (*verba*) ndhelik. Awit saking menika, tembung ***bludhusan*** kalebet *adverbia verba*. Tembung ***bludhusan*** menika kalebet *adverbia* wujudipun *polimorfemis berafiks*. Tembung ***bludhusan*** kadaphuk saking tembung setengah ingkang dipunwuwuhi panambang {-an}.

Tembung satengahe wujudipun *polimorfemis berafiks* katingal saking pandhapukipun saking kalih *morfem* inggih menika *morfem terikat* {-an} ingkang rinaketan kaliyan *morfem bebas* tembung lingga ***bludhus***. Tembung katrangan ‘bludhus’ menika tegesipun nlusup mlebet (Poerwadarminta, 1939: 50). Wonten ing *data* (1), ***bludhusan ndhelik*** tegesipun nlusup mlebet ndhelik utawi tanpa

dipunundang langsung mlebet ndhelik. Tembung *adverbia bludhusan* menika nerangaken cara anggenipun nindakaken.

d.) *Adverbia Verba Awujud Polimorfemis Berafiks mawi Konfiks*

Tembung *adverbia verba mawi konfiks* inggih menika tembung *adverbia verba* ingkang dipunwuwuhi ater-ater saha panambang ing tembung lingga kanthi sesarengan. *Konfiks* ingkang ndhapuk tembung *adverbia verba* ingkang dipunpangguhaken ing panaliten menika wujudipun namung {sa-/e} ingkang gadhah teges badhe tumindak saha sampun tumindak.

(1) *Adverbia Verba Awujud Polimorfemis Berafiks mawi Konfiks {sa-/e} ingkang Gadhah Teges Badhe Tumindak*

Tembung *adverbia verba awujud polimorfemis mawi konfiks {sa-/e}* ingkang gadhah teges badhe tumindak dipunpangguhaken ing panaliten menika. *Data* kasebut kaandharaken ing *data* ngandhap menika.

- (1) Narpoyo ngudarasa marang bojone ing jero kamar ***sadurunge* turu**. (DL: 87/ JJ: 323)

Data ing nginggil tembung *adverbia verba* ingkang dipunpangguhaken inggih menika tembung ***sadurunge***. Tembung ***sadurunge*** kalebet tembung *adverbia verba* amargi tembung ***sadurunge*** menika nerangaken tembung kriya (*verba*) turu. Awit saking menika, tembung ***sadurunge*** kalebet *adverbia verba*. Tembung ***sadurunge*** menika kalebet *adverbia* wujudipun *polimorfemis berafiks*. Tembung ***sadurunge*** kadhapuk saking tembung lingga durung ingkang dipunwuwuhi ater-ater {sa-} saha panambang {-e} kanthi sesarengan, ateges wuwuhan ing sadurunge

menika boten saged dipunpisah. Tembung *sadurunge* wujudipun *polimorfemis berafiks* katingal saking pandhapukipun saking kalih *morfem* inggih menika *morfem terikat* {sa-/e} ingkang rinaketan kaliyan *morfem bebas* tembung lingga **durung**.

Tembung katrangan *sadurunge* menika tegesipun taksih kirang kaliyan mangsanipun (kawontenan, tumindak, lelakon) ingkang dipuntuju (Poerwadarminta, 1939: 72). Wonten ing *data* (1), sadurunge turu tegesipun taksih dereng wekdalipun sare. Tembung *adverbia sadurunge* menika nerangaken prastawa ingkang badhe katindakaken. Tembung katrangan *sadurunge* gadhah teges badhe tumindak inggih menika nerangaken teges ingkang gegayutan kaliyan sawijining prastawa utawi tumindak ingkang badhe dipuntindakaken.

(2) *Adverbia Verba Awujud Polimorfemis Berafiks mawi Konfiks* {sa-/e} ingkang Gadhah Teges Sampun Tumindak

Tembung *adverbia verba* awujud *polimorfemis mawi konfiks* {sa-/e} ingkang ngemu teges sampun tumindak dipunpangguhaken ing panaliten menika. *Data* kasebut kaandharaken ing ngandhap menika.

- (1) Nanging **sawise nyawang** nganten wadon, Evi sakanca kaget saknalika.
(DL: 138/ JJ: 329)

Data ing nginggil tembung *adverbia verba* ingkang dipunpangguhaken inggih menika tembung **sawise**. Tembung **sawise** kalebet tembung *adverbia verba* amargi tembung **sawise** menika nerangaken tembung kriya (*verba*) nyawang. Awit saking menika, tembung **sawise** kalebet *adverbia verba*. Tembung **sawise** menika kalebet *adverbia* wujudipun *polimorfemis berafiks*. Tembung **sawise** kadhapuk

saking tembung lingga *wis* ingkang dipunwuwuhi ater-ater {sa-} saha panambang {-e} kanthi sesarengan, ateges wuwuhan ing sawise menika boten saged dipunpisah. Tembung *sawise* wujudipun *polimorfemis berafiks* katingal saking pandhapukipun saking kalih *morfem* inggih menika *morfem terikat* {sa-/e-} ingkang rinaketan kaliyan *morfem bebas* tembung lingga *wis*.

Tembung katrangan *wis* menika gadhah teges sampun rampung anggenipun tumindak (Poerwadarminta, 1939: 665). Wonten ing *data* (1), sawise nyawang nganten wadon tegesipun sasampunipun tumindak nyawang nganten wadon. Tembung *adverbia sawise* menika nerangaken prastawa ingkang sampun katindakaken. Tembung katrangan *sawise* gadhah teges sampun tumindak inggih menika nerangaken teges ingkang gegayutan kaliyan sawijining prastawa ingkang sampun rampung dipuntindakaken. Data sanes tembung *adverbia verba* awujud *polimorfemis mawi konfiks* {sa-/e-} ingkang kapanggihaken kados ing ngandhap menika.

- (2) ***Sakbubare shalat*** magrib Kaji Nur ora menehi ular-ular kaya biyasane, jamaah mung meneng nyawang lakunekaji sing wis munggah ping telu iku ninggalake mihrab lan nuju lawang metu. (DL: 47/ JJ: 319)

Data ing nginggil tembung *adverbia verba* ingkang dipunpanggiaken inggih menika tembung ***sakbubare***. Tembung ***sakbubare*** kalebet tembung *adverbia verba* amargi tembung ***sakbubare*** menika nerangaken tembung kriya (*verba*) salat magrib. Awit saking menika, tembung ***sakbubare*** kalebet *adverbia verba*. Tembung ***sakbubare*** menika kalebet *adverbia* wujudipun *polimorfemis berafiks*. Tembung ***sakbubare*** kadhapuk saking tembung lingga bubar ingkang dipunwuwuhi ater-ater {sa-} saha panambang {-e} kanthi sesarengan, ateges wuwuhan ing sawise menika

boten saged dipunpisah. Tembung *sakbubare* wujudipun *polimorfemis berafiks* katingal saking pandhapukipun saking kalih *morfem* inggih menika *morfem terikat* {sa-/e-} ingkang rinaketan kaliyan *morfem bebas* tembung lingga *bubar*.

Tembung katrangan *bubar* menika tegesipun sampun rampung (Poerwadarminta, 1939: 51). Wonten ing *data* (2), sakbubare salat magrib tegesipun sasampunipun nindakaken salat magrib. Tembung *adverbia sakbubare* menika nerangaken prastawa ingkang sampun katindakaken. Tembung katrangan *sakbubare* gadhah teges sampun tumindak inggih menika nerangaken teges ingkang gegayutan kaliyan sawijining prastawa ingkang sampun rampung dipuntindakaken

e.) *Adverbia Verba Awujud Polimorfemis Berafiks mawi Simulfiks/ Afiks Gabung*

Tembung *adverbia verba* mawi *afiks gabung* inggih menika tembung *adverbia verba* ingkang dipunwuwuhi ater-ater saha panambang ing tembung lingga kanthi boten sesarengan ateges wuwuhan menika saged dipunpisah saking tembung lingganipun. *Afiks gabung* ingkang ndhapuk tembung *adverbia verba* ingkang dipunpangguhaken ing panaliten menika wujudipun kados ta {sa-/ne} saha {ny-/i}.

(1) *Adverbia Verba Awujud Polimorfemis Berafiks mawi Simulfiks/ Afiks Gabung {sa-/ne} ingkang Gadhah Teges Nembe Tumindak*

Tembung *adverbia verba* ingkang dipunwuwuhi *afiks gabung* ingkang sepisanan dipunpangguhaken inggih menika mawi *afiks gabung* {sa-/ne} ingakng gadhah teges nembe tumindak. *Data* kasebut kaandharaken ing ngandhap menika.

- (1) ... dadi ya ngerti kepiye mobah mosiking kahanan pasar *sasuwene dibangun* lan diganti jeneng kuwi. (DL: 19/ JJ, 314)

Data ing nginggil tembung *adverbia verba* ingkang dipunpanggiaken inggih menika tembung *sasuwene*. Tembung *sasuwene* kalebet tembung *adverbia verba* amargi tembung *sasuwene* menika nerangaken tembung kriya (*verba*) dibangun. Awit saking menika, tembung *sasuwene* kalebet *adverbia verba*. Tembung *sasuwene* menika kalebet *adverbia* wujudipun *polimorfemis berafiks*. Tembung *sasuwene* kadhapuk saking tembung lingga suwe ingkang dipunwuwuhi ater-ater {sa-} saha panambang {-ne}. Tembung *sasuwene* wujudipun *polimorfemis berafiks* katingal saking pandhapukipun saking tiga *morfem*, inggih menika *morfem terikat ater-ater* {sa-} saha *morfem terikat* {-e} ingkang rinaketan kaliyan *morfem bebas* tembung *suwe* satemah mujudkaen tembung *sasuwene*.

Tembung *sasuwene* kasebut minangka proses nggabungaken ater-ater {sa-} kaliyan panambang {-e} ing tembung lingganipun. Wuwuhan ingkang ndhapuk tembung *sasuwene* menika saged dipunpisahaken tanpa ngrisak strukturipun. Tembung *sasuwene* saged dipunpisahaken adhedhasar wuwuhanipun, ananging wuwuhan tembung *sasuwene* ingkang saged dipunpisahaken namung wuwuhan panambang {-ne} dados tembung *suwene*.

Tembung katrangan *sasuwene* menika tegesipun wekdal ingkang dawa (Poerwadarminta, 1939: 577). Wonten ing *data* (1) dadi ya ngerti kepiye mobah mosiking kahanan pasar *sasuwene dibangun* ateges mangertos mobah mosiking kawontenan peken sadangunipun wekdal kangge mbangun. Tembung *adverbia sasuwene* menika nerangaken prastawa ingkang nembe katindakaken.

(2) *Adverbia Verba Awujud Polimorfemis Berafiks mawi Simulfiks/ Afiks Gabung {ny-/i} ingkang Gadhah Teges Nembe Tumindak*

Tembung *adverbia verba* awujud *polimorfemis* mawi *afiks gabung {ny-/i}* ingkang ngemu teges nembe tumindak dipunpanggiaken ing panaliten menika. *Data* kasebut kaandharaken ing ngandhap menika.

- (1) Parman **mlaku nyedhaki** papringan sing ana mburi omahe. (DL: 41/ JJ: 318)

Data ing nginggil tembung *adverbia verba* ingkang dipunpanggiaken inggih menika tembung **nyedhaki**. Tembung dibangun kalebet tembung *adverbia verba* amargi tembung **nyedhaki** menika nerangaken tembung kriya (*verba*) mlaku. Awit saking menika, tembung **nyedhaki** kalebet *adverbia verba*. Tembung **nyedhaki** menika kalebet *adverbia* wujudipun *polimorfemis berafiks*. Tembung **nyedhaki** kadhapuk saking tembung lingga cedhak ingkang dipunwuwuhi ater-ater {ny-} saha panambang {-i}. Tembung **nyedhaki** wujudipun *polimorfemis berafiks* katingal saking pandhapukipun saking tiga *morfem*, inggih menika *morfem terikat ater-ater hanuswara* {ny-} saha *morfem terikat* {-i} ingkang rinaketan kaliyan *morfem bebas* tembung **cedhak** satemah mujudkaen tembung **nyedhaki**.

Tembung **nyedhaki** kasebut minangka proses nggabungaken ater-ater hanuswara {ny-} kaliyan panambang {-i} ing tembung lingganipun. Wuwuhan ingkang ndhapuk tembung **nyedhaki** menika saged dipunpisahaken tanpa ngrisak strukturipun. Tembung **nyedhaki** saged dipunpisahaken adhedhasar wuwuhanipun, ananging wuwuhan tembung **nyedhaki** ingkang saged dipunpisahaken namung

wuwuhan ater-ater hanuswara {-ny) dados tembung **nyedhak**. Tembung nyedhak menika mujudaken tembung kriya mawi ater-ater hanuswara {ny-}. Tembung katrangan **nyedhaki** menika tegesipun marani (Poerwadarminta, 1939: 358). Wonten ing *data* (14) mlaku nyedhaki papringan ateges nembe mlampah marani utawi nuju papringan. Tembung *adverbia* **nyedhaki** menika nerangaken prastawa ingkang nembe katindakaken.

2.) *Adverbia Verba Polimorfemis Awujud Ulang*

Adverbia verba polimorfemis awujud ulang inggih menika pandhapuking tembung kanthi ngambali sedaya utawi saperangan saking tembung lingga. Wonten ing panaliten menika namung dipunpangguhaken *adverbia verba polimorfemis awujud ulang penuh*. Wonten ing panaliten menika dipunpangguhaken *adverbia verba polimorfemis awujud ulang penuh* kados ta *ulang penuh* (dwilingga, dwilingga salin swara, saha dwilingga semu).

a.) *Tetembungan Adverbia Verba Polimorfemis Awujud Ulang Penuh utawi Dwilingga*

Tetembungan *adverbia verba polimorfemis awujud ulang penuh utawi dwilingga* menika cara pandhapuking inggih ngambali tembung kanthi wetah, boten wonten ewah-ewaning swanten. Tetembungan *adverbia verba polimorfemis awujud dwilingga* kaandharaken wonten ing ngandhap menika.

(1) *Adverbia Verba Polimorfemis Awujud Ulang Penuh (Dwilingga) ingkang Gadhah Teges Cara Tumindak*

Tembung *adverbia verba polimorfemis* awujud *ulang penuh* (dwilingga) ingkang gadhah teges cara tumindak saged kapanggihaken ing panaliten menika. *Data* ingkang kapanggihaken wonten ing panaliten kaandharaken ing ngandhap menika.

(1) *Cepet-cepet dak bales* pesen kuwi, ora mung pisan. (DL: 101/ JJ: 324)

Adhedhasar *data* tersebut, tembung *adverbia verba* awujud *polimorfemis* awujud dwilingga inggih menika tembung *cepat-cepet*. Tembung cepet-cepet kalebet tembung *adverbia verba* amargi tembung *cepat-cepet* menika nerangaken tembung kriya dak bales. Tembung *cepat-cepet* wujudipun *ulang penuh* (dwilingga), ingkang kadaphuk kanthi ngambali tembung lingga kanthi wetah. Tembung lingga ingkang dipunambali inggih menika tembung cepet. Awit saking menika, tembung katrangan *cepat-cepet* kalebet *polimorfemis*.

Tembung katrangan *cepat-cepet* menika tegesipun rikat, enggal-enggal (Poerwadarminta, 1939: 635). Wonten ing *data* (1), *cepat-cepet dak bales* tegesipun anggenipun bales kanthi enggal-enggal anggenipun bales. Tembung *adverbia cepat-cepet* menika nerangaken kados pundi prastawa utawi tumindak ingkang kadadosan. Tembung katrangan *cepat-cepet* gadhah teges cara anggenipun tumidak inggih menika nerangaken teges ingkang gegayutan kaliyan cara anggenipun sawijining prastawa utawi tindakan ingkang kalampahan.

(2) *Adverbia Verba Polimorfemis Awujud Ulang Penuh (Dwilingga) ingkang Gadhah Teges Badhe Tumindak*

Tembung *adverbia verba polimorfemis awujud ulang penuh (dwilingga)* ingkang gadhah teges badhe tumindak, saged kapanggihaken ing panaliten menika. *Data* ingkang kapanggihaken kados ing ngandhap menika.

- (1) “Saiki bubar, sesuk bakda, kabeh *siyap-siyap shalat* ana lapangan!” (DL: 54/JJ: 319)

Data wonten nginggil, tembung *adverbia verba awujud polimorfemis awujud dwilingga ingkang dipunpanggihaken inggih menika tembung siyap-siyap*. Tembung *siyap-siyap* kalebet tembung *adverbia verba* amargi tembung *siyap-siyap* menika nerangaken tembung kriya salat. Tembung *siyap-siyap* wujudipun *ulang penuh (dwilingga)*, ingkang kadaphuk kanthi ngambali tembung lingga kanthi wetah.

Tembung lingga ingkang dipunambali inggih menika tembung *siyap*. Awit saking menika, tembung katrangan *siyap-siyap* kalebet *polimorfemis*. Tembung katrangan *siyap-siyap* menika tegesipun tata-tata. Wonten ing *data* (1), *siyap-siyap shalat* ana lapangan tegesipun tata-tata ingkang dipunginakaken saderengipun nindakaken shalat benjing wonten lapangan. Tembung *adverbia siyap-siyap* menika nerangaken tumindak ingkang badhe katindakaken.

(3) *Adverbia Verba Polimorfemis Awujud Ulang Penuh (Dwilingga) ingkang Gadhah Teges Nembe Tumindak*

Tembung *adverbia verba polimorfemis* awujud *ulang penuh* (dwilingga) ingkang gadhah teges nembe tumindak, saged kapanggihaken ing panaliten menika. *Data* ingkang kapanggihaken kados ing ngandhap menika.

(1) Sopir lan pawongan loro liyane ***enggal-enggal mudhun...*** (DL: 73/ JJ: 321)

Adhedhasar *data* tersebut, tembung *adverbia verba* awujud *polimorfemis* awujud dwilingga inggih menika tembung ***enggal-enggal***. Tembung cepet-cepet kalebet tembung *adverbia verba* amargi tembung ***enggal-enggal*** menika nerangaken tembung kriya mudhun. Tembung ***enggal-enggal*** wujudipun *ulang penuh* (dwilingga), ingkang kadaphuk kanthi ngambali tembung lingga kanthi wetah. Tembung lingga ingkang dipunambali inggih menika tembung enggal. Awit saking menika, tembung katrangan ***enggal-enggal*** kalebet *polimorfemis*.

Tembung katrangan ***enggal-enggal*** menika tegesipun rikat (Poerwadarminta, 1939: 115). Wonten ing *data* (1), ***enggal-enggal mudhun*** tegesipun nembe mudhun kanthi rikat. Tembung *adverbia* ***enggal-enggal*** menika nerangaken prastawa utawi tumindak ingkang nembe kalampahan. Tembung katrangan ***enggal-enggal*** gadhah teges nembe tumindak inggih menika nerangaken teges ingkang gegayutan kaliyan sawijining prastawa utawi tumindak ingkang nembe kalampahan.

Data sanesipun tembung *adverbia verba polimorfemis* awujud *ulang penuh* (dwilingga) ingkang gadhah teges nembe tumindak, kaandharaken wonten ing ngandhap.

- (2) Kanggo meper emosi **age-age** aku **ninggalake** papan iku. (DL: 1/ JJ: 313)

Adhedhasar *data* tersebut, tembung *adverbia verba* awujud *polimorfemis* awujud dwilingga inggih menika tembung **age-age**. Tembung age-age kalebet tembung *adverbia verba* amargi tembung **age-age** menika nerangaken tembung kriya ninggalake. Tembung **age-age** wujudipun *ulang penuh* (dwilingga), ingkang kadaphuk kanthi ngambali tembung lingga kanthi wetah. Tembung lingga ingkang dipunambali inggih menika tembung age. Awit saking menika, tembung katrangan **age-age** kalebet *polimorfemis*.

Tembung katrangan **age-age** menika tegesipun enggal, rikat (Poerwadarminta, 1939: 4). Wonten ing *data* (2), **age-age ninggalake** papan iku tegesipun nembe lelungan ninggalaken panggenan ngriku kanthi rikat. Tembung *adverbia age-age* menika nerangaken prastawa utawi tumindak ingkang nembe kalampahan. Tembung katrangan **age-age** gadhah teges nembe tumindak inggih menika nerangaken teges ingkang gegayutan kaliyan sawijining prastawa utawi tumindak ingkang nembe kalampahan.

(4) *Adverbia Verba Polimorfemis* Awujud *Ulang Penuh* (Dwilingga) ingkang Gadhah Teges Rangu-Ranguning Tumindak

Tembung *adverbia verba polimorfemis* awujud *ulang penuh* (dwilingga) ingkang gadhah teges rangu-ranguning tumindak, saged kapanggihaken ing panaliten menika. *Data* ingkang kapanggihaken kados ing ngandhap menika.

- (1) Menawa **dibalekake gek-gek** mengko mbaleni kasus kaya wingi. (DL: 14/ JJ: 313)

Adhedhasar *data* tersebut, tembung *adverbia verba* awujud *polimorfemis* awujud dwilingga inggih menika tembung **gek-gek**. Tembung age-age kalebet tembung *adverbia verba* amargi tembung **gek-gek** menika nerangaken tembung kriya dibalekake. Tembung **gek-gek** wujudipun *ulang penuh* (dwilingga), ingkang kadaphuk kanthi ngambali tembung lingga kanthi wetah. Tembung lingga ingkang dipunambali inggih menika tembung gek. Awit saking menika, tembung katrangan **gek-gek** kalebet *polimorfemis*.

Tembung katrangan **gek-gek** menika tegesipun mbok menawi (Poerwadarminta, 1939: 136). Wonten ing *data* (1), menawa dibalekake gek-gek mengko mbaleni kasus kaya wingi tegesipun kasus kala rumiyin saged kadadosan malih, mbok menawi barangipun dipunwangsulaken. Tembung *adverbia* **gek-gek** menika nerangaken prastawa utawi tumindak ingkang nembe kalampahan. Tembung katrangan **gek-gek** gadhah teges rangu-ranguning tumindak inggih menika nerangaken teges ingkang gegayutan kaliyan sawijining prastawa utawi tumindak ingkang rangu-rangu kadadosan.

b.) *Adverbia Verba Polimorfemis Awujud Ulang Penuh Salin Swara (Dwilingga Salin Swara)*

Tetembungan *adverbia verba polimorfemis awujud ulang penuh salin sawara utawi dwilingga salin sawra* menika cara pandhapuking inggih ngambali tembung kanthi wetah saha dipunsarengi ewah-ewahan swanten. Tetembungan *adverbia verba polimorfemis* awujud dwilingga kaandharaken wonten ing ngandhap menika.

(1) Tembung *Adverbia Verba Polimorfemis* ingkang Awujud *Ulang Penuh* Salin Swara (Dwilingga Salin Swara) ingkang Gadhah Teges Nembe Tumindak

Tembung *adverbia verba polimorfemis* ingkang wujudipun *ulang penuh* salin swara (dwilingga salin swara) ingkang gadhah teges nembe tumindak kapanggihaken ing panaliten menika. *Data* ingkang kapanggihaken wonten ing panaliten kaandharaken ing ngandhap menika.

- (1) ... ngono pitakone karo ***ingak-inguk mbukak*** lawang kakus. (DL: 58/ JJ: 320)

Adhedhasar *data* tersebut, tembung *adverbia verba* awujud *polimorfemis* awujud dwilingga salin swara inggih menika tembung ***ingak-inguk***. Tembung *ingak-inguk* kalebet tembung *adverbia verba* amargi tembung ***ingak-inguk*** menika nerangaken tembung kriya mbukak. Tembung ***ingak-inguk*** wujudipun *ulang penuh* (dwilingga), ingkang kadaphuk kanthi nagambali tembung *lingga* kanthi wetah saha dipunsarengi ewah-ewahan swanten. Tembung *lingga* ingkang dipunambali inggih menika tembung *inguk*. Tembung *inguk* dipunambali kanthi proses pengulangan ingkang salahsatunggaling *lingganipun* wonten ewah-ewahan swanten saking /u/ dados /a/. Adhedhasar proses pandhapuking menika, tembung katrangan ***ingak-inguk*** kalebet *polomorfemis*.

Tembung katrangan ***ingak-inguk*** menika gadhah teges mirsani ingkang wonten nglebet (Poerwadarminta, 1939: 172). Wonten ing *data* (1), *ingak-inguk* karo mbukak lawang kakus ateges nembe mirsani utawi ndedeleng ingkang wonten nglebet griya sinambi mbukak lawang kakus. Tembung *adverbia* ***ingak-inguk***

menika nerangaken prastawa utawi tumindak ingkang nembe kalampahan. Tembung katrangan ingak-inguk gadhah teges nembe tumindak.

(2) Tembung *Adverbia Verba Polimorfemis* ingkang Awujud Ulang Penuh Salin Swara (Dwilingga Salin Swara) ingkang Gadhah Teges Asring Tumindak

Tembung *adverbia verba polimorfemis* ingkang wujudipun *ulang penuh* salin swara (dwilingga salin swara) ingkang gadhah teges asring tumindak. *Data* ingkang kapanggihaken wonten ing panaliten kaandharaken ing ngandhap menika.

(1) Mripate ***bola-bali diuceg-uceg***. (DL: 115/ JJ, 326)

(2) Pagere wewangunan ***bola-bali ditulis*** “Dadekne pasare ... (DL: 20/ JJ: 314)

Adhedhasar *data* (1) saha (2) ing nginggil, tembung *adverbia verba* awujud *polimorfemis* awujud dwilingga salin swara inggih menika tembung ***bola-bali***. Tembung *bola-bali* kalebet tembung *adverbia verba* amargi tembung ***bola-bali*** menika nerangaken tembung kriya diuceg-uceg saha ditulis. Tembung ***bola-bali*** wujudipun *ulang penuh salin swara* (dwilingga salin swara), ingkang kadhapuk kanthi nagambali tembung lingga kanthi wetah saha dipunsarengi ewah-ewahan swanten. Tembung lingga ingkang dipunambali inggih menika tembung bali. Tembung bali dipunambali kanthi proses pengulangan ingkang salahsatunggaling lingganipun wonten ewah-ewahan swanten saking /a/ dados /o/ saha /i/ dados /a/. Adhedhasar proses pandhapuking menika, tembung katrangan ***bola-bali*** kalebet *polimorfemis*.

Tembung katrangan ***bola-bali*** menika gadhah teges tansah diambali malih saking wiwitan (Poerwadarminta, 1939: 56). Wonten ing *data* (1), mripate bola-bali diuceg-uceg maksudipun netranipun dipunuceg wongsal-wangsul. Wonten ing *data* (2) bola-bali ditulisi tegesipun nyeratipun kanthi dipunambali terus-terusan. Tembung *adverbia* ***bola-bali*** menika nerangaken tingkat keasringanipun prastawa utawi tumindak ingkang kadadosan, awit saking menika tembung katrangan bola-bali gadhah teges asring tumindak.

c.) *Adverbia Verba Polimorfemis Awujud Ulang Penuh Semu (Dwilingga) ingkang Gadhah Teges Nembe Tumindak*

Data ingkang mujudaken tembung *adverbia verba polimorfemis* awujud *ulang penuh* semu (dwilingga semu) ingkang gadhah teges nembe tumindak. *Data* ingkang kapanggihaken wonten ing panaliten kaandharaken ing ngandhap menika.

- (1) “Mas!!Mas!! Niki sinten??? Kok ***ujug-ujug jak-jakan*** enten mriki? Mas!!!” ... (DL: 56/ JJ: 320)

Adhedhasar *data* ing nginggil, tembung *adverbia verba* awujud *polimorfemis* awujud dwilingga semu inggih menika tembung ***ujug-ujug***. Tembung *ujug-ujug* kalebet tembung *adverbia verba* amargi tembung ***ujug-ujug*** menika nerangaken tembung kriya jak-jakan. Tembung ***ujug-ujug*** wujudipun *ulang* semu (dwilingga semu). Tembung *ujug-ujug* boten gadhah tembung lingga. Tembung *ujug-ujug* kalebet dwilingga semu amargi boten wonten tembung *ujug* satemah tembung ***ujug-ujug*** minangka satunggal *morfem*, boten wonten unsur sanes. Tembung *ujug-*

ujug menawi dipunpisah dadosaken boten gadhah makna. Awit saking menika, tembung katrangan ***ujug-ujug*** kalebet *polimorfemis*.

Tembung katrangan ***ujug-ujug*** menika gadhah teges teka sesarengan kathah banget (Poerwadarminta, 1939: 436). Wonten ing *data* (1), ***ujug-ujug jak-jakan*** tegesipun boten wonten menapa-menapa, ujug-ujug jak-jakan wonten ngriki. Tembung *adverbia* ***ujug-ujug*** menika nerangaken prastawa utawi tumindak ingkang nembe kalampahan. Tembung katrangan ujug-ujug gadhah teges nembe tumindak.

3.) ***Adverbia Verba Awujud Polimorfemis Gabung***

Tembung *adverbia* menika dumadi saking kalih tembung katrangan utawi *adverbia* inggih ingkang awujud *morfem asal*. Tembung *adverbia verba* wujud *gabung* menika nunjukaken prilaku kados tembung majemuk. *Morfem-morfem* ingkang dipunraketaken boten awujud *morfem afiks* saha *morfem-morfem* ingkang dipunraketaken sanes awujud *morfem ulang*. Tembung *adverbia verba* awujud *polimorfemis gabung* wonten ing panaliten menika saged dipunpangguhaken kados *data* wonten ingkang kaandharaken ing ngandhap menika.

a.) ***Adverbia Verba Awujud Polimorfemis Gabung ingkang Gadhah Teges***

Katrangan Piwatesan

Data ingkang sepisan inggih menika tembung *adverbia verba* awujud *polimorfemis gabung* ingkang gadhah teges katrangan piwates, saged kapanggihaken ing panaliten menika. *Data* ingkang kapanggihaken wonten ing panaliten kaandharaken ing ngandhap menika.

- (1) Menawa nyambut gawe saben dinane **ya mung nganggo** sandhal jepit. (DL: 5/JJ: 313)

Data (1) wonten ing nginggil, kapanggihaken tetembungan *adverbia verba* awujud *polimorfemis gabung* ingkang gadhah teges katrangan watesan inggih menika tembung **ya mung**. Tembung **ya mung** menika kalebet tembung katrangan utawi *adverbia*. Tembung **ya mung** wonten ing *data* (1) menika kalabet tembung *adverbia verba*, amargi tembung **ya mung** menika minangka *adverbia* ingkang nerangaken tembung kriya nganggo.

Tembung **ya mung** wujudipun tembung majemuk. Tembung **ya mung** menika kadhapuk saking kalih *morfem* ingkang wujudipun *morfem asal*. *Morfem asal* menika inggih morfem {**ya**} saha {**mung**}, satemah tembung katrangan **ya mung** kalebet *polimorfemis*. *Morfem* {**ya**} saha {**mung**} boten saged dipunwuwuhi *afiks* sarta boten minangka *morfem ulang*.

Tembung katrangan **ya** gadhah teges inggih (Poerwadarminta, 1939: 168). Tembung katrangan **mung** gadhah teges namung, boten wonten sanesipun (Poerwadarminta, 1939: 326). Tembung *adverbia ya mung*, satemah gadhah teges inggih boten wonten sanesipun. Adhedhasar *data* (1), **ya mung nganggo** sandhal jepit tegesipun inggih menika namung ngginakaken sandhal jepit utawi boten wonten sanesipun kaJawi ngginakaken sandhal jepit. Tembung katrangan **ya mung** menika nerangaken tumindak ingkang gegayutan kaliyan watesaning tumindak ingkang dipuntindakaken. Awit saking menika, *adverbia ya mung* gadhah teges katrangan piwatesan utawi paring katrangan piwatesan saking tembung kriya ingkang dipunterangaken.

Data sanesipun ingkang kapanggihaken wonten ing panaliten menika inggih kaandharaken ing ngandhap menika.

- (2) Anakku kang ragil menawa mangkat sekolah ***mung trima mlaku*** merga sekolahe ora adoh saka omah. (DL: 9/ JJ, 313)

Data (2) wonten ing nginggil, kapanggihaken tetembungan *adverbia verba* awujud *polimorfemis gabung* ingkang gadhah teges katrangan watesan inggih menika tembung ***mung trima***. Tembung ***mung trima*** menika kalebet tembung katrangan utawi *adverbia*. Tembung ***mung trima*** wonten ing *data* (2) menika kalebet tembung *adverbia verba*, amargi tembung ***mung trima*** menika minangka *adverbia* ingkang nerangaken tembung kriya mlaku.

Tembung ***mung trima*** wujudipun tembung majemuk. Tembung ***mung trima*** menika kadhapuk saking kalih *morfem* ingkang wujudipun *morfem asal*. *Morfem asal* menika inggih morfem {***mung***} saha {***trima***}, satemah tembung katrangan ***ya mung*** kalebet *polimorfemis*. *Morfem* {***ya***} saha {***mung***} boten saged dipunwuwuhi *afiks* sarta boten minangka *morfem ulang*.

Tembung katrangan ***mung*** gadhah teges namung, boten wonten sanesipun (Poerwadarminta, 1939: 326). Tembung katrangan ***trima*** gadhah teges sampun sumeleh atinipun (Poerwadarminta, 1939: 621). Tembung katrangan ***mung trima*** menika satemah gadhah teges inggih boten wonten sanesipun utawi namung nrima wontenipun kanthi ati sumeleh. Adhedhasar *data* (2), mangkat sekolah mung trima mlaku tegesipun inggih menika pilihanipun namung mlampah menawi mangkat sekolah. Tembung katrangan ***mung trima*** menika nerangaken tumindak ingkang gegayutan kaliyan piwatesaning tumindak ingkang dipuntindakaken. Awit saking

menika, tembung *adverbia mung trima* gadhah teges katrangan piwates utawi paring katrangan piwatesan saking tembung kriya ingkang dipunterangaken.

b.) *Adverbia Verba Awujud Polimorfemis Gabung* ingkang Gadhah Teges Sampun Tumindak

Tembung *adverbia verba awujud polimorfemis gabung* ingkang gadhah teges sampun tumindak saged kapanggihaken wonten ing panaliten ingkang kaandharaken ing ngandhap menika.

- (1) Nanging, nalika lengenku *lagi wae nyenggol* tilpun ana meja... (DL: 32/ JJ: 317)

Data (1) wonten ing nginggil, kapanggihaken tetembungan *adverbia verba awujud polimorfemis gabung* ingkang gadhah teges sampun tumindak inggih menika tembung *lagi wae*. Tembung *lagi wae* menika kalebet tembung katrangan utawi *adverbia*. Tembung *lagi wae* wonten ing *data* (1) menika kalabet tembung *adverbia verba*, amargi tembung *lagi wae* menika minangka *adverbia* ingkang nerangaken tembung kriya nyenggol.

Tembung *lagi wae* wujudipun tembung majemuk. Tembung *lagi wae* menika kadhapuk saking kalih *morfem* ingkang wujudipun *morfem asal*. *Morfem asal* menika inggih morfem {lagi} saha {wae}, satemah tembung katrangan *lagi wae* kalebet *polimorfemis*. *Morfem* {lagi} saha {wae} boten saged dipunwuwuhi *afiks* sarta boten minangka *morfem ulang*.

Tembung katrangan *lagi wae* menika gadhah teges nembe kemawon dipuntindakaken. Tembung katrangan *lagi* gadhah teges wekdal ingkang mentas kalampahan (Poerwadarminta, 1939: 255). Tembung katrangan *wae* gadhah teges bae,

mung (Poerwadarminta, 1939: 652). Tembung katrangan *lagi wae* gadhah teges nembe kemawon rampung sawijining prastawa utawi tumindak kalampahan. Adhedhasar *data* (1), tembung lagi wae nyenggol tilpun ateges nembe kemawon nyenggol tilpun. Tembung katrangan *lagi wae* menika nerangaken prastawa ingkang sampun kalampahan. Awit saking menika, *adverbia lagi wae* gadhah teges katrangan sampun tumindak.

Tembung *adverbia verba awujud polimorfemis gabung* ingkang gadhah teges sampun tumindak ugi dipunpanggihaken ing *data* sanesipun. *Data* kasebut kaandharaken ing ngandhap menika.

(2) Dheweke uga bablas merem angger *wis bar mangan* bengi. (DL: 75/ JJ: 322)

Data (2) wonten ing nginggil, kapanggihaken tetembungan *adverbia verba awujud polimorfemis gabung* ingkang gadhah teges sampun tumindak inggih menika tembung *wis bar*. Tembung *wis bar* menika kalebet tembung katrangan utawi *adverbia*. Tembung *wis bar* wonten ing *data* (4) menika kalebet tembung *adverbia verba*, amargi tembung *wis bar* menika minangka *adverbia* ingkang nerangaken tembung kriya mangan.

Tembung *wis bar* wujudipun tembung majemuk. Tembung *wis bar* menika kadhapuk saking kalih *morfem* ingkang wujudipun *morfem asal*. *Morfem asal* menika inggih tembung *wis* saha *bar*, satemah tembung katrangan *wis bar* kalebet *polimorfemis*. *Morfem* lagi saha wae boten saged dipunwuwuhi *afiks* sarta boten minangka *morfem ulang*.

Tembung *adverbia wis* menika gadhah teges sampun rampung anggenipun tumindak (Poerwadarminta, 1939: 665). Tembung katrangan *bar* gadhah teges bubar (Poerwadarminta, 1939: 31). Tembung katrangan *wis bar* gadhah teges nembe kemawon rampung anggenipun tumindak. Adhedhasar *data* (2), *wis bar* mangan bengi ateges nembe kemawon dhahar ing wayah dalu. Tembung katrangan *wis bar* menika nerangaken prastawa ingkang sampun kalampahan. Awit saking menika, *adverbia wis bar* gadhah teges katrangan sampun tumindak.

c.) *Adverbia verba awujud polimorfemis gabung ingkang gadhah teges asring tumindak*

Tembung *adverbia verba awujud polimorfemis gabung ingkang gadhah teges* sampun tumindak saged kapanggihaken wonten ing panaliten ingkang kaandharaken ing ngandhap menika.

- (1) “***Saben esuk rebutan*** panggonan karo kancane dhewe. Isih dioyak-oyak Satpol PP.” (DL: 18/ JJ: 314)

Data (1) wonten ing nginggil, kapanggihaken tetembungan *adverbia verba awujud polimorfemis gabung ingkang gadhah teges asring tumindak inggih menika* tembung ***saben esuk***. Tembung ***saben esuk*** menika kalebet tembung katrangan utawi *adverbia*. Tembung ***saben esuk*** wonten ing *data* (1) menika kalabet tembung *adverbia verba*, amargi tembung ***saben esuk*** menika minangka *adverbia ingkang* nerangaken tembung kriya rebutan. Tembung ***saben esuk*** wujudipun tembung majemuk. Tembung ***saben esuk*** menika kadhapuk saking kalih *morfem ingkang*

wujudipun *morfem asal*. *Morfem asal* menika inggih morfem {**saben**} saha {**esuk**}, satemah tembung katrangan ***saben esuk*** kalebet *polimorfemis*.

Tembung *adverbia* **saben** menika gadhah teges angger, ingkang sampun asring dipuntindakaken (Poerwadarminta, 1939: 536). Tembung katrangan **esuk** gadhah teges wayah ngarepaken pleteking srengenge dumugi kirang langkung jam 9 (Poerwadarminta, 1939: 116). Tembung katrangan ***saben esuk*** gadhah teges ngambali tumindak ingkang asring katindakaken ing wekdal enjing. Adhedhasar *data* (1), ***saben esuk rebutan*** panggonan ateges saben dinten enjing asring rebutan panggenan utawi ngambali tumindak ingkang sami inggih menika rebutan panggenan saben enjing. Awit saking menika, tembung *adverbia* ***saben esuk*** gadhah teges asring tumindak.

d.) *Adverbia Verba Awujud Polimorfemis Gabung* ingkang Gadhah Teges Katrangan Kualitatif Negatif

Data sepisan tembung *adverbia verba awujud polimorfemis gabung* ingkang gadhah teges katrangan *kualitatif* kirang/ *negatif* saged kapanggihaken wonten ing panaliten ingkang kaandharaken ing ngandhap menika

(1) ***Rasah dibalekake*** wae. (DL: 15/ JJ: 313)

Data (1) wonten ing nginggil, kapanggihaken tetembungan *adverbia verba awujud polimorfemis gabung* ingkang gadhah teges katrangan *kualitatif negatif* inggih menika tembung ***rasah***. Tembung ***rasah*** menika kalebet tembung katrangan utawi *adverbia*. Tembung ***rasah*** wonten ing *data* (1) menika kalebet tembung

adverbia verba, amargi tembung **rasah** menika minangka *adverbia* ingkang nerangaken tembung kriya dibalekake.

Tembung **rasah** wujudipun tembung majemuk. Tembung **rasah** menika kadhapuk saking kalih *morfem* ingkang wujudipun *morfem asal*. *Morfem asal* menika inggih morfem {**ra**} saha {**usah**}, satemah tembung katrangan **rasah** kalebet *polimorfemis*. *Morfem* {*ora*} saha {*usah*} boten saged dipunwuwuhi *afiks* sarta boten minangka *morfem ulang*.

Tembung katrangan **ra** menika gadhah teges kosok balen (Poerwadarminta, 1939: 515). Tembung katrangan **usah** gadhah teges boten susah (Poerwadarminta, 1939: 446). Adhedhasar *data* (1), rasah dibalekake ateges mboten prelu dipunwangsulaken kemawon. Tembung katrangan **rasah** saking {*ora*} saha {*usah*} menika nerangaken pratandha *negatif*/ kosok balen. Awit saking menika, *adverbia rasah* gadhah teges katrangan *kualitatif negatif*.

Tembung *adverbia verba* awujud *polimorfemis gabung* ingkang gadhah teges katrangan *kualitatif negatif* ugi dipunpanggihaken ing *data* sanesipun. *Data* kasebut kaandharaken ing ngandhap menika.

- (2) **Ora isa** merem babar blas kamangka bengi sakdurunge, aku lagi isa merem jam telu. (DL: 36/ JJ: 317)

Data (2) wonten ing nginggil, kapanggihaken tetembungan *adverbia verba* awujud *polimorfemis gabung* ingkang gadhah teges katrangan *kualitatif negatif* inggih menika tembung **ora isa**. Tembung **ora isa** menika kalebet tembung katrangan utawi *adverbia*. Tembung **ora isa** wonten ing *data* (2) menika kalebet tembung

adverbia verba, amargi tembung **ora isa** menika minangka *adverbia* ingkang nerangaken tembung kriya merem.

Tembung **ora isa** wujudipun tembung majemuk. Tembung **ora isa** menika kadhapuk saking kalih *morfem* ingkang wujudipun *morfem asal*. *Morfem asal* menika inggih morfem **ora** saha **isa**, satemah tembung katrangan **ora isa** kalebet *polimorfemis*. *Morfem* ora saha usah boten saged dipunwuwuhi *afiks* sarta boten minangka *morfem ulang*.

Tembung katrangan **ora** menika gadhah teges kosok balen (Poerwadarminta, 1939: 515). Tembung katrangan **isa** gadhah teges bias (Poerwadarminta, 1939: 174). Adhedhasar *data* (2), ora isa merem ateges mboten saged merem. Tembung katrangan **ora isa** saking ora saha isa menika nerangaken pratandha *negatif*/ kosok balen. Awit saking menika, tembung *adverbia ora isa* gadhah teges katrangan *kualitatif negatif*.

4.) *Adverbia Verba Awujud Polimorfemis Kombinasi*

Adverbia verba awujud polimorfemis kombinasi inggih menika *adverbia polimorfemis* ingkang kadhapuk saking kalih proses *morfemis* ing satunggaling wujud dasar utawi tembung lingga. Wonten ing panaliten menika namung dipunpanggihaken tembung *adverbia verba* kanthi *ulang penuh* saha *afiksasi*. *Data* ingkang kapanggihaken gadhah teges asring tumindak, kados andharan wonten ing ngandhap menika.

- (1) ... awan bengi ora ana liya mung **udreg-udregan rebutan** pangan. (DL: 26/ JJ: 316)

Adhedhasar *data* ing nginggil, tembung *adverbia verba* awujud *polimorfemis kombinasi* kanthi proses *ulang penuh* saha afiksasi inggih menika tembung ***udreg-udregan***. Tembung *udreg-udregan* kalebet tembung *adverbia verba* amargi tembung ***udreg-udregan*** menika nerangaken tembung kriya rebutan. Tembung ***udreg-udregan*** wujudipun *ulang penuh* saha kawuwuhan *afiks* ing satunggaling wujud dasar ‘udreg’ kanthi sesarengan. *Afiks* ingkang dipuwuwuhaken inggih panambang {-an}. Pengulangan tembung *udreg* inggih tanpa ewah-ewahing swanten (udreg + U-/an) dados tembung *udreg-udregan*. Adhedhasar proses pandhapuking menika, tembung katrangan ***udreg-udregan*** kalebet *polimorfemis*.

Tembung katrangan ***udreg-udregan*** menika gadhah teges rame pepadon, grejegan (Poerwadarminta, 1939: 435). Wonten ing *data* (1), *udreg-udregan* rebutan pangan maksudipun rame pepadon anggenipun rebutan pangan. Tembung *adverbia* ***udreg-udregan*** menika nerangaken tingkat keasringanipun prastawa utawi tumindak ingkang kadadosan, awit saking menika tembung katrangan ***udreg-udregan*** gadhah teges asring tumindak.

BAB V

PANUTUP

A. Dudutan

Adhedhasar asiling panaliten saha pirembagan ingkang sampun katindakaken, saged kadamel dudutan. Dudutanipun saking panaliten menika kaandharaken ing ngandhap menika.

1. Wujuding tembung *adverbia verba* basa Jawi ingkang kapanggihaken wonten ing rubrik cerkak *Jagad Jawa Koran Solopos* wedalan September–Desember 2013 wonten kalih wujud inggih menika *monomorfemis* saha *polimorfemis*. Tembung *adverbia verba* ingkang awujud *monomorfemis* saged kaperang dados kalih inggih menika *morfem asal* saha *morfem unik*. Tembung *adverbia verba* ingkang awujud *polimorfemis* kaperang dados sekawan wujud inggih menika *adverbia berafiks* (ater-ater/*prefiks* {n-, ng-, m-}, seselan/*infiks* {-in}, panambang/*sufiks* {-ne}, {-e}, {-an}, *konfiks*{sa-/e}, *simulfiks*{sa-/ne}, {ny-/i}), *adverbia ulang* (dwilingga, dwilingga salin swara, dwilingga semu), *adverbia gabung* saha *adverbia kombinasi* (*ulang penuh+afiks*).
2. Tegesing tetembungan *adverbia verba* basa Jawi wonten ing Cerkak *Jagad Jawa Solopos* saged kapanggihaken teges cacah 15 inggih menika; 1) badhe tumindak, 2) wiwit tumindak, 3) nembe tumindak, 4) sampun tumindak, 5) asring tumindak, 6) temening tumindak, 7) rangu-ranguning tumindak, 8) kedah tumindak, 9) cara tumindak, 10) katrangan *kualitatif negatif*, 11) katrangan *kualitatif* boten kirang saha boten langkung, 12) katrangan *kualitatif* langkung, 13) katrangan ukuran, 14) pikantuk tumindak, saha 15)

katrangan piwatesan. Tembung *adverbia verba* ingkang kapanggihaken kalawau kathah saha variatif, awit wonten sesambetanipun kaliyan isi cariyos ingkang maneka warni saha katingal saking tumindak para paraga ing cerkak Jagad Jawa Koran Solopos wedalan September–Desember 2013.

3. Tembung katrangan utawi *adverbia* menika dunungipun saged wonten ing sisih tengen tembung, sisih kiwa tembung saha mardika awit tembung *adverbia* menika minangka atribut utawi pelengkap ugi dados piwates, satemah tembung *adverbia* kala wau dunungipun tetep utawi boten saged dipunewahi dunungipun.

B. Implikasi

Panaliten menika ngrembag tembung *adverbia verba* ing rubrik cerkak *Jagad Jawa Koran Solopos* wedalan September–Desember 2013. Wonten ing panaliten menika dipunpanggihaken mapinten-pinten tembung *adverbia verba* adhedhasar wujudipun saha tegesing *adverbia verba*. Asiling panaliten menika dipunkajengaken saged dipunginakaken minangka kangge *materi* pasinaon *morfologi* mliginipun bab wujud saha tegesing tembung katrangan ingkang rumaket kaliyan tembung kriya (*adverbia verba*) dening para siswa utawi mahasiswa.

C. Pamrayogi

Adhedhasar dudutan saha *implikasi* ing panaliten menika, panliti saged suka pamrayogi bilih panaliten bab tembung *adverbia verba* taksih perlu dipunlajengaken, boten winate sing wujud saha tegesipun. Tembung *adverbia verba* saged katliti babagan *produktivitas* saha *funksinipun* tembung *adverbia verba* panaliten menika supados langkung sampurna.

KAPUSTAKAN

- Antunsohono. 1956. *Reringkesaning Paramasastra Djawa II*. Yogyakarta: Hien Hoo Sing.
- Chaer, Abdul. 2008. *Morfologi Bahasa Indonesia: Pendekatan dan Proses*. Jakarta: PT Rineka Cipta.
- Hadiwidjana, R. D. S. 1967. *Tata-Sastra*. Yogyakarta: U. P. Indonesia.
- Haprabu, Satya. 2012. *Adverbia Bentuk Ulang Bahasa Jawa pada Majalah Djaka Lodhang taun 2011*. Skripsi S1. Yogyakarta: Program Studi Pendidikan Bahasa Daerah, FBS UNY Yogyakarta
- Keraf, Gorys. 1991. *Tata Bahasa Rujukan Bahasa Indonesia*. Jakarta: PT. Gramedia.
- Kridalaksana, Harimurti. 1986. *Kelas Kata Dalam Bahasa Indonesia*. Jakarta: PT Gramedia
- Mulyana. 2011. *Morfologi Bahasa Jawa: Bentuk dan struktur Bahasa Jawa*. Yogyakarta: Kanwa Publisher.
- Muslich, Masnur. 2010. *Garis-Garis Besar TataBahasa Baku Bahasa Indonesia*. Bandung: PT Refika Aditama.
- Moloeng, Lexy J. 2004. *Metode Penelitian Kualitatif*. Bandung: Rosda
- Nurhayati, Endang. 2001. *Morfologi Bahasa Jawa*. Diklat. Yogyakarta: FBS UNY.
- Nurul, Annas Fadillah. 2013. *Adverbia Adjektival Basa Jawi wonten ing Novel Grombolan Gagak Mataram Anggitanipun Any Asmara*. Skripsi S1. Yogyakarta: Program Studi Pendidikan Bahasa Daerah, FBS UNY Yogyakarta.
- Poerwadarminta, W.J.S. 1939. *Baoesastra Djawa*. Batavia: J. B. Wolters' Uitgevers Maatschappij N.V. Groningen.
- Ramlan, M. 2001. *Morfologi Suatu Tinjauan Deskriptif*. Yogyakarta: CV. Karyono.

- Samsuri. 1982. *Analisis Bahasa*. Jakarta: Penerbit Erlangga.
- Sasangka, Sry Satriya Tjatur Wisnu. 2000. *Adjektiva Dan Adverbia Dalam Bahasa Indonesia*. Jakarta: Pusat Bahasa Departemen Pendidikan Nasional.
- _____. 2011. *Paramasastra Gagrag Anyar Basa Jawa*. Jakarta: Yayasan Paramalingua.
- Sudaryanto. 1988. *Metode Linguistik Bagian Pertama Ke Arah Memahami Metode Linguistik*. Yogyakarta: Gadjah Mada University Press.
- _____. 1991. *Tata Bahasa Baku Bahasa Jawa*. Yogyakarta: Duta Wacana University Press.
- Verhaar, J.W.M. 1993. *Pengantar Linguistik*. Yogyakarta: Gadjah Mada University Press.
- Wedhawati, dkk. 2006. *Tata Bahasa Jawa Mutakhir*. Yogyakarta: Kanisius.

LAMPIRAN

**Lampiran. Asiling Tembung Adverbia Verba Basa Jawi Wonten ing Rubrik Cerkak Jagad Jawa Koran Solopos Wedalan
September-Desember 2013**

No	Data	Mono		Wujuding Adverbia Verba										Tegesing Adverbia Verba																Katrangan
		MA	MU	Polimorfemis										Bt	Wt	Nt	Mt	At	Tt	Rt	Kt	Pt	Ct	K Kl			KU	KP		
				Berafiks					Unsur mak, pating	Ulang		Gb	Kb																	
				Pr	If	Sf	Kf	Sm		U Pn	U Pr																			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	
1.	Kanggo meper emosi age-age aku <i>ninggalake</i> papan iku. (JJ, No. 313/ 5-09-2013)									✓						✓													age-age : <i>ulang penuh/ dwilingga (polimorfemis)</i> , tegesipun nembe tumindak.	
2.	Kamangka nggoleki kampunge aku kudu <i>mbecak</i> . (JJ, No. 313/ 5-09-2013)	✓																			✓								kudu : <i>morfem asal (monomorfemis)</i> , tegsipun kedah tumindak.	
3.	“Sesuk maneh menawa <i>nemokake</i> barang utawa dhompet kang isine mbejaji gawa <i>mulih wae</i> , menawa sing nduwe nggoleki diwenehake. Menawa ora anggep minangka rejeki. Urip iku sansaya abot. BBM nembe wae mundhak kasusul reregan liyane. Dadi aja sok jujur, reka-reka mbalekake ,” bola-bali Narti bojoku <i>ngomongake</i> bab iku. (JJ, No. 313/ 5-09-2013)	✓								✓										✓							✓	menawa : <i>morfem asal (monomorfemis)</i> , tegesipun rangu-ranguning tumindak. wae : <i>morfem asal (monomorfemis)</i> , tegseipun katrangan piwatesan. reka-reka : <i>ulang penuh / dwilingga (polimorfemis)</i> , tegesipun rangu-ranguning tumindak. bola-bali : <i>ulang penuh salin swara/ dwilingga salin swara (polimorfemis)</i> , tegesipun asring tumindak.		
4.	Aku mung <i>manthuk-manthuk</i> kanggo nyapih supaya aja nuwuhake dredah. (JJ, No. 313/ 5-09-2013)	✓																									✓	mung : <i>morfem asal (monomorfemis)</i> , tegesipun katrangan piwatesan		

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
5.	Menawa nyambut gawe saben dinane ya mung nganggo sandhal jepit. (JJ, No. 313/ 5-09-2013)											✓																✓	ya mung : <i>gabung (polimorfemis)</i> , tegesipun katrangan piwatesan.
6.	Mung nganggo sepatu menawa dikon ngadhep pimpinanane terminal. (JJ, No. 313/ 5-09-2013)	✓																										✓	mung : <i>morfem asal (monomorfemis)</i> , tegesipun katrangan piwatesan.
7.	Iku wae kanthi dag-dig-dug sebab akeh-akehe mung <i>didukani</i> . (JJ, No. 313/ 5-09-2013)	✓																										✓	mung : <i>morfem asal (monomorfemis)</i> , tegesipun katrangan piwatesan.
8.	Arepa pagaweyan saben dinane mung ngesiki WC, kolah lan sapanunggalane. (JJ, No. 313/ 5-09-2013)	✓																										✓	mung : <i>morfem asal (monomorfemis)</i> , tegesipun katrangan piwatesan
9.	Anakku kang ragil menawa <i>mangkat</i> sekolah mung trima <i>mlaku</i> merga sekolahe ora adoh saka omah. (JJ, No. 313/ 5-09-2013)	✓										✓								✓								✓	menawa : <i>morfem asal (monomorfemis)</i> , tegesipun rangu-ranguning tumindak. mung trima : <i>gabung (polimorfemis)</i> , tegesipun katrangan piwatesan
10.	Sabenere minangka tukang jaga MCK ing terminal aku asring <i>nemoake</i> barang saka wong kang manfaatke MCK kang ketinggalan. (JJ, No. 313/ 5-09-2013)	✓																	✓										asring : <i>morfem asal (monomorfemis)</i> , tegesipun asring tumindak.
11.	Menawa handphone biyasane <i>taksimpen</i> ing laci ngisor kothak kang kanggo nyimpen dhuwit pawewehe wong-wong kang migunakake WC. (JJ, No. 313/ 5-09-2013)						✓												✓										biyasane : panambang/ <i>sufiks{-ne}</i> (<i>polimorfemis</i>), tegesipun asring tumindak

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
12.	Isih bisa dandan mlithit. (JJ, No. 313/ 5-09-2013)		✓																					✓					dandan mlithit :morfem unik (monomorfemis), tegesipun katrangan kualitatif langkung
13.	Kaya pawarta kang asring tak waca ana ing koran-koran. (JJ, No. 313/ 5-09-2013)	✓																✓											asring:morfem asal (monomorfemis), tegesipun asring tumindak.
14.	Menawa dibalekake gek-gek mengko mbaleni kasus kaya wingi. (JJ, No. 313/ 5-09-2013)	✓								✓										✓									menawa :morfem asal (monomorfemis), tegesipun rangu-ranguning tumindak. gek-gek :ulang penuh/ dwilingga (polimorfemis), tegesipun rangu-ranguning tumindak.
15.	Rasah dibalekake wae. (JJ, No. 313/ 5-09-2013)		✓									✓																✓	rasah: gabung (polimorfemis), tegesipun katrangan kualitatif negatif/ negasi. wae:morfem asal (monomorfemis), tegesipun katrangan piwatesan
16.	Kaya ngandhani aku supaya ora mbalekake tas isi dhuwit iku. (JJ, No. 313/ 5-09-2013)	✓																								✓			ora :morfem asal (monomorfemis), tegesipun katrangan kualitatif negatif.
17.	“Jare arep dhemo, mung omong thok,” ngono omonge Tirah, bakul bumbon sing jane ora sarujuk yen jeneng Pasar Sukorejo diganti jeneng Pasar Sukar. (JJ, No. 314/ 12-09-2013)	✓	✓											✓														✓	arep :morfem asal (monomorfemis), tegesipun badhe tumindak. mung...thok : morfem asal (monomorfemis), tegesipun katrangan piwatesan
18.	“Sabèn esuk rebutan panggonan karo kancane dhewe. Isih dioyak-oyak Satpol PP.” (JJ, No. 314/ 12-09-2013)		✓									✓							✓										sabèn esuk : gabung (polimorfemis), tegesipun asring tumindak. isih :morfem asal (monomorfemis), tegesipun nembe tumindak.

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
19.	Apa maneh dheweke pancen bakul gori, kambil lan jinis janganan liya, dadi ya ngerti kepiye mobah mosiking kahanan pasar sasuwene dibangun lan diganti jeneng kuwi. (JJ, No. 314/ 12-09-2013)							✓								✓													sasuwene :simulfiks (polimorfemis), tegesipun nembe {sa/-ne} tumindak.
20.	Pagere wewangunan bola-bali ditulis “Dadekne pasare”. Edan ta?” “Dhuwite entek dikorupsi” Tulisan ngono mau asring ditulis, nanging asring ditutupi dene petugas. (JJ, No. 314/ 12-09-2013)	✓ ✓								✓								✓ ✓ ✓											bola-bali :ulang penuh salin swara/ dwilingga salin swara (polimorfemis), tegesipun asring tumindak. asring : morfem asal (monomorfemis), tegesipun asring tumindak.
21.	“Krasa ta, sampeyan ya ngrasakake angel ta, Lik?” omonge Tirah karo mripate mlirik namatake Lik Sukar sing lagi ngudhak wedang ana jero cangkir. (JJ, No. 314/ 12-09-2013)	✓	✓													✓								✓					mlirik :morfem unik (monomorfemis), tegesipun katrangan kualitatif langkung. lagi :morfem asal (monomorfemis), tegesipun nembe tumindak.
22.	Angger ora semaur ngono kuwi, Tirah kudu ngati-ati anggone ngajak omongan . (JJ, No. 314/ 12-09-2013)			✓												✓													ngajak :prefiks/ ater-ater {ng-} (polimorfemis), tegesipun nembe tumindak.
23.	Malah Lik Sukar watuk kekel , ambegane seseg melu mikirake nasibe para kuli bangunan pasar mangkrak. (JJ, No. 314/ 12-09-2013)	✓																						✓					watuk kekel :morfem unik (monomorfemis), tegesipun katrangan kualitatif langkung.

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
24.	Omonge Tirah <i>ndermimil</i> kaya petugas bank carukan awan nagih. (JJ, No. 314/ 12-09-2013)		✓																					✓					<i>ndermimil</i> : <i>morfem unik (monomorfemis)</i> , tegesipun katrangan <i>kualitatif</i> langkung.
25.	“Hhahahah..aaa..” Tirah melu nyekakak luwih amba, marga gumun Lik Sukar isoh <i>ngguyu ngakak</i> , ora amarga <i>ngguyu</i> kahanan pasar, nanging gumun sakwise krungu omonge Tirah. (JJ, No. 314/ 12-09-2013)		✓																					✓					<i>ngguyu ngakak</i> : <i>morfem unik (monomorfemis)</i> , tegesipun katrangan <i>kualitatif</i> langkung.
26.	Kae tangga sisih kidul omah sing madhep mengalor, awan bengi ora ana liya mung <i>udreg-udregan rebutan</i> pangan. (JJ, No. 316/ 26-09-2013)											✓						✓											<i>udreg-udregan</i> : <i>kombinasi UP + afiks (polimorfemis)</i> , tegesipun asring tumindak.
27.	<i>Saben</i> <i>mbayar</i> arisan seminggu sepisan limang atus ewu rupiyah dudu bab sing abot. (JJ, No. 316/ 26-09-2013)	✓																✓											<i>saben</i> : <i>morfem asal (monomorfemis)</i> , tegesipun asring tumindak.
28.	Hartati <i>lungguh jejer</i> karo Mbak Fani sing kulite ireng manis. (JJ, No. 316/ 26-09-2013)	✓																					✓						<i>jejer</i> : <i>morfem asal (monomorfemis)</i> , tegesipun cara tumindak.
29.	“Isih no, hla nggo mbayar arisan apa yen ora melu layar,” wong loro padha pandeng-pandengan karo <i>ngguyu nyekikik</i> . (JJ, No. 316/ 26-09-2013)	✓																						✓					<i>ngguyu nyekikik</i> : <i>morfem unik (monomorfemis)</i> , tegesipun katrangan <i>kualitatif</i> langkung.

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
30.	Bojone pengusaha ekspor impor kang kerep lunga menyang luwar negeri. (JJ, No. 316/ 26-09-2013)	✓ ✓														✓													kerep : <i>morfem asal</i> (<i>monomorfemis</i>), tegesipun asring tumindak. menyang : <i>morfem asal</i> (<i>monomorfemis</i>), tegesipun nembe tumindak.
31.	Kanca-kancane sing nyawang padha ngguyu nyekikik karo ngrasani klesik-klesik . (JJ, No. 316/ 26-09-2013)		✓ ✓																					✓ ✓					ngguyunyekikik : <i>morfem unik</i> (<i>monomorfemis</i>), tegesipun katrangan <i>kualitatif</i> langkung. ngrasani klesik-klesik : <i>morfem unik</i> (<i>monomorfemis</i>), tegesipun katrangan <i>kualitatif</i> langkung.
32.	Nanging, nalika lengenku lagi wae nyenggol tilpun ana meja, Ibu muntah meneh , ngregedi kasur sak sepreine. (JJ, No. 317/ 03-10-2013))	✓										✓					✓		✓										lagi wae : <i>gabung</i> (<i>polimorfemis</i>), tegesipun sampun tumindak. meneh : <i>morfem asal</i> (<i>monomorfemis</i>), tegesipun asring tumindak.
33.	Perawat loro sing katon isih enom mlebu arep mriksa kahanane Ibu. (JJ, No. 317/ 03-10-2013)	✓												✓															arep : <i>morfem asal</i> (<i>monomorfemis</i>), tegesipun badhe tumindak.
34.	Aku isih kelingan nalika Mas Zainal, kakangku nomer siji, arep rabi karo garwane sing saiki. (JJ, No. 317/ 03-10-2013)	✓												✓															arep : <i>morfem asal</i> (<i>monomorfemis</i>), tegesipun badhe tumindak.
35.	Dheweke janji esuk iki arep rene karo anak bojone. (JJ, No. 317/ 03-10-2013)	✓												✓															arep : <i>morfem asal</i> (<i>monomorfemis</i>), tegesipun badhe tumindak.
36.	Ora isa merem babar blas kamangka bengi sakdurunge, aku lagi isa merem jam telu. (JJ, No. 317/ 03-10-2013)											✓ ✓														✓			ora isa : <i>gabung</i> (<i>polimorfemis</i>), tegesipun katrangan <i>kualitatif negatif</i> . lagi isa : <i>gabung</i> (<i>polimorfemis</i>), tegesipun sampun tumindak.

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
37.	Mbareng ana kurang luwih limolas menit, aku krungu Ibu nangis mingsek-mingsek .(JJ, No. 317/ 03-10-2013)		✓																					✓					nangis mingsek-mingsek : <i>morfem unik (monomorfemis)</i> , tegesipun katrangan <i>kualitatif</i> langkung.
38.	Dheweke ora isa mulih lantaran arep <i>meeting</i> karo relasine saka Singapura.(JJ, No. 317/ 03-10-2013)	✓												✓															arep : <i>morfem asal (monomorfemis)</i> , tegesipun badhe tumindak.
39.	Dhuwit kanggo pengobatane Ibu wis <i>ditransfer</i> ing rekeningku.(JJ, No. 317/ 03-10-2013)	✓															✓												wis : <i>morfem asal (monomorfemis)</i> , tegesipun sampun tumindak.
40.	Krekal-krekal Parman <i>tangi</i> saka lincak lan golek gombal sing cumanthel ing gedheg pawon.(JJ, No. 318/ 10-10-2013)		✓																					✓					krekal-krekal : <i>morfem unik (monomorfemis)</i> , tegesipun katrangan <i>kualitatif</i> langkung.
41.	Parman <i>mlaku nyedhaki</i> papringan sing ana mburi omahe.(JJ, No. 318/ 10-10-2013)							✓								✓													nyedhaki : <i>simulfix{ny-/i} (polimorfemis)</i> , tegesipun nembe tumindak.
42.	Embuh bener embuh ora menawa <i>diobongi</i> gombal manuk mau lunga, Parman tetep <i>ngobong</i> gombal sing wis <i>dicelupke</i> lenga pet ana ngisor papringan.(JJ, No. 318/ 10-10-2013)	✓																		✓									menawa : <i>morfem asal (monomorfemis)</i> , tegesipun rangu-ranguning tumindak. tetep : <i>morfem asal (monomorfemis)</i> , tegesipun temening tumindak wis : <i>morfem asal (monomorfemis)</i> , tegesipun sampun tumindak.

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
43.	“Wis Mbok,” saure Parman sing bubar ngobong gombal lan saiki leyeh-leyeh ana lincak maneh nambani kesele.(JJ, No. 318/ 10-10-2013)	✓															✓												bubar : morfem asal (monomorfemis), tegesipun sampun tumindak.
44.	Parman dhewe ya wis bola-bali menyang rumah sakit mbudidaya kepiye supaya bapake enggal mari.(JJ, No. 318/ 10-10-2013)									✓								✓											bola-bali : ulang penuh salin swara/ dwilingga salin swara (polimorfemis), tegesipun asring tumindak.
45.	Tanpa njawab Parman enggal menyat saka lincak, mlebu menyang pawon.(JJ, No. 318/ 10-10-2013)	✓	✓													✓	✓												enggal : morfem asal (monomorfemis), tegesipun nembe tumindak. menyang : morfem asal (monomorfemis), tegesipun nembe tumindak.
46.	Enggal-enggal menyang nggone Pak Modin.(JJ, No. 318/ 10-10-2013)									✓					✓														enggal-enggal : ulang penuh/ dwilingga (polimorfemis), tegesipun wiwit tumindak.
47.	Sakbubare shalat magrib Kaji Nur ora menehi ular-ular kaya biyasane, jamaah mung meneng nyawang lakunekaji sing wis munggah ping telu iku ninggalake mihrab lan nuju lawang metu. (JJ, No. 319/ 17-10-2013)	✓					✓										✓									✓			sakbubare :konfiks{sa-/e} (polimorfemis), tegesipun sampun tumindak. ora : morfem asal (monomorfemis), tegesipun katrangan kualitatif negatif (kosok balen)
48.	Ora mokal menawa kabeh ora percaya kedadeyan kuwi, apa maneh Kaji Nur wis meling ndakik babagan dhuwit.(JJ, No. 319/ 17-10-2013)		✓																					✓					melingndakik : morfem unik (monomorfemis), tegesipun katrangan kualitatif langkung.

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
49.	“Kayane impen kuwi bener, pawongan kang bola-bali nemoni ana jroning ngimpiku ora salah. Wis kaji ping telu kok isih ana tanggane isih susah, durung reti sing dipangan besuk ki apa.”(JJ, No. 319/ 17-10-2013)									✓								✓											bola-bali : <i>ulang penuh</i> salin swara/ dwilingga salin swara (<i>polimorfemis</i>), tegesipun asring tumindak.
50.	Kaji Nur kang lagi wae mulih saka mejid banjur mandheg , sarunge isih dicincingke, klambine dawa kebes kabeh.(JJ, No. 319/ 17-10-2013)	✓									✓						✓												lagi wae : <i>gabung (polimorfemis)</i> , tegesipun sampun tumindak. banjur : <i>morfem asal (monomorfemis)</i> , tegesipun sampun tumindak.
51.	Kaji Nur banjur nggranggeh tangane, bener sanajan ana jroning ngimpi, pancen iki rasa tangan kang wis nyekel tangane.(JJ, No. 319/ 17-10-2013)	✓															✓												banjur : <i>morfem asal (monomorfemis)</i> , tegesipun nembe tumindak. wis : <i>morfem asal (monomorfemis)</i> , tegesipun sampun tumindak.
52.	Kabeh samsaya dlongop krungu sumawure Kaji Nur, lan nyawang Pak Kaji katon ora percaya.(JJ, No. 319/ 17-10-2013)																							✓					samsaya : <i>morfem asal (monomorfemis)</i> , tegesipun katrangan <i>kualitatif</i> langkung.
53.	“Saiki bubar, sesuk bakda, kabeh siyap-siyap shalat ana lapangan!”(JJ, No. 319/ 17-10-2013)									✓				✓															siyap-siyap : <i>ulang penuh/ dwilingga (polimorfemis)</i> , tegesipun badhe tumindak.
54.	Kabeh bubar, Kaji Nur ngajak mulih pawongan iku, sakbanjure prapatan dadi nyenyet. (JJ, No. 319/ 17-10-2013)			✓												✓													ngajak : <i>prefiks/ ater-ater {ng-} (polimorfemis)</i> , tegesipun nembe tumindak

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	
55.	Ora sopan!!! Titenana, yen arep nglunjak lan neka-neka, ameh tak bengoki maling pisan, karuan dikeroyok wong sak kampung nganti babak bundhas lan bengep raine.(JJ, No. 320/ 24-10-2013)	✓												✓																ameh: morfem asal (monomorfemis), tegesipun badhe tumindak.
56.	“Mas!!Mas!! Niki sinten??? Kok ujug-ujug jak-jakan enten mriki? Mas!!!” Aku tansah bengak-bengok karo bola-bali ndhodhoki lawang kakus, nganti siku tengah driji tanganku iki loro-lorone mlicet kabeh.(JJ, No. 320/ 24-10-2013)	✓								✓						✓														ujug-ujug : ulang penuh semu/ dwilingga semu (polimorfemis), tegesipun nembe tumindak.. tansah : morfem asal (monomorfemis), tegesipun nembe tumindak. bola-bali: ulang penuh salin swara/ dwilingga salin swara (polimorfemis), tegesipun asring tumindak.
57.	“Mas, tak etungi nganti ping telu, lawang iki ameh tak dhobrak. Rumangsane peh aku wong wadon we ora wani apa piye? Siji, loro, telll...” (JJ, No. 320/ 24-10-2013)	✓												✓																ameh: morfem asal (monomorfemis), tegesipun badhe tumindak.
58.	“Wong ditakoni kok malah genti takon? Kaya wayang wae, takon-takonan. Pak pulisi wis lewat dulung?” ngono pitakone karo ingak-inguk mbukak lawang kakus. (JJ, No. 320/ 24-10-2013)									✓						✓														ingak-inguk :ulang penuh salin swara/ dwilingga salin swara (polimorfemis), tegesipun nembe tumindak.

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
59.	Aku tetep wegah semaur kajaba ming <i>mlengos</i> , mencab-menceb, sedhakep, lan plerak-plerok karo macak gulu. (JJ, No. 320/ 24-10-2013)	✓																										✓	ming : <i>morfem asal</i> (<i>monomorfemis</i>), tegesipun katrangan piwatesan
60.	Kaya wong kurang turu jalaran nglembur <i>nonton</i> bal-balan. (JJ, No. 320/ 24-10-2013)			✓													✓												nglembur : <i>prefiks/ ater-ater {ng-}</i> (<i>polimorfemis</i>), tegesipun sampun tumindak.
61.	Saben dolan ana ngomah mesthi <i>nggawa</i> gorengan sing isih panas, kayata bakwan, tahu susur, tempe mendowan, lan klenyem. (JJ, No. 320/ 24-10-2013)	✓																	✓										mesthi : <i>morfem asal</i> (<i>monomorfemis</i>), tegesipun temening tumindak.
62.	Isa <i>tuku</i> omah lan mobil. (JJ, No. 320/ 24-10-2013)	✓															✓												isa : <i>morfem asal</i> (<i>monomorfemis</i>), tegesipun sampun tumindak.
63.	Lha rak tenan, apa sing tak karepke kelakon ta? Mas Anung mulih, lan sajak leda-lede <i>anggone nyetater</i> montor. (JJ, No. 320/ 24-10-2013)									✓								✓											leda-lede : <i>ulang penuh</i> salin swara/ dwilingga salin swara (<i>polimorfemis</i>), tegesipun asring tumindak.
64.	Nanging sadurunge <i>menyat</i> saka montor, pulisi iku gage <i>nyeluk</i> . (JJ, No. 320/ 24-10-2013)	✓					✓							✓		✓													sadurunge : <i>konfiks {sa-/e}</i> (<i>polimorfemis</i>), tegesipun badhe tumindak. gage : <i>morfem asal</i> (<i>monomorfemis</i>), tegesipun wiwit tumindak.

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
65.	“Owalah...bajigul, kowe ta Mad? Iki lho Dhik, Mamad sing gaweyane tak clitaake malang kowe!” ngono ujare Mas Anung karo misuh-misuh lan ngguyu <i>kepingkel-pingkel</i> .(JJ, No. 320/ 24-10-2013)		✓																					✓					<i>kepingkel-pingkel</i> : morfem unik (monomorfemis), tegesipun katrangan kualitatif langkung.
66.	<i>Banjur nembangake maneh</i> kidung asmarandana Satriya Piningit, suwarane nglangut keprungu tumeka ing talingane Pak Bayan kang melu ngrasakake panelangsane wong-wong kesrakat nanging ora sambat.(JJ, No. 321/ 31-10-2013)	✓														✓													<i>banjur</i> : morfem asal (monomorfemis), tegesipun nembe tumindak. <i>maneh</i> : morfem asal (monomorfemis), tegesipun asring tumindak.
67.	Kaya biasane wong-wong sing ora keduman mau mung mesem kecut, <i>enggal-enggal mulih</i> , disekseni Pak Bayan kang melu cuwa nadyan ora ana regejegan nanging akeh sing ora kumanan.(JJ, No. 321/ 31-10-2013)										✓				✓														<i>enggal-enggal</i> : ulang penuh/ dwilingga (polimorfemis), tegesipun badhe tumindak.
68.	Nom-noman kuwi <i>banjur nulis</i> jeneng-jeneng sing disebutake Pak Damar.(JJ, No. 321/ 31-10-2013)	✓														✓													<i>banjur</i> : morfem asal (monomorfemis), tegesipun nembe tumindak.
69.	Mangke toya <i>enggal dikirim</i> rencang-rencang.(JJ, No. 321/ 31-10-2013)	✓												✓															<i>enggal</i> : morfem asal (monomorfemis), tegesipun badhe tumindak.

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
70.	Insya Allah saben tigang dinten sepindhah rencang-rencang badhe ngecek kaliyan ngirimi malih .(JJ, No. 321/ 31-10-2013)	✓ ✓												✓					✓										badhe : morfem asal (monomorfemis), tegesipun badhe tumindak. malih : morfem asal (monomorfemis), tegesipun asring tumindak.
71.	Sopir lan pawongan loro liyane enggal-enggal mudhun , ngeteri banyu marang Pak Damar lan warga-warga liyane sing durung kumanan.(JJ, No. 321/ 31-10-2013)									✓						✓													enggal-enggal : ulang penuh/ dwilingga (polimorfemis), tegesipun nembe tumindak.
72.	Nganti dina-dina gumanti, mangsa gumanti, nadyan nom-noman kuwi bola-bali ngeteri banyu, tetep wae nyalawadi.(JJ, No. 321/ 31-10-2013)									✓								✓											bola-bali : ulang penuh salin swara/ dwilingga salin swara (polimorfemis), tegesipun asring tumindak.
73.	Nanging bareng kabeh wis wiwit padha umyeg ngrasani, aku ya melu-melu nimbrung. (JJ, No. 322/ 7-11-2013)	✓														✓													umyeg : morfem asal (monomorfemis), tegesipun nembe tumindak.
74.	Wayah mangkat bocahe isih merem . (JJ, No. 322/ 7-11-2013)	✓														✓													isih :morfem asal (monomorfemis), tegesipun nembe tumindak.
75.	Dheweke uga bablas merem angger wis bar mangan bengi. (JJ, No. 322/ 7-11-2013)											✓					✓												wis bar : gabung (polimorfemis), tegesipun sampun tumindak.
76.	Tambah olehe ngajokake dadi carik ditulak camat Wiro Putung.(JJ, No. 322/ 7-11-2013)					✓																✓							olehe :sufiks/ panambang {-e} (polimorfemis), tegesipun pikantuk tumindak.

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
77.	Banjur diganteni kabeh sing gambar methuthuk iku! Ya takcoblosi blas-bles taknggo ngganteni.(JJ, No. 322/ 7-11-2013)	✓ ✓														✓											✓		banjur : morfem asal (monomorfemis), tegesipun nembe tumindak. ya : morfem asal (monomorfemis), tegesipun katrangan kualitatif boten kirang saha boten langkung.
78.	Dheweke banjur dhehem.	✓														✓													banjur : morfem asal (monomorfemis), tegesipun nembe tumindak.
79.	“Kabare ajeng rapat dhateng mboten, Nak Lurah. Eh, pelantikan napa?”(JJ, No. 322/ 7-11-2013)	✓												✓															ajeng : morfem asal (monomorfemis), tegesipun badhe tumindak
80.	Lurahe wiwit nyruput wedang. (JJ, No. 322/ 7-11-2013)	✓													✓														wiwit : morfem asal (monomorfemis), tegesipun wiwit tumindak
81.	Lurah anyaran iku banjur ngadeg. (JJ, No. 322/ 7-11-2013)	✓														✓													banjur :morfem asal (monomorfemis), tegesipun nembe tumindak.
82.	“Etungen, Pak Gaco. Takbayare kabeh.”(JJ, No. 322/ 7-11-2013)	✓																									✓		kabeh :morfem asal (monomorfemis), tegesipun katrangan ukuran.
83.	Nganti arep nyawang bakule sepisan maneh wae ora kober.(JJ, No. 322/ 7-11-2013)	✓												✓															arep : morfem asal (monomorfemis), tegesipun badhe tumindak
84.	Pancen ora ngomong gamblang ing ngarepe, nanging tangga teparo sing crita. (JJ, No. 323/ 14-11-2013)	✓	✓																					✓	✓			ora : morfem asal (monomorfemis), tegesipun katrangan kualitatifnegatif (kosok balen) gamblang :morfem unik (monomorfemis), tegesipun katrangan kualitatif langkung.	

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
85.	"Oalah, ora duwe dhuwit piye, Yu..? lha wong lagi wae bar gajian.." lambene maratuwane Narpoyo karo nyungir-nyungir maju, tangan tengene nyincingke jarik <i>sinambi mlaku rikat</i> ing sawijining dina.(JJ, No. 323/ 14-11-2013)	✓			✓											✓							✓						<i>sinambi</i> :infiks/ seselan {-in-} (<i>polimorfemis</i>), tegesipun nembe tumindak. <i>rikat</i> :morfem asal (<i>monomorfemis</i>), tegesipun cara tumindak.
86.	Sakjane rantamane Narpoyo, talang sing bocor mau <i>arep didandani</i> dhewe ing dina Minggu. (JJ, No. 323/ 14-11-2013)	✓												✓															<i>arep</i> : morfem asal (<i>monomorfemis</i>), tegesipun badhe tumindak
87.	Narpoyo ngudarasa marang bojone ing jero kamar <i>sadurunge turu</i> .(JJ, No. 323/ 14-11-2013)						✓							✓															<i>sadurunge</i> :konfiks {sa-/-e} (<i>polimorfemis</i>), tegesipun badhe tumindak.
88.	Tangane sing kat mau cumenthel ing lengene Narpoyo malah <i>sansaya diraketake maneh</i> .(JJ, No. 323/ 14-11-2013)	✓																						✓					<i>sansaya</i> :morfem asal (<i>monomorfemis</i>), tegesipun katrangan <i>kualitatif</i> langkung. <i>maneh</i> :morfem asal (<i>monomorfemis</i>), tegesipun katrangan <i>kualitatif</i> langkung.
89.	Slamet <i>isih</i> nggugengi gaplene sajak greget.(JJ, No. 323/ 14-11-2013)	✓														✓													<i>isih</i> : morfem asal (<i>monomorfemis</i>), tegesipun nembe tumindak
90.	Kadhung tangi, <i>arep</i> bali turu <i>maneh</i> ora bisa. (JJ, No. 323/ 14-11-2013)	✓												✓															<i>arep</i> :morfem asal (<i>monomorfemis</i>), tegesipun badhe tumindak. <i>maneh</i> : morfem asal (<i>monomorfemis</i>), tegesipun asring tumindak

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
91.	Nalika kuwi tangane akeh sing <i>ngguyu kemekelen</i> , nanging ora dipaleru Narpoyo. (JJ, No. 323/ 14-11-2013)		✓																					✓					<i>kemekelen</i> : morfem unik (monomorfemis), tegesipun katrangan kualitatif langkung.
92.	Teh anget <i>diombe sithik</i> banjur parikane metu.. (JJ, No. 323/ 14-11-2013)	✓																									✓		<i>sithik</i> : morfem asal (monomorfemis), tegesipun katrangan ukuran.
93.	Sakdurunge ana sepakat jebul grimis wis dadi mimis saka langit, aku <i>langsung mbayar</i> sing dipangan lan <i>ngajak</i> wong loro <i>mlayu</i> ana parkiran.(JJ, No. 324/ 21-11-2013)	✓			✓											✓	✓												<i>langsung</i> : morfem asal (monomorfemis), tegesipun nembe tumindak. <i>ngajak</i> : prefiks/ ater-ater {ng-} (polimorfemis), tegesipun nembe tumindak.
94.	<i>Sambi nunggu</i> , aku ngisis ana Kantor Dinas Perhubungan, Komunikasi, dan Informasi Kutha Solo sing dadi kandhange Werkudara.(JJ, No. 324/ 21-11-2013)	✓														✓													<i>sambi</i> : morfem asal (monomorfemis), tegesipun nembe tumindak.
95.	Lha kok Dina ki ya aneh, kudune pitakon iki mau kanggo Yuni sing <i>ngadheg</i> ana <i>jejere</i> .(JJ, No. 324/ 21-11-2013)					✓										✓													<i>jejere</i> :sufiks/ panambang {-e} (polimorfemis), tegesipun nembe tumindak.
96.	“Mau Yuni <i>ya njaluk</i> nomermu, dadi gelem ra gelem ya dak wenehke.”(JJ, No. 324/ 21-11-2013)	✓																								✓			<i>ya</i> : morfem asal (monomorfemis), tegesipun katrangan kualitatif boten kirang saha boten langkung.
97.	Ana panyawanku, sing ana ngarepku iki Yuni, mesem lan <i>ngajak salaman</i> .(JJ, No. 324/ 21-11-2013)			✓											✓														<i>ngajak</i> : prefiks/ ater-ater {ng-} (polimorfemis), tegesipun wiwit tumindak.

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
98.	<i>Pas dak ranggeh</i> tangane jebul Dina, aku isin.(JJ, No. 324/ 21-11-2013)	✓														✓													<i>pas</i> : <i>morfem asal</i> (<i>monomorfemis</i>), tegesipun nembe tumindak.
99.	Rencanane rong dina ana Jogja lan langsung <i>mangkat nuju</i> Jakarta.(JJ, No. 324/ 21-11-2013)	✓												✓															<i>nuju</i> : <i>morfem asal</i> (<i>monomorfemis</i>), tegesipun badhe tumindak.
100.	“Dina <i>sampun munggah</i> kreta, Mas...(Yuni)”(JJ, No. 324/ 21-11-2013)	✓															✓												<i>sampun</i> : <i>morfem asal</i> (<i>monomorfemis</i>), tegesipun sampun tumindak.
101.	<i>Cepet-cepet dak bales</i> pesen kuwi, ora mung pisan.(JJ, No. 324/ 21-11-2013)									✓														✓					<i>cepat-cepet</i> : <i>ulang penuh/ dwilingga</i> (<i>polimorfemis</i>), tegesipun cara tumindak.
102.	<i>Bola-bali dak balesi</i> karo nawani mengko sore dakjemput ana kantor.(JJ, No. 324/ 21-11-2013)									✓								✓											<i>bola-bali</i> : <i>ulang penuh</i> salin swara/ dwilingga salin swara (<i>polimorfemis</i>), tegesipun asring tumindak.
103.	Wiwit mau Jumadi <i>isih ndhepipis</i> ana kono, ngeyup ing sangisore wit kemboja kang mayungi kuburan China. (JJ, No. 326/ 5-12-2013)	✓														✓													<i>isih</i> : <i>morfem asal</i> (<i>monomorfemis</i>), tegesipun nembe tumindak.
104.	Nalika mangkat mau, mendhunge wis gumandhul, nanging kegawa rasa bektine marang wong tuwane, dheweke <i>tetep mangkat</i> .(JJ, No. 326/ 5-12-2013)	✓																	✓										<i>tetep</i> : <i>morfem asal</i> (<i>monomorfemis</i>), tegesipun temening tumindak
105.	“mangkih rumiyin, <i>nembe mbenikaken</i> clana,” semauare Jumadi. (JJ, No. 326/ 5-12-2013)	✓														✓													<i>nembe</i> : <i>morfem asal</i> (<i>monomorfemis</i>), tegesipun nembe tumindak.

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
106.	Tanpa wangsulun, Jumadi <i>terus njangkah sawise</i> nyampe srandhal ing cedhak lawang.(JJ, No. 326/ 5-12- 2013)	✓					✓									✓	✓												<i>terus</i> : <i>morfem asal</i> (<i>monomorfemis</i>), tegesipun nembe tumindak. <i>sawise</i> : <i>konfiks</i> {sa-/e} (<i>polimorfemis</i>), tegesipun sampun tumindak.
107.	Ibune nguntapake karo <i>mbrebes mili</i> .(JJ, No. 326/ 5-12-2013)		✓																					✓					<i>mbrebes mili</i> : <i>morfem unik</i> (<i>monomorfemis</i>), tegesipun katrangan <i>kualitatif</i> langkung.
108.	Lakune Jumadi <i>saya</i> <i>disengkakake</i> .(JJ, No. 326/ 5-12-2013)	✓																						✓					<i>saya</i> : <i>morfem asal</i> (<i>monomorfemis</i>), tegesipun katrangan <i>kualitatif</i> langkung.
109.	Ning kuciwane, rewange sing <i>lagi nyapu</i> latar kandha yen Den Bei <i>lagi tindakan</i> <i>menyang</i> Kutha Jogja, sekalian. (JJ, No. 326/ 5-12- 2013)	✓	✓													✓	✓												<i>lagi</i> : <i>morfem asal</i> (<i>monomorfemis</i>), tegesipun nembe tumindak. <i>menyang</i> : <i>morfem asal</i> (<i>monomorfemis</i>), tegesipun nembe tumindak.
110.	Cengkelak dheweke <i>terus</i> <i>bali</i> nganti lali <i>ora pamitan</i> . (JJ, No. 326/ 5-12-2013)	✓	✓													✓									✓				<i>terus</i> : <i>morfem asal</i> (<i>monomorfemis</i>), tegesipun nembe tumindak. <i>ora</i> : <i>morfem asal</i> (<i>monomorfemis</i>), tegesipun katrangan <i>kualitatif negatif</i> (kosok balen)
111.	Ndilalah bareng tangane nggrayangi kanthongan, sakala raine pucet, <i>playune</i> <i>kandheg</i> . (JJ, No. 326/ 5-12- 2013)	✓														✓													<i>kandheg</i> : <i>morfem asal</i> (<i>monomorfemis</i>), tegesipun nembe tumindak
112.	<i>Arep mulih</i> wedi yen disrengeni ibune. (JJ, No. 326/ 5-12-2013)	✓												✓															<i>arep</i> : <i>morfem asal</i> (<i>monomorfemis</i>), tegesipun badhe tumindak.

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
113.	Tangane kiwa kenceng mbopong reca.(JJ, No. 326/ 5-12-2013)	✓																					✓						kenceng : <i>morfem asal</i> (<i>monomorfemis</i>), tegesipun cara tumindak.
114.	Lan saka kagete, reca kang <i>dicekel</i> mrucut . (JJ, No. 326/ 5-12-2013)			✓												✓													mrucut : <i>prefiks/ ater-ater {m-}</i> (<i>polimorfemis</i>), tegesipun nembe tumindak.
115.	Mripate bola-bali <i>diuceg-uceg</i> . (JJ, No. 326/ 5-12-2013)									✓								✓											bola-bali : <i>ulang penuh</i> salin swara/ dwilingga salin swara (<i>polimorfemis</i>), tegesipun asring tumindak.
116.	Bubar <i>adus</i> salin koas oblong lan kathok kolor kothak-kothak banjur <i>thenguk-thenguk</i> ing emper kamar disambi srupat-sruput, nggayemi ketan, lan klepas-klepas. (JJ, No. 328/ 19-12-2013)	✓	✓														✓												bubar : <i>morfem asal</i> (<i>monomorfemis</i>), tegesipun sampun tumindak. banjur : <i>morfem asal</i> (<i>monomorfemis</i>), tegesipun nembe tumindak.
117.	Hla wong wingi rambutku wis <i>dak cukur</i> Mandarin ing salone Cik Hwa-Hwa.(JJ, No. 328/ 19-12-2013)	✓															✓												wis : <i>morfem asal</i> (<i>monomorfemis</i>), tegesipun sampun tumindak.
118.	Hla, satengahe <i>rapat</i> karang taruna ujug-ujug ngajak gojek pakunjaran.(JJ, No. 328/ 19-12-2013)					✓										✓													satengahe : <i>sufiks/ panambang {-e}</i> (<i>polimorfemis</i>), tegesipun nembe tumindak.
119.	“Piye? Aku wis kulakan kondom hlo, jare ameh <i>tuku?</i> ” ngono pitakone ana ngarepe bocah-bocah sing padha <i>ngguyu</i> cekakakan . (JJ, No. 328/ 19-12-2013)	✓	✓										✓												✓				ameh : <i>morfem asal</i> (<i>monomorfemis</i>), tegesipun badhe tumindak. ngguyu cekakakan : <i>morfem unik</i> (<i>monomorfemis</i>), tegesipun katrangan <i>kualitatif</i> langkung.

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
120.	“Iya, nanging mengko sebulen ya...! Nggonen balon, kareben kowe ora ngempengi mbokmu wae!” ngono wangsulane <i>setengah nggetak</i> amarga ngampet atiku sing semruweng.(JJ, No. 328/ 19-12-2013)	√																					√						<i>setengah</i> : morfem asal (<i>monomorfemis</i>), tegesipun cara tumindak.
121.	Aku kepeksa <i>bludhusan ndhelik</i> ana kamar kose Yu Parti.(JJ, No. 328/ 19-12-2013)					√																	√						<i>bludhusan</i> : sufiks/ panambang {-an} (<i>polimorfemis</i>), tegesipun cara tumindak.
122.	Kamangka, nalika aku isih nganggur, <i>nglamar</i> gaweyan <i>mrana-mrene</i> , ya mung Yu Parti kuwi sing dadi sendhen uripku. (JJ, No. 328/ 19-12-2013)									√								√											<i>mrana-mrene</i> :ulang penuh salin swara/ dwilingga salin swara (<i>polimorfemis</i>), tegesipun asring tumindak.
123.	Yen mung golek wanita sing bisa dak jak <i>mlaku bareng</i> kuwi ora bisa kepetung.(JJ, No. 328/ 19-12-2013)	√																					√						<i>bareng</i> : morfem asal (<i>monomorfemis</i>), tegesipun cara tumindak.
124.	Aku sengaja <i>mlaku mindhik-mindhik</i> supaya dheweke kaget. (JJ, No. 328/ 19-12-2013)		√																				√						<i>mindhik-mindhik</i> :morfem unik (<i>monomorfemis</i>), tegesipun katrangan kualitatif langkung.
125.	<i>Ameh</i> dak sikep mripate dhisik, kareben romantis kayadene film-film India kae..(JJ, No. 328/ 19-12-2013)	√												√															<i>ameh</i> :morfem asal (<i>monomorfemis</i>), tegesipun badhe tumindak.

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
126.	Ora mung amarga weruh kadadeyan sing kudune ora dak sawang cetha wela-wela , nanging amarga rasa getunku sing sansaya jero. (JJ, No. 328/ 19-12-2013)	✓	✓																				✓						ora : <i>morfem asal</i> (<i>monomorfemis</i>), tegesipun katrangan <i>kualitatif negatif</i> (kosok balen). cetha wela-wela : <i>morfem unik</i> (<i>monomorfemis</i>), tegesipun cara tumindak.
127.	Mung nyawang dalan.(JJ, No. 328/ 19-12-2013)	✓																										✓	mung : <i>morfem asal</i> (<i>monomorfemis</i>), tegesipun katrangan <i>piwatesan</i>
128.	Sore sawise ngleksanani program ing dhusun-dhusun, biyasane Handini sakanca nuli mulih ing daleme Pak Lurah. (JJ, No. 329/ 26-12-2013)	✓														✓													nuli : <i>morfem asal</i> (<i>monomorfemis</i>), tegesipun nembe tumindak.
129.	Anik lan Evi nuli ndlosor ngono wae ing kamar tamu daleme Pak Lurah.(JJ, No. 329/ 26-12-2013)	✓														✓													nuli : <i>morfem asal</i> (<i>monomorfemis</i>), tegesipun nembe tumindak.
130.	Piye ora kesel? Wong asring mlaku saka dhusun siji menyang dhusun liyane ing ereng-erenging gunung.(JJ, No. 329/ 26-12-2013)	✓																✓											asring : <i>morfem asal</i> (<i>monomorfemis</i>), tegesipun asring tumindak.
131.	“Nunik, Nunik, pinter, suk yen gedhe dadi dhokter,” ngono ujare Handini asring ngudang .(JJ, No. 329/ 26-12-2013)	✓																✓											asring : <i>morfem asal</i> (<i>monomorfemis</i>), tegesipun asring tumindak

Tabel salajengipun

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
132.	Menawa ana kalodhangan, Pak Lurah lan Taskia asring awan-awan <i>dhahar bareng</i> ing restoran pinggir wadhuk. (JJ, No. 329/ 26-12-2013)	✓																					✓						<i>bareng</i> : morfem asal (monomorfemis), tegesipun cara tumindak.
133.	Luwih saka kuwi, seminggu kepungkur wektu Pak Bupati kagungan kersa mantu putrane, Pak Lurah <i>rawuh sarimbit</i> karo Taskia.(JJ, No. 329/ 26-12-2013)	✓																					✓						<i>sarimbit</i> : morfem asal (monomorfemis), tegesipun cara tumindak.
134.	Mligine Nanik lan Ninik <i>nangis mingseg-mingseg</i> nalika dipamiti Handini.(JJ, No. 329/ 26-12-2013)		✓																					✓					<i>mingseg-mingseg</i> : morfem unik (monomorfemis), tegesipun katrangan kualitatif langkung.
135.	Mripate Handini kaca-kaca, <i>nuli mbrebes mili</i> . (JJ, No. 329/ 26-12-2013)	✓		✓												✓									✓				<i>nuli</i> : morfem asal (monomorfemis), tegesipun nembe tumindak. <i>mbrebes mili</i> : morfem unik (monomorfemis), tegesipun katrangan kualitatif langkung.
136.	Aku <i>kudu bali</i> menyang kampus. (JJ, No. 329/ 26-12-2013)	✓																			✓								<i>kudu</i> :morfem asal (monomorfemis), tegesipun kedah tumindak.
137.	Bis kampus <i>lumaku ngidul</i> , lan pungkasan tekan tilas desa KKN. (JJ, No. 329/ 26-12-2013)			✓												✓													<i>ngajak</i> :prefiks/ ater-ater {ng-} (polimorfemis), tegesipun nembe tumindak.
138.	Nanging <i>sawise nyawang</i> nganten wadon, Evi sakanca kaget saknalika. (JJ, No. 329/ 26-12-2013)						✓										✓												<i>sawise</i> :konfiks {sa/-e} (polimorfemis), tegesipun sampun tumindak.
139.	<i>Disawang maneh</i> kanthi terwaca. (JJ, No. 329/ 26-12-2013)	✓																✓											<i>maneh</i> : morfem asal (monomorfemis), tegesipun asring tumindak.

► CRITA CEKAK

"Janjine akhir tahun wis dadi, Lik?"
"Mundur rong sasi maneh."
"Iki Januari, Pebruari wis kliwat lho. Malah iki Agustus kliwat?"
"Mbuh! Malah jare Ndara Bupati, kuwi tanggung jawab pemborong."
"Kok kaya cah cilik."
"Hehehehehe...."

"Sampeyan niku pun tuwa. Jak rembugan kok malah jegeges. Iki wigati lho, Lik Sukar. Aku biyen kon manut, jare jeneng pasar diganti karepe ra karepe. Bakune awake dhewe dodolan laris. Saiki, bakul-bakul padha ndememeng kaya tawon ndhas. Jare arep dhemo, ya mung omong thok," ngono omonge Tirah, bakul bumbon sing jane ora sarujuk yen jeneng Pasar Sukorejo diganti jeneng Pasar Sukar. Biyen tau elik-elik, menawa jeneng Sukar, kanggo ganti jeneng Pasar Sukorejo, ora becik. Sukar kuwi saka tembung basa Indonesia, sing tegese angel.

"Indonesia ya, Rah, dudu Indosia! Mulane biyen kon sekolah malah pilih bakul jang'an."

"Kosik, Lik. Kok nyalahke aku sing ora sekolah. Saiki sing diurus babagan pasar. Iya ra, nyatane angel. Angel dadine pasar, angel nggone awake dhewe bebakulan. Saben esuk rebutan panggonan karo kancane dhewe. Isih dioyak-oyak Satpol PP."

"Rasah kakehan swara, dicidhuk, kapok!"

"Padhakke banyu wae dicidhuk." Tirah tetep bisa wangsulan. Jenenge wae Tirah. Saurane mbrengkele. Ning ya ana benere, wong kabeh sing dikandhakake Tirah pancen kasunyatan. Apa maneh dheweke pancen bakul gori, kambil lan jinis janganan liya, dadi ya ngerti kepiye mabah mosiking kahanan pasar sasuwene dibangun lan diganti jeneng kuwi. Ora amarga ora seneng karo pranatan, ning kaya dheweke kuwi omong apa nyatane. Ora butuh omongan. Ora seneng yen krungu omongan mung sumber swara, jare bakal rampung, ning nyatane?

Lik Sukar dhewe dadi mikir. Mbenerake omongane Tirah. Sak suwene pasare dibangun, pancen beda. Jare omongane wong pinter, wong sing wis kepenak kuwi, yen ana owah-owahan utawa pranatan anyar bakal gela. Ana sing dikorbanke. Nanging dheweke ora ngerti lan kudu nyalahke sapa, kena ngapa pasar ora enggal dadi. Yen jare omongane wong akeh, pasar durung dadi marga dhuwite saperangan durung ditampa. Ana maneh, pemborong rugu bakal diganti sing nglelang. Malah saiki pasar mangkrak, tukang bangunan padha ninggalake gawean marga ora dibayar. Malah wis kliwat limang sasi pasar ra genah etungane. Pagere wewangunan bola-bali ditulis "Dadekne pasare". Edan ta?" "Dhuwite entek dikorupsi?" Tulisan ngono mau asring ditulis, nanging asring ditutupi dene petugas. Sasat kok kaya dhelikan antarane sing nulis karo sing mbusak.

"Angger angel."

"Krasa ta, sampeyan ya ngrasakake angel ta, Lik?" omonge Tirah karo mripate mlirik namatke Lik Sukar sing lagi ngudhak wedang ana jero cangkir. Angger ora semaur ngono kuwi, Tirah kudu ngati-ati anggane ngajak omongan. Marga yen ora kebeneran, utawa ora nuju prana, bisa dikapuk wedang komboran. Tau kedadeyan, Tirah nalika lagi maido karo

omongane Lik Sukar marga dheweke jlentrehke perkara rakyat yen salah pilih bupati bakal gela limang tahun lawase.

Bab kaya ngono mau, Tirah kudu ngrumangsani. Pancen bener omongane Lik Sukar. Dadi yen nganti milih bupati kleru, bakal gela limang tahun lawase. Ning kanggone sing sarujuk utawa sing nrojongi, bisa kepenak uripe. Sak ora-orane yen pegawe negeri, bisa pindhah sing maune lungguh kursi kayu bisa pindhah kursi empuk. Sing maune adoh kantore, dadi cedhak. Durung maneh yen gelem dadi penjilat, wihi, bakal luwih kepenak tenan. Dadi luput pisan kena pisan.

"Wah, kaya tembang wong arep rabi wae ta, Lik."

"Ya ta, rak arep mancasa tembung wae?"

"Kosik Lik. Wengi kok ana sing crita, wewangunan cet pasar kok abang, kaya warna simbol partai politik. Sak ngertiku abang mung sithik, lho. Apa ing pasar liya?"

"Karepe sing pasar kliwon, dudu pasar angel iki."

"Hiiiiiii. Saiki sampeyan melu-melu ta? Ngarani pasar angel. Jan, pancen ya angel tenan."

"Rasah ngrembug pasar, angel."

"Lha piye? Pasar Sukar? Hiii..." Tirah unjal ambegan landhung karo ngampet gayutne.

Wis limang dina Lik Sukar ora doyan mangan sega, kajaba mung ngrowot. Mbok menawa ngurang-ngurangi tembung wong Jawa. Nanging apa amarga melu prihatin marga Pasar Sukar durung dadi. Sing luwih nggrantes maneh krungu sambate para bau tenaga bangunan. Seminggu durung dibayar, ana sing ngutang ana warung kepeksa lila

dipisuhi bakule. Malah ana sing wani nyolong pit monitor kancane marga ora duwe dhuwit, wekasan nginep ana hotel prodeo Polres.

Penyawange wong tuwa kuwi banget nelangsa. Ora mentala yen arep jaluk bayaran utange. Nanging kudu kepiye. Wewayangane nglangut, mbayangake para tenaga bangunan mau ing ngomah uga duwe tanggungan anak sarta bojo. Durung maneh yen bojone lara. Malah Lik Sukar watuk kekel, ambegane seseg melu mikirake nasibe para kuli bangunan pasar mangkrak.

"Apa aku luput, yen aku melu mikirake nasibe wong cilik kaya kuli-kuli bangunan kuwi?" semau Lik Sukar sasat kaya ndudut atine Tirah. Nanging Tirah enggal semaur.

"Ngapa melu susah, Lik? Kaya awake dhewe iki nyatane ya ora ana sing mikir. Saiki ki, kabeh padha mikir butuhe dhewe-dhewe. Kae, para penggedhe sing nyekel kuwasa kae, kae ya mikir butuhe dhewe. Kae Lik, sing jare, anggota DPR utawa DPRD kae. Kae ya mikir butuhe dhewe. Mbhel gedhes, jare mikirke rakyat. Nggedebus, janji nalika arep pemilu. Sasat nalika janji pingin dadi DPR, idune nganti munthuk yen pidhato, nganti muncrat. Iki ora amarga aku ora seneng karo penggedhe utawa wakil rakyat. Aku iki isih ngrasakke kok Lik," omonge Tirah ndermimil kaya petugas bank carukan awan nagih.

Sajake Lik Sukar nyarujuki apa sing diomongke Tirah. Najan dheweke bakul janganan sing kondhang banter omongane, ning sing diomongke ana benere, ra ketang panemune mau durung mesthi bener, marga dheweke ya ora tau mangang sekolahan.

"Lik, sing tau klototen sekolahan biasane kepala sekolah."

"Aja waton omong lho. Rah, omong mono kudu nganggo waton."

"Ora kabeh kepala sekolah lho, Lik. Ning ana. Apa yen kaya aku, wong bakul janganan ora ngerti babagan kaya ngonokan kuwi ta, Lik? Sak ora-orane aku uga tau sawung. Kulak pawarta adol pangrungu. Aja dikira mung bakul janganan, sabaku neng pasar. Sampeyan ngerti ta, neng pasar kuwi kebak informasi."

"Informasi, Rah!"

"Ya, padha karo omonganmu kuwi Lik. Saiki, kaya awake dhewe ngene iki. Paribasan bengak-bengok lambene dumble, ra digagas. Malah kepara diarani, nyuwun pangapunten 'kakehan cangkem'. Coba piye yen ngono kuwi."

"Jur karepmu?"

"Dijak rembugan, Lik."

"Sing dijak rembugan sapa?"

"Wong wong kae. Penggedhe, sing jare wakil rakyat, sing jare arep metu endha ing perkara mangkrake Pasar Sukar. Nah, jare bangsane dhewe iki negara sing nengene musawarah. Lha kok malah babar blas ora ngerti tegese musawarah. Udur golek menenge dhewe. Oparani ana kantore, malah lunga, jal! Karepku ki mbok ya ditemoni, yen lunga ya diwakilke papiye. Dadi yen wis dimusawarah rak kepenak. Digoleki ruwete banjur diudhari. Dipikir bareng bareng," omongane Tirah sajak turut. Lik Sukar mesem, sajak sarujuk karo panemune Tirah.

"Saiki sampeyan mang mangan Lik, awake sampeyan kuru, tambah lara. Yen lara sapa sing rugu? Sampeyan dhewe, keluargamu, kancakancamu? Apa wong sing duwe panguwasa melu mikir sampeyan? Rak ora, Lik. Upama iya, kuwi mung lamis, Lik. Iki aku omong apa anane, Lik. Ning ya kuwi, aku iki mung bakul janganan, bakul bumbon sing saben dina menangi kahanan pasar mangkrak. Sisihi kulon talange wis dhowak-dhowak, mangka urung dadi lho pasare. Temite wis ana sing jebol, mangka rung dienggo. Sisihi kidul senge, krak, krak, graaaaaarrrrk." Tirah nerokake swara seng tutup pasar mangkrak.

"Hahahahaha... haaaa..." Tirah melu nyekakak luwih amba, marga gumun Lik Sukar isih ngguyu ngakak, ora amarga ngguyu kahanan pasar, nanging gumun sakwise krungu omonge Tirah.

"Jur sing tanggung jawab dadine Pasar Sukar sing isih mangkrak iki sapa, Rah?" pitakone Lik Sukar sajak pingin ngerti.

"Dhemit ayake, Lik," wangsulane Tirah sak penake. Tirah nyawang praupane Lik Sukar sajak nyimpen wewadi. Tirah rada wedi, sakwise nyetitekke praupane Lik Sukar.

"Awas, dhemit angkruk-angkruk ana dhuwur pasar mangkrak."

"Kwalati!"

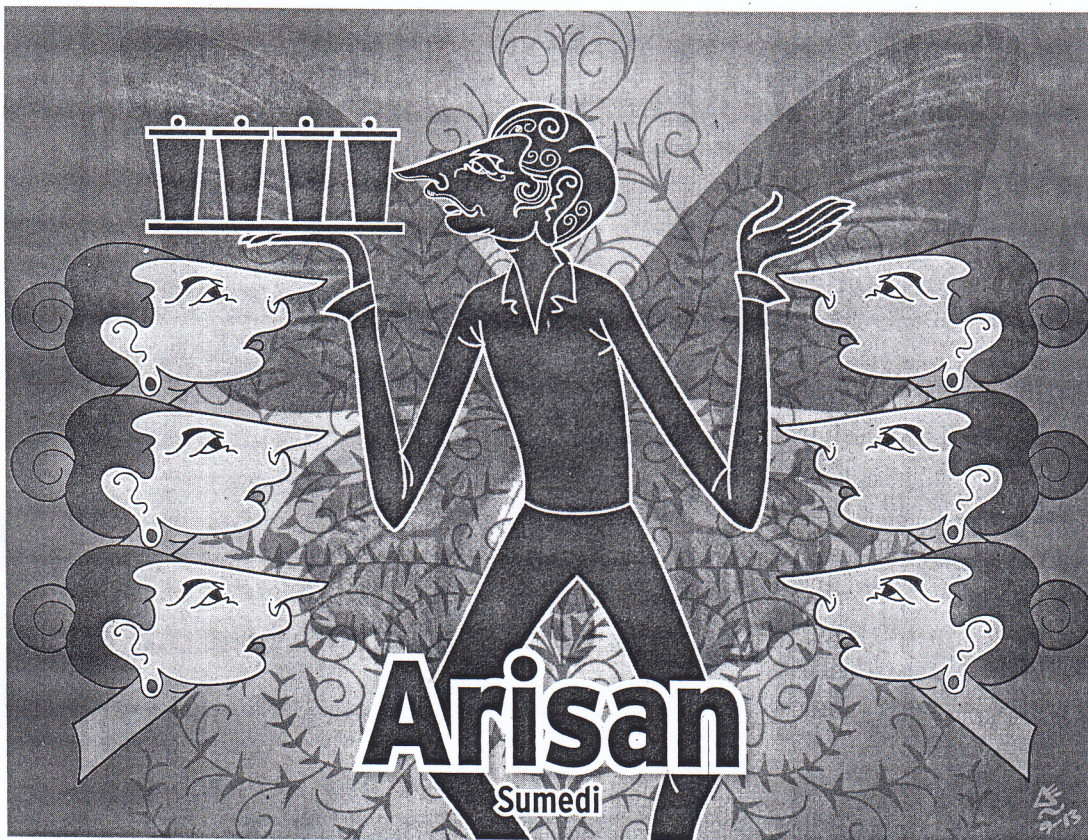
"Hussssh!"

"Yen dhemit kwalat bisa kejlungup lho, Lik."

"Hah, omong apa!" wangsulane Lik Sukar karo tata-tata dodolan.

Abhiseka Raja Kandha,
Larangan RT 002/RW 003,
Gayam, Sukoharjo

►CRITA CEKAK

Sasi Desember wis ngancik tanggal 22, dhuwit sing maringi Mas Harto nalika blanja wulan Desember isih akeh ing njero dompet. Isih turah akeh yen mung kango mbayar arisan, mengkono batine Hartati. Balewisma pasangan Harto-Hartati pancen katon rukun, ayem tentrem lan rejekine kecukupan malah kepara turah.

"Piye Jeng, sasi iki bisa nyenthelke apa?" pitakone Harto marang sisihane kang ayune uleng-ulengan mau.

"Wis akeh kok Mas, kae ana piring salusin, panci saktumpuk lan lemari kayu jati weton Jepara."

"Ya syukur yen dhuwit blanjaku temanja, jeng Hartati kudu pinter nyelengi awit bakal mbesuk aku pensiun," wangsulane Harto karo ngrangkul sisihane sing wingi sore bar nganakake pesta ambal warsa kaping 27. Saktieraman balewisma mau pancen katone ayem tentrem sarwa kecukupan ing samubarang, nanging endi ana panguripan ing donya iki sing sarwa sampurna? Kae tangga sisih kidul omah sing madhep mengalor, awan bengi ora ana liya mung udreg-udregan rebutan pangan. Duwe anak lima mangka bapak dadi panji klanthung, emboke trima dadi buruh umbah-umbah tangga-tanggane. Mula ora maido anak lima kuru aking. Seje maneh karo tangga mburi omah, saben dina ndhelik amarga wedi ditagih bank pleci.

Kanggone Harto kang makarya dadi pegawe bank swasta, babagan ekonomi dudu bab kang angel, blanjane saben wulan kena kanggo urip jibar-jibur, malah yen gelem bisa tuku mobil anyar, nanging kepenginan mau dianggep ora perlu amarga saka perusahaan wis menehi mobil inventaris modhel anyar sak sopire pisan.

"Kudune Jeng Hartati bisa nyelengi mas-masan kang kerta ajine dhuwur," batine

Harto karo ngetung pametune saben dina.

Balewisma wis ngancik umur patang tahun, durung ana tandha-tandha diparingi momongan. Kanggone Harto kahanan mau mung dianggep lumrah awit akeh pasangan urip kang lagi diparingi momongan suwene limang tahun punjul. Harto lagi nedhenge nedhenge nggayuh jabatan kang luwih dhuwur yaiku duwe kalungguhan pinangka direktur bank, suwalike Hartati sejatine kepengin banget duwe momongan amarga rasane urip iki sepi banget apameneh yen dina awan ngene iki mung ijen ana ngomah ora ana sing ngancani.

Telpun HP-ne Hartati kedher tandha ana SMS kang mlebu, kanthi ora sranta Hartati mbukak SMS saka kanca rakete mau, "Aja lali arisan dina iki, neng omahe Mbak Etik."

Paguyuban arisan ibu-ibu wis lumrah aneng ngendi papan, ana sing saben wulan sepisan kayadene arisan PKK lan Dasawisma, ana sing saben rong wulan sepisan kayadene arisan ibu-ibu perbankan, nanging arisan sing dieloni Hartati dina iki dianakake saben seminggu sepisan, wong ya anggotane para ibu pejabat lan bojone pengusaha sing sugih dhuwit. Saben mbayar arisan seminggu sepisan limang atus ewu rupiah dudu bab sing abot.

Hartati dandan ayu banget, stelan rok dawa warna ijo pupus ditambah krudhung ijo enom katon resep yen dinulu apa meneh sing nganggo wanodya isih umur pitulur tahun, sing ora ngerti kaya isih prawan wae. Mangkat menyang omahe Mbak Etik numpak taksi mudhun ing dalan gedhe, terus maluku mlebu gang cilik kang sepi.

"Halo say... apa kabare?" wong-wong sing ana ing papan kono padha rangkul-rangkul katon raket banget anggone kekancan.

"Pokoke kopyokan arisan iki aku kudu

oleh," kandhane Bu Endah karo mrengut.

"Kok enak temen, sing ngudokake oleh ki ya sapa, ning rasane aku entuk firasat dina iki aku mbethok arisan," wangsulane Bu Lia sing isih katon ayu sanadyan umure wis patang puluh lima taun.

Swasana tambah regeng, nalika ana kanoman kang ngladekake pasugatan maneka warna. Arisan mau kalebu arisan kang gedhe, amarga iurane saben minggu limang atus ewu rupiah, dene gunggung anggotane sing melu arisan ana wong rolas. Mula saben mbethok telung sasi sepisan entuk dhuwit enem yuta rupiah. Nanging beda karo umume arisan ana kampung, dhuwit semono akehe mau ora dibalekake marang sing mbethok nanging disumbangake.

Hartati lungguh jejer karo Mbak Fani sing kulite ireng manis. Wonge sajak isinan nanging yen wis gelem omongan angel menenge, "Piye kabare bojomu, apa isih melu neng kapal pesiar?"

"Isih no, hla nggo mbayar arisan apa yen ora melu layar," wong loro padha pandeng-pandangan karo ngguyu nyekikik.

"Lha bojomu apa wis dadi direktur bank?"

"Jan-jane wis bisa dadi direktur, nanging kudu pindhah kota, mula aku ora oleh, pilih dadi wakil neng kene wae ben aku bisa tetep melu arisan karo njenengan," wangsulane Hartati karo nyiwel pupune Fani.

Swasana arisan tambah gayeng, Mbak Etik pinangka pangarsa paguyuban arisan ibu-ibu wis nggawa kothak cilik karo ngocok isine.

"Sapa ya sing kabegjan dina iki oleh arisan?" kandhane karo ngubengi kanca-kancane mbaka siji.

"Aku," kandhane Bu Yesi karo mesem.

"Ora, dina iki aku sing kudu oleh," kandhane Bu Elia sajak ngotot.

"Loh... Bu Elia rak wis entuk minggu

wingi ta?"

"Bener, nanging dina iki aku butuh banget, mula sing sapa wae entuk arisan dina iki arep tak jaluk, aku wani tombok," kandhane Bu Elia tandhes. Wanodya setengah tuwa mau pancen sugih banget. Bojone pengusaha ekspor impor kang kerep lunga menyang luar negeri. Dina iku Bu Elia wis ora bisa nahan kekarepane meneh, "Pokoke aku kudu entuk arisan sanadyan kudu tombok dhuwit sepuluh yuta rupiah." Kanca-kancane sing nyawang padha ngguyu nyekikik karo ngrasani klesik-klesik.

Arisan sing dieloni ibu pejabat lan ibu pengusaha mau pancen arisan istimewa, iuran seminggu limangatus ewu rupiah, yen oleh gunggung enem yuta rupiah "disumbangake" marang kanoman kang mbutuhake.

Awan iku, Hartati ya ora liya Bu Harto maca layang kabar esuk, atine melu nratap maca pawarta kang ngandhakake. "Pawongan wadon ayu bojone pengusaha sukses kang duwe inisial El ditangkep polisi ing sakwenehing hotel pinggir kutha karo pasangan dhemenane kang profesine dadi gigo!"

El (45) lan Dw (24) ditangkep polisi nalika ana kamar hotel. Miturut pengakuwane Dw sing penggaweyan dadi gigo, arisan ibu-ibu mau mung kedhok kanggo patemonan golek kanoman sing gelem diajak selingkuhan, bayarane watawa limang yuta rupiah. Hartati unjal ambegan, mripate mbrebes mili nggetuni tumindake saksuwene iki, "Gusti nyuwun pangapunten sedaya tumindak dosa kula, kula nyuwun bab punika sampun ngantos Mas Harto mangertosi, kula mertobat Gusti..." sambate Hartati marang Pangerane, dheweke kelingan dhuwit blanja saka bojone kang gunggung ora sithik mung diech-ecch kanggo tumindak selingkuh.

► CRITA CEKAK

Wis telung minggu Handini urip ing desa saprelu metu program kuliah kerja nyata (KKN). Laladan panggonan KKN adoh saka kutha kabupaten, watara 30 kilometer kanthi isih nganggo nyabrang kali sing durung ana kreytege. Esuk tumekaning bengi Handini sakanca iwut ngleksanani maneka warna program sing wis dirancang sadurunge. Ana program gawe kerajinan saka pring, apotek hidup, sanggar sastra Jawa, gawe emping mlinjo, olahraga, lan sapanunggalane.

Sore sawise ngleksanani program ing dhusun-dhusun, biyasane Handini sakanca nuli mulih ing daleme Pak Lurah. Omah awujud joglo kuwi pancen kanggo sekretariat kegiatan, lan uga papan nginep mahasiswa sasuwene manggon ing desa.

Handini sakanca asring sambat kesel sawise sedina mubeng desa ngecakake program, mligine Anik lan Evi. "Adhuh awakku kesele ora njamak. Sikilku pegel kabeh," sambate Anik. Anik lan Evi nuli ndhosor ngono wae ing kamar tamu daleme Pak Lurah.

"Sing sopan ta, Vi. Mosok neng omahe wong kok ora duwe tata krama," aloke Handini.

"Ya ben ta. Wong pancen aku kesel banget," wangsulane Evi njegeges. Anik lan Evi biyasane pancen bablas ngaso sawise kegiatan rampung. Telu mahasiswa wadon kuwi duwe sipat sing ora padha. Evi duwe sipat sak senenge dhewe. Pinter nglipur lan gawe guyu kancane. Yen omong tlunyar-tlunyar sembranan.

Anik meh padha, nanging luwih kalem. Dene Handini patrape kebak subasita lan tata krama. Uga katon luwih dewasa lan banget aweh kawigaten marang liyan.

Handini satemene uga krasa kesel. Piye ora kesel? Wong asring mlaku saka dhusun siji menyang dhusun liyane ing ereng-erenging gunung. Nanging rasa kesel kuwi sirna nalikatekan omah kuteru karo Nanik, Ninik, lan Nunik.

Weruh guyu lan tangise bocah telu kuwi, sanalika ilang rasa kesele. Sing thukul malah rasa tresna asih. Katelune putrine Pak Lurah. Paling gedhe Nanik, umure patang tahun. Dene sing cilik Nunik, umure lagi setahun.

"Ah mesakake bocah telu kuwi," batine Handini unjal ambegan landhung. Ing atase isih cilik-cilik, Nanik, Ninik, lan Nunik kudu ditinggal ibune. Ibune, sing uga Bu Lurah, tilar donya jalaran gerah sawetara wektu kepungkur.

Miturut panemunne pabrayan ing desa, nalika isih sugeng swargi Bu Lurah ditresnani wargane. Bu Lurah banget aweh kawigaten marang kluwarga, uga banget nresnani warga desane, mligine warga sing nandhang kesusahan.

Menawa bali mulih saka lelungan, biyasane Handini tumuli nggendhong lan ngudang Nunik. "Nunik, Nunik, pinter, suk yen gedhe dadi dhokter," ngono ujare Handini asring ngudang.

Kalamangsa uga metu ngedusi bocah telu kuwi. Wengine kanthi gemati Handini metu nyinaoni Nanik sing wis ngancik sekolah taman kanak-kanak (TK).

"Bocah umur sakmono banget mbutuhake ibu, sing bisa ngesok kawigaten lan katresnan,"

Bu Lurah

Erdy Priharsono

ujare Handini marang Anik lan Evi.

"Ya ben ta, Din. Ben diurusi Pak Lurah dhewe. Kudune Pak Lurah kuwi ndang cepet-cepet rabi maneh. Ben ana kanca kanggo ngopeni anake," kandhane Evi sajak sembrana.

Sejatine Pak Lurah banget mengerteni babagan kuwi. Miturut kabar sing wis sumebar, Pak Lurah wis duwe calon garwa anyar, calon ibu kanggo putri-putrine. Calone kuwi jenenge Taskia, isih legan. Pengusaha enom saka kutha kecamatan.

Menawa ana kalodhangan, Pak Lurah lan Taskia asring awan-awan dhahar bareng ing restoran pinggir wadhuk. Luwih saka kuwi, seminggu kepungkur wektu Pak Bupati kagungan kersa mantu putrane, Pak Lurah rawuh sarimbit karo Taskia.

Menawa Taskia dadi garwane Pak Lurah, nuli sinebut dadi Bu Lurah pancen cocok.

Taskia lantip lan pinter pidhato. Yen diukur nganggo ati lanang uga cocok. Jalaran Taskia kuwi ayu, awake weweg, lan pinter macak. Penampilane modhis kaya artis Jakarta.

Nanging menawa ing tembe mburi dadi ibu tumrap Nanik, Ninik, lan Nunik, mbok menawa akeh priyayi sing metu getun.

"Taskia kuwi ora tlaten ngurusi bocah. Uga kurang duwe kawigaten marang kluwarga," ujare Mbah Mantani, tilas lurah sadurunge.

Ana sing kandha ora suwe maneh Pak Lurah arep nikah karo Taskia. Acarane arep digawe gedhen-gedhenan jalaran nganten wadone kepetung pengusaha sukses. Pasugatanane nanggap wayang kanthi dalang kondhang saka Solo.

Sawise rong wulan ngleksanani KKN, Handini sakanca pamitar marang Pak Lurah dalah pabrayan agung ing desa.

"Kula minangka wakilipun mahasiswa KKN

nyuwun pangapunten menawi wor...en tindak-tanduk ingkang mboten rena ing panggalihi," ujare Handini.

Saperangan pabrayan sing wis duwe sesambungan rasa karo mahasiswa katon kembang-kembang, mligine Nanik lan Ninik nangis mingseg-mingseg nalika dipamiti Handini.

Sajak ora lila pepisahan karo Handini sing arep bali mulih menyang kampus ing Solo. Bocah telu kuwi diambungi siji mbaka siji kanthi sih katresnan.

Mripate Handini kaca-kaca, nuli mrebese mili. Ora bisa nyelaki atine sing uga wis kepitit dening Nanik, Ninik, lan Nunik.

"Ning kepriye maneh. Pepisahan iki kudu dumadi. Aku kudu bali menyang kampus. Aku duwe masa depan kanggo uripku dhewe, uga masa depan kanggo calonku, Mas Bratasena," swara batine Handini nalika gemeter amarga trenyuh.

Para mahasiswa bali maneh menyang kampus. Generasi enom kuwi sengkut maneh nggeluti pasinaon sing dadi kuwajibane, panilitan, lan gawe skripsi. Ora krasa, setaun candhake Handini sakanca wusanane kasil bisa ngrengkuh gelar sarjana.

Rampung acara wisudha Anik, Evi, lan kanca liyane iwut legalisasi ijasah, uga iwut motokopi sertifikat basa Inggris lan komputer, saprelu kanggo sarat nglamar gaweyan. Sing aneh, Handini uga iwut ngurus surat-surat, nanging dudu legalisasi ijasah.

Mesthi wae Anik sakanca rada bingung. "Kowe ki jan-jane lagi ngapa ta Din?" pitakone Evi.

"Kasih tahu nggak ya?" wangsulane Handini ketularan sempolengan. Sawise patemon kuwi kanca-kanca ora nate ketemu Handini maneh. Handini kaya ilang ambles bumi.

Seminggu candhake Evi sakanca oleh SMS iber-iber saka Pak Lurah. Surasane Evi sakanca diundang ing pawiwahan ngantenane Pak Lurah.

Tekan wancine, Evi lan saperangan sarjana anyaran kuwi nyewa bis kampus, saprelu arep nekani pawiwahan ngantenan, mesisan reuni menyang tilas lokasi KKN ing desa.

"Wah mengko mesthi pawiwahane gedhen-gedhenan, wong manten kakung Pak Lurah lan nganten wadone Taskia, pengusaha sukses. Panganane mesthi enak-enak," ujare Evi.

Bis kampus lumaku ngidul, lan pungkasan tekan tilas desa KKN. Tumekaning papan pawiwahan ana umbul-umbul janur sing ndadekake papan kuwi regeng.

Tetela bener, pawiwahane gedhen-gedhenan. Pak Lurah katon gagah lenggah ing kursi nganten. Nanging sawise nyawang nganten wadon, Evi sakanca kaget saknalika.

Evi lan Anik ora percaya marang mripate dhewe. Disawang maneh kanthi terwaca. Iline getih kedadak mandheg! Jebule sing dadi nganten wadon kuwi Handini. Saiki Handini dadi Bu Lurah, uga dadi ibune Nanik, Ninik, lan Nunik.

Erdy Priharsono

Dedunung ing RT 004/RW 019 No. 15B, Mojosongo, Jebres, Solo

►CRITA CEKAK

Sakbubare salat magrib Kaji Nur ora menehi ular-ular kaya biyasane, jamaah mung meneng nyawang lakune kaji sing wis munggah ping telu iku ninggalke mihrab lan nuju lawang metu.

"Kayané Pak Kaji wis rada males, Dhik Pur, sakplokke dhuwit ana njero kothak ilang terus, banjur srandhal-srandhale jamaah ilang. Wis ora mupan pitutur luhur saben malem Selasa lan malem Jemuah."

"Apa amarga kuwi ta, Dhe?"

"Mboh, ya. Hla sebab apa maneh, menawa panggonan ingkang suci wae bisa keleson maling, apa maneh papan liyane."

Pancen ontran-ontran dhuwit kothak ilang iku ndadekake jamaah mejid rada kuciwa. Lha piye maneh, dhuwit iku wis telung sasi durung dibuka, rencanane dibukak wulan besar kanggo nambahi asbes ngarep mejid. Ora mokal menawa kabeh ora percaya kedadeyan kuwi, apa maneh Kaji Nur wis meling ndakik babagan dhuwit. Menawa isih kurang, Kaji Nur saguh nambahi.

Kaji Nur lungguh ana lintring, saktekene atine Kaji Nur lagi cilik. Kabeh prasangkane jamaah akeh lupute. Sakabehing dunya wis diduweni, anak wis dadi wong, kaji ping telu, sawah isih ana pametu. Ora ana kang kurang.

Lawang omah tengah durung dibukak, panyawange nembus dalan kang wis nyenyet. Menawa dirasake kabeh iki mau amung amarga ngimpi. Iku ora ngimpi biyasa, kembang turu kok bola-bali. Wis ping pitu ngimpi iku teka, padha—ora ana gesehe. Sapa pawongan iku, pasuryane ora katon. Ning sing isih dieling mung rasa tangane. Rasa tangane ngimpi ping pitu iku padha terus. Beda karo liyane, pancen beda.

"Isih mikir ngimpine ya, Pak?"

Swarane Bu Kaji durung mbaleke Pak Kaji saka ngumbara pikirane. "Pak!"

"Kayane impen kuwi bener, pawongan kang bola-bali nemoni ana jroning ngimpiku ora salah. Wis kaji ping telu kok isih ana tangane isih susah, durung reti sing dipangan besuk ki apa."

Bu Kaji nyawang imame iku tanpa kedhep. Terus manthuk-manthuk kaya sarujuk.

"Lha terus piye, Pak?"

"Embuh, Bune, bakda kurban sesuk kuwi wis dak pesenke sapi siji, menda loro. Dhuwit ana kothak mesjid ilang ra papa, pancen kuwi dudu jatahe kanggo tuku kurban. Terus kirimane bocah-bocah sesuk dijujuk. Tokone bababe wis bukak, lan rodo murah. Minggu ngarep renovasi mesjid kudu wis dianyaki."

"Hlo kok?"

"Iku pancen benere, Bune. Dhuwit iku penere kanggo kuwi, mulane niatku kaji wis dak pupus."

Bu Kaji meneng, swasana dadi ening. Pikiran ngumbara. Wengi kang endah, sanajan kudu ana kang dikorbanake.

Swara takbir kumandhang kagawa angin wengi, grimis saka sore ora ngilangke swasana menawa iku malem bakda. Sesuk dina bakda besar kabeh kudu seneng, nanging ana prapatan kok rame banget. Ana pisanan lan swara jejert.

Kaji Nur kang lagi wae mulih saka mejid banjur mandheg, sarunge isih dicincingke, klambine dawa kebes kabeh. Sanajan rada peteng nanging Kaji Nur nyepadake wong kang ngangis iku. Pawongan iku pancen dudu warga desa kene, kaji Nur durung tau ngerti, nanging kenapa kaya wis asring sawung kalawan wong kang ngangis kekejer iku. Bener, saiki

Dhayoh ing Malem Bakda

Gendut Pujiyanto

kaji Nur eling. Wong iki sing teka ana jroning ngimpine. Pasuryane pancen ora bisa ditutupi nganggo sandhangan kang luwih pantes kasebut gombal lan pantes dadi lap rereged iku. Kaji Nur banjur nggranggeh tangane, bener sanajan ana jroning ngimpi, pancen iki rasa tangan kang wis nyekel tangane.

"Menika tiyang ingkang nyolong dhuwit wonten kothak lan sradhalsrandhal, Pak Kaji!"

"Sapa seksine?"

Kabeh makklakep, meneng, amung pating pentheleng sakiwotengene.

"Seksine wong telu wae, ora usah akeh-akeh. Sapa?"

Pak kaji mbaleni pitakone,

nyawang siji-siji warga kang ana papan iku.

Kabeh pating pendelik. Kabeh rumangsa menawa Pak kaji iki ketok banget lagu nesu.

"Aku wis ngerti."

"Ngeten, Pak Kaji..."

"Lik Paino saksine?"

"Sanes, nanging..."

"Ora usah kakehan nyuwara. Sapa gelem dadi seksi menawa pawongan iki nyolong dhuwit lan sradhhal?"

Makklakep, kabeh meneng maneh.

"Kulo badhe matur. Pak Kaji."

"Waluyo, marbot mesjid ndhesel maju ana sakngarepe Kaji Nur."

"Kulo ingkang mendhet..."

Kabeh kaget, Waluyo kang diserahi pager mosok wani mangan tandur kang kudu diopeni. Kaji Nur praupane sumunar, ora ketok kaged—apa maneh nesu.

"Aku wis ngerti."

Kabeh samsaya ndlongop krungu sumawure Kaji Nur, lan nyawang Pak Kaji katon ora percaya.

"Waluyo ora salah!"

"Pawongan menika nyalawadi, Pak Kaji."

"Tumrape dina bakda, pawongan iku bisa kasebut dhayoh. Mesthine kudu diwenehi panggonan kang becik, diwenehi apa prelune. Ora malah dirudapeksa ngene iki."

"Menawi maling kados pundi,

Pak Kaji?"

"Sapa kang barange ilang?"

"Sapa kang gelem ngaku kelangan lan gelem dadi seksi mbesuk ana akarat menawa pawongan iki sing colong jupuk?"

Sanajan ana prapatan kebak wong, ora ana kang wani sumaur tantangane Kaji Nur.

"Saiki bubar, sesuk bakda, kabeh siyap-siyap salat ana lapangan!"

Ukara kang tandhes, kabeh kaget. Grimis isih netes, swara takbiran samsaya alon. Kabeh bubar, Kaji Nur ngajak mulih pawongan iku, sakbanjure prapatan dadi nyenyet.

►CRITA CEKAK

Kaya kejugrungan gunung kabegjan. Kaya entuk kanugrahan sing ora bisa ditulis lan diucapke nganggo ukara. Seminggu kepungkur ana pesen ing hapeku. Pesen iki dudu samubarang pesen, saka Dina. Oh, wanadya iku kang tau nggawe sir atiku. Jebul pingin menyang Solo, ndelok Kutha Solo lan Jogja. Atiku seneng banget entuk kabar iku mau, apa maneh iki wektune pas banget, sekolahanku prei lan isoh runtang runtung wong loro. Jare ngono kuwi kang kaaran kutuk marani sunduk. Pas ta.

Nanging bungah iku mau mung sedhela, jebul Dina menyang Solo ora dhewekan, karo calone sing pas libur saka Malaysia. Jenenge kanca lawas, apa maneh wis tau ngesir tak belani ngertakake. Mulane bengi iki aku nrajang adhem. Apa bener iki wus mangsa rendheng, saka bar azan isya mau grimis wis nricis tanpa kendhat. Dalan dadi teles, malah ana kembangan ana sakdengah papan. Ngancik wulan Sura pancen mesthi ana sing beda, sasi Muharam iki lak sasi berkah. Sapa pingin mulya kudu akeh tetirah, kudu wani luwe ing sasi iki. Kaya pesen e mbah biyen" Sapa pingin luwih kudu wani luwe."

Dhumadakan saka kulon wis keprungu semboyan 35. Sepur *Brantas* sedhela maneh teka, ana stasiun Jebres biyasane sepur iku mandheg sedhela, munggah—mudhunke wong kang isih tresna marang sepur kanggo lelungan, khusus kanggo mulih saka boro.

Sego bakar siji, kopi, lan tempe goreng kayane wis bisa gawe warg. Biyasane kudu sego telu tambah bakso bakar, iki ana kang beda, apa marga nyawang esem kang manis, sedina muput ngiteri Kutha Solo lan sesuk isih pingin numpak Werkudara, bis tingkat kanggo muteri Kutha Solo. Oh, seneng atiku bisa ngancani.

"Kerbau itu yang nanti ditarak, Mas?"

"Bukan, Mas Soson. Kerbau yang seperti itu. Itu masih keturunannya."

Sumaurku sok ngreti, lan Soson mung manggut-manggut kaya percaya omonganku. Dak jlentrehku sejarah kebo bule lan kreta sing ana sak lore Alun-alun Kidul.

"Kreta jenazah yang baru dipakai sekali?"

"Nggih, Mas."

Dina mung mesam-mesem, sanajan wis tau kuliyah ana Solo nanging babagan sujarah isih akeh aku sing ngreti. Bola-bali Soson isih nggumun menawa Kutha Solo isih nduweni alun-alun sing dienggo ngumpul. Kabeh dodol, kabeh kaya seneng, sanajan wis wengi.

"Mangke kirab jam pinten, Mas?"

"Jam kalihwelas, Mbak."

Dina banjur ngomong karo Soson nganggo basa Inggris, aku mung ngreti setitik artine sing tegese njaluk pitakon pingin nonton

Grimis ing Sasi Sura

Gendhut Pujiyanto

kirab apa ora. Basa iku dadi suwe, malah sakeloron dadi engkel engkelan. Aku dadi ora penak ngrungoke, nanging kudu tetep ana kene sanajan dak rasa durung ana sing gelem ngalah. Kepara rada suwe wong loro isih terus engkel-engkelan nganggo basa iku, nanging piye maneh aku kudu ana kene ngancani, kayane mbak Dina pingin leren lan mas Soson pingin ngreti babagan kirab kebo bule lan pusaka.

Sakdurunge ana sepakat jebul grimis wis dadi mimis saka langit, aku langsung mbayar sing dipangan lan ngejak wong loro mlayu ana parkiran.

Jebule karcis Werkudara kudu pesen dhisik, lan Dina malah luwih mudheng katimbang aku. Apa maneh jebul kancane Dina ana sing kerja ana kono lan bagian karcis mau.

"Yuni."

Jeneng kuwi kocap pas Dina ngenalke kancane mau. Wanadya klambine bathik, rambute dawa nanging digelung. Katon manis tenan. Aku mung meneng wae, saktene atiku ana rasa duweni salah, kok aku dadi wong pongah, emoh ngenalke jeneng. Wah aku dadi ora penak kangen-kangenan. Yuni sing sajake kangen-kangenan.

Sambi nunggu, aku ngisis ana Kantor Dinas Perhubungan,

Komunikasi, dan Informasi Kutha Solo sing dadi kandhange Werkudara. Ana sakcedhake Manahan kene uga jebul aku lagi ngreti menawa bis tingkat iki ora saben dina mlaku. Wayah dina prei bis tingkat iki mlaku ping telu. Mulane mbak Dina pingin numpak sing wayah esuk, jam songo mangkat, nduweni pangangkah engko isoh dolan menyang Jogja ora kesoren.

Aku pilih mapan ana ngisor, sakkawane lawang bis lan kaget jebul Yuni sakliyan dadi tukang karcis uga ngrangkep dadi guide bis plesir iki. Yuni lungguh ana sakiwane sopir, ya panggonane ana sakndhuwurku pas, mulane

sakdurunge ngancik panggonan sing luwih dhuwur sithik mau mesem lan njaluk ngapura. Aku isih duweni rasa salah babagan mau, esem kaya ngono mosok disepeleke.

Bis sakwetara wektu mlaku, lan swarane Yuni empuk, kaya swarane sindhen. Sakabehing panggonan sing diliwati ora ana sing kececer, kababar sujarane saka katrangan Yuni. Menawa Dina lan Soson lungguh ana ngisor mesthi ngreti polahku sing aneh iki, untung wae wong loro pilih numpak ndhuwur, sanajan mengko ana saktengah ndalan gentenan karo sing lungguh ngisor. Ngono iku katrangan Yuni sakdurunge bis mlaku mau.

Ana sak lore Nggladhak, Werkudara mandheg, saka mandhege bis kabeh bisa nyawang patung Slamet Riyadi sing gagah lan pideksa. Kabeh sing numpak Werkudara padha moto bis tingkat saka sakngarepe Bank Indonesia.

"Kono lak kantor walikota, Mas?" pitakone Dina.

"Nggih."

Sumawurku karo isih duwe rasa salah marang kedadeyan ana kantor mau. Lha kok Dina ki ya aneh, kudune pitakon iki mau kanggo Yuni sing ngadheg ana jejere. Jebul aku ya isih kanggo numpak bis tingkat iki sanajan ana guide sing luwih mumpuni babagan Kutha Solo. Pas aku entuk bagian moto Dina lan Yuni atiku kaya meh copot. Esem Yuni jebul wis isoh ngowahi tali sing mbudhet ana jroning ati.

"Mas, iki nomere Yuni."

Aku kaget, nyawang Dina sing mesem lan marai atiku bingung.

"Mau Yuni ya njaluk nomermu, dadi gelem ra gelem ya dak wenehke. Pokoke ana something hlo."

Ana panyawangku, sing ana ngarepku iki Yuni, mesem lan ngajak salaman. Pas dak ranggeh tangane jebul Dina, aku isin. Apa maneh Soson nyawang karo ngguyu.

Sedhela maneh kreta mlaku, lan aku kudu pisah ana setasiun Balapan. Rencanane rong dina ana Jogja lan langsung mangkat nuju Jakarta. Aku nyawang gegere Dina lan Soson, wong loro munggah kreta lan ngawe-ngawe.

Hapeku muni, ana pesen mlebu. Nomer anyar.

"Dina sampun munggah kreta, Mas... (Yuni)"

Cepet-cepet dak bales pesen kuwi, ora mung pisan. Bola bali dak balesi karo nawani mengko sore dakjemput ana kantor. Jebul tumbu oleh tutup, Yuni gelem, malah ana sakmburine pesen ana tandha apel.

Aku mesam-mesem dhewe, lakuku samsaya rikat nuju parkir. Akeh podho nyawang aku, banjur sadhar iki ana papari umum. Mbok menawa kabeh ngira aku edan anyaran, nanging aku ya edan, edan tresna. Aku bungah, sumyah, lan grimis ing sasi sura teka maneh. Adhem.